2

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1973

M A R U L I Ć
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo
sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Trg kralja Tomislava 21

Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)

Uredničko vijeće:
Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Liljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ante Šimunić i Dinko Tusun.

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 4 puta godišnje (ožujak, lipanj, rujan, prosinac)

Uredništvo i uprava:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 13 d.

Godišnja pretplata 50 d uplaćuje se u korist tekućeg računa 30101-678-448

Godišnja pretplata za inozemstvo 5 US dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb

30101-620-16
3096-268

Grafički uslužni centar — Zagreb
Tiskara »Orbis« — Zagreb

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 2 ZAGREB, LIPANJ 1973. GOD. VI

Alojz GRADNIK

Pred Gupčevom glavom*

Preda mnom si danju, noću, uz blijedi
odsjev svijeća i kad mjesečina svijeti,
i vazda bez riječi, mračan i nijem.

Ta sa mnom si tolika ljeta udružen
u sobi i pred tobom ja tajne nemam,
znaš što govorim i činim, što pripremam

u mislima: sve već znaš i ništa svoga
ne krijem pred tobom, i tebi je znana
svaka moja radost i svaka mi rana.

Govòri, jer smo, eto, bez svjedoka,
bit će ti lakše, a vjeruj i mene
manje će tištat na prsima breme.

Duboke tvoje očne duplje, — ko da tu me
nema — nisu, strašne, uprte sad u me,
kao tamna jama u praznome grobu

nepomično zure samo gore k stropu.
Pogledaj me i bar načas progovori.
Zatvorena su vrata i zastori

spušteni. Ne vidiš li? Živa duša
ne čuje nas ovdje i ne sluša.
Patniče, ja žeđam za tvojim riječima

i tebi slična znam još samo Božjeg Sina;
šutio si i nisi zvao svete saveznike
u pomoć, a nisi, bome, ni krvnike

* U povodu 400. obljetnice hrvatsko-slovenske seljačke bune.

molio za milost. Ti, ponosni kmete,
što nisi lizo knezovima pete,
ne možeš bit mi brat? Mada mi žulja
nemaju te meke ruke, ipak i ja
mrzim skup taj podlih krvopija,
nametnika mrskih i jegulja.

Možda mi i govoriš, al ja slaba sluha
ne čujem što poput vala se izdvaja
iz tvojih usta, što ide iz onoga kraja
gdje okova nema i ropskog im duha,
al ipak još vazda on pati kad gleda
da nasilje je vječno i vječna bijeda.

Možda mi govoriš kad je uho sklono
brenčanju žica više, da se duh razgali,
i buci ulice, pa pjesmi i šali.

Možda sto ljeta govoriš neumorno,
jer bî prije mene i nakon mene, tamo,
bit ćeš, pa mi govoriš neprestano
i samo ja ne znam što govoriš,
i to tek oni znaju kojima je križ
ogulio rame, a bodljike i drače
rasjekle noge, pa su trudni pozaspali
kraj ceste, negdje, pod grmom i u štali,
na pješčanom tlu i u blatu ilovače,
i samo ja ne znam što je gladan skot,
ne znam što je studen i dažd bez krova,
i febra bez lijeka i očaj bez snova,
i što je u znoju okupani plod
i mraz i suša, pošast i poplave,
tuča i munja i spržene trave,
i što su ženske grudi iscijeđene
i prazne žile i rane otvorene,
i smrad i duše i tijela gnoj,
i što je vječni s krvološtvom boj,
i što su lanci i zatvorska vrata
i tlaka vječna i nepravda brata.

O, šuti, kmete, nastoj nijem ostati,
naredbe objavit još ne treba.
Nek čekaju od Celja do Zagreba
odredi tvoji: kad razviju svoje
redove bojne, tad će i u tvoje
prazne duplje vid da se povrati.

Sa slovenskog preveo **J. Riječanin**

BILJEŠKA O PJESNIKU

Alojz Gradnik potječe iz Medane u Goričkim Brdima, koja se izdižu prema zapadnim Julijskim Alpama, na granici s Italijom. Ovdje se rodio 3. kolovoza 1882. Njegov otac, obrtnik, bio je Slovenac iz Tolminske, a mati Furlanka iz Krmina. Osnovnu školu polazi u Medani, a njemačku gimnaziju u Gorici. U književnom radu, kojim se počinje baviti još kao sjemeništarac, prve mu savjete daje njegov stariji prijatelj Ivan Šorli, kasnije i sam poznati književnik. U Beču, gdje je doktorirao iz prava, upoznaje se s poezijom Richarda Dehmela i Huge von Hofmannsthala. Od domaćih pjesnika, u najranijem razdoblju njegova stvaranja, osobito su utjecali na nj Simon Gregorčić i Josip Murn-Aleksandrov. Kao sudac, Gradnik je službovao u nekoliko gradova Jugoslavije, a neko vrijeme proveo je u službi i u Zagrebu. Umro je 1967. u Ljubljani, kao umirovljenik. Pažnju kritike svratio je na se lirikom objavljenom u almanahu *Na novih potih*, 1902. Prva knjiga pjesama *Padajoče zvezde*, 1916, sadrži već osnovna obilježja njegove lirike: zanimanje za prirodu i čovjeka i lirsko meditiranje nad životom i smrću. Smrt je vrlo često prisutna i u njegovim lirskim, erotskim motivima. Kao dosta plodan pjesnik objavio je desetak pjesničkih zbirki: *Pot bolesti* (Put bolova) 1922, sa zapaženim ciklusom Tolminski punt (Tolminska buna), duboko meditativnu *De profundis*, 1926, zatim antologiju *Svetle samote*, 1932, koja predstavlja najbolji izbor iz njegove poezije, i *Večne studence* (Vječita vrela), 1938. Pjesme u ovoj zbirci odrazuju više književnih pravaca, a samo pjesnikovo doživljavanje svijeta u svojoj je osnovi metafizičko. *Zlatne ljestve*, 1940, inspiriralo je naslućivanje rata i strah od njegovih posljedica. Ostale zbirke: *Bog in umetnik*, 1944, *Pojoča kri* (Raspjevana krv), *Pjesme o Maji*, 1944 i *Primorski soneti*, 1952, pružile su konačnu sliku o Gradnikovu pjesničkom stvaranju.

Gradnik je bio poznat i kao izvrstan prevodilac. Od njegovih prijevoda objavljeni su: knjiga kineske lirike u tri izdanja, zatim talijanska i moderna španjolska, te portugalski soneti pjesnikinje Elizabeth Barrett Browningove, kod nas najviše poznati po Rilkeovu prijevodu, i Rubaije O. Hajjam — E. Fitzgeralda, 1955.

Preveo je i nekoliko djela iz hrvatske i srpske književnosti, među ostalima: Njegošev Gorski vijenac, Pjesme B. Radičevića, Mažuranićev ep Smrt Smail-age Čengića, odabrane pjesme S. S. Kranjčevića, narodne pjesme, itd. Iz svjetske književnosti objavio je pjesnička djela Michelangela, Petrarce, Li-Tai-Poa, Tagorea i Wildeove bajke.

Gradnikovi naoko jednostavni stihovi, bilo da je riječ o rodoljubno-socijalnoj, ljubavnoj ili religioznoj lirici, osvajaju melodioznošću i ljepotom pjesničkoga jezika. Vrlo impresivni su stihovi o seljačkoj buni. Pjesmu na tu temu, *Pred Gupčevom glavom*, objavljujemo u ovome broju naše revije. Gradnik je kao stvaralac vrlo živo reagirao i na dugotrajna stradanja ljudi svoga zavičaja u vrijeme talijanske okupacije, koja je potrajala i nakon svršetka prvoga svjetskog rata. Usput ne zaboravimo istaći da i žena u Gradnikovoj lirici ima svoje osobito istaknuto mjesto. Gradnik je umio da doživi i prikaže žensku dušu, naročito ženu sposobnu na žrtve. Vrlo proćućeno dao je svoja sinovska sjećanja na majku i lirske dijaloge s njome. Ona mu je kroz čitav život ostala uzvišeni ideal dobrote, uvijek spremna na žrtvu. Njezina ljubav trajno je grijala pjesnikovu dušu i ulijevala nove snage kad je sustajao klonuvši, načas, u dugoj i mučnoj životnoj borbi. Zoltan Csuka, mađarski književnik i prevodilac naših djela na mađarski jezik, u svojoj Historiji književnosti jugoslavenskih naroda (Budimpešta, 1963) naziva Gradnika najistaknutijim predstavnikom misaone poezije u slovenskoj književnosti nakon Prešerna.

J. R.

Radovan GRGEC

Uz dvije obljetnice

Riječ je o stogodišnjici smrti Alessandra Manzonija (1785—1873) i o stogodišnjici rođenja Charlesa Péguya (1873—1914).

I jedan i drugi, poput Claudela, svaki na svoj način, djelima i životom pjevali su uzvišenu himnu kršćanstvu. Iako ta himna nekima zvuči prilično patetički, njihovo književno djelo nije ni danas izgubilo ništa od svoje vrijednosti i zanimljivosti. U njihovim domovinama i u čitavom svijetu slave ih kao velikane pera i duha kršćani i nekršćani.

U posljednje se vrijeme često raspravlja o tom postoji li uopće kršćanska književnost, treba li reći kršćanski književnik ili književnik kršćanske inspiracije, smije li se u umjetničkim djelima »promicati« određeni životni nazor itd. Zapravo je to stara diskusija, koja je danas u sekulariziranom ljudskom društvu možda aktualnija nego prije. Davno prije drugoga svjetskog rata F. Mauriac je već pisao kako je bolje govoriti o katolicima koji pišu romane, a ne o katoličkim romanopiscima, o književnicima kršćanima, a ne o kršćanskim književnicima, jer se književnost pokorava autonomnim estetskim i psihološkim zakonima, a ne didaktičkim i pedagoškim potrebama. Književnici moraju biti autentični svjedoci svojih umjetničkih nadahnuća i svojega vremena, a ne propagatori i propovjednici koji uljepšavaju i iskrivljuju stvarnost zbog »pobudnih« ideoloških i moralizatorskih primisli. Iako se danas o angažiranoj i tendencioznoj književnosti više ne govori i piše kao nekada, istina je da bismo mnoga djela tzv. katoličke književnosti kao i djela tzv. socrealizma mogli svrstati prije u proprovijed nego u literaturu.

Međutim, uvjerenje i savjest književnika kršćanina treba da prožima njegovo umjetničko djelo i da dadne specifično osvjetljenje ljudskim doživljajima i događajima. Mnogi književnici čija djela, prožeta strašću i zanosom njihova uvjerenja, na najneposredniji način odišu kršćanstvom, s pravom se nazivaju kršćanski književnici ili književnici kršćanske inspiracije. Među takve svakako ubrajamo i Manzonija i Péguya kao najtipičnije predstavnike književnosti kršćanskoga nadahnuća.

Obojica su bili obraćenici. I kao katolici ostali su naprednih ideja. Po mnogočemu možemo ih smatrati pretečama suvremenoga koncilskog i ekumenskog duha. Shvatili su da je srž kršćanske poruke ljudima sviju vremena u evanđeoskom siromaštvu, u Besjedi na gori.

Péguyu je to bilo lakše jer je potekao iz skromne sredine i zarana ostao siroče bez oca. Suosjećao je sa siromasima i radnicima te je našao istinu najprije u socijalizmu. Pisao je mnogo i neumorno, ali suvremenici nisu u njemu vidjeli velikog pisca. U to vrijeme najviše su uspjeha imali pisci kao A. France, R. Bazin, P. Bourget i P. Loti. Vrijednost najvećih pisaca toga razdoblja: Claudela, Valéryja, Gidea, Prousta i Péguya dolazi do izražaja tek kasnije. (U to doba bio je prodan samo jedan primjerak prve naklade Péguyeve »Ivane Arške«). I u vrijeme uređivanja »Petnaestodnevnih svezaka« Péguy, na kojega će se kasnije pozivati i komunisti i Vichyjevci, već je tražitelj Apsolutnoga, latentni katolik. Kasnije je upoznao Maritaina*, Massisa, Fourniera i Psicharija, postao hodočasnik u Chartres, diskretni, ali uvjereni katolik, koji je 1908. otvoreno priznao svoju konverziju. Onima koji su tu konvenrziju dovodili u pitanje odgovara Péguyev prijatelj Romain Rolland čudeći se kako netko uopće može sumnjati u Péguyevo kršćanstvo kada njime odiše čitav njegov život i djelo. Litanijski dah i ritam Péguyeve poezije, srodan Claudelovim versetima, izraz je njegove duboke ljubavi prema evanđeoskom kršćanstvu, prema Gospi njegove ravnice i prema francuskoj domovini, za koju je i poginuo kao poručnik 276. pješačkog puka na početku prvoga svjetskog rata.

I Manzoni je dao svjedočanstvo ljubavi prema evanđeoskom kršćanstvu kako u svojim pjesmama tako i u proznim djelima. Kao i Péguy, i on je pjesnik utjelovljenja, mistike i ljubavi. To naročito dolazi do izražaja u njegovim Svetim himnama. Njegova je riječ riječ poruke i utjehe. I ona zvoni svečano poput Claudelovih i Péguyevih orgulja, drevnih himana i psalama, stavljajući na pravo mjesto ljudske snove o slavi, blagostanju i napretku. Likovi iz Manzonijevih »Zaručnika« govore i »propovijedaju« vrlo rječito o njegovu kršćanskom uvjerenju. Nije čudno što su predstavnici Crkve tako toplo preporučivali čitanje njegovih djela. O njima je svojedobno vrlo lijepo govorio Pio XI, nedavno i Pavao VI, ističući njihovu univerzalnu ljudsku i kršćansku vrijednost . Kao što je oduševljavao suvremenike, njegov opus i danas privlači mnogobrojne čitatelje. Za razliku od Péguya, Manzoni je postao slavan mnogo prije smrti. Lamartine, koji ga je susreo u Firenzi, posvetio mu je svoju »Himnu Kristu«. I u naše materijalističko vrijeme govore o njemu s poštovanjem i udivljenjem i vjernici i bezvjerci. Pošto se obratio u Parizu 1810. god., nije prestao obraćati i druge oko sebe, toliko je njegovo uvjerenje bilo snažno i duboko. Nedaće koje je doživljavao, osobito u vlastitoj obitelji, nisu ga slomile. Umro je vjerujući u Providnost, o kojoj tako dirljivo piše na kraju »Zaručnika« upozoravajući da se u takvom rješenju ljudske sudbine nalazi i srž njegova romana.

O Péguyu i Manzoniju mnogo se pisalo i pisat će se. Međutim, tko god piše ili govori o njihovu književnom djelu, ne može prijeći preko kršćanskog uvjerenja kojim je to djelo prožeto. Smijemo kazati da tu kršćansko uvjerenje i savjest književnikâ predstavljaju jedinstvo njihova nadahnuća i izraza, osnovnu karakteristiku njihova umjetničkog stvaralaštva. Pa ako je kršćanstvo srž i specifikum njihova opusa, zašto bismo se ustručavali nazvati ih i kršćanskim književnicima? Možda bismo morali revidirati svoje prezirne stavove prema svakoj patetici i svakoj »propovijedi« u literaturi, kao što su u

naše vrijeme mnogi revidirali svoje potcjenjivačko mišljenje o angažiranoj i tendencioznoj literaturi? Jer književnik zapravo ne može biti bez nekog uvjerenja i angažmana, samo je važno da ga izrazi autentično, adekvatnim i literaturi svojstvenim sredstvima.

* Jacques Maritain, jedan od najvećih suvremenih kršćanskih mislilaca. rođen 1882. u Parizu, umro je 28. IV 1973. kao mali brat u samostanu kraj Toulouse kamo se povukao nakon smrti žene Raïsse.

Boro PAVLOVIĆ

U farnikovu dvoru

Uspomeni i sjeni
Ignaca Horvata
preminulome na Uskrs 1973.

O Bože moj, kako su čudni putovi Gospodinovi. Upravo sam se bio spremao da opet svratim gore, do naših, u Gradišće, kad me preseneti vijest da je umro najstariji gradišćanski novinar (?) Ignac Horvat. Novinar? Kakav novinar? Proštio sam još jedared i utvrdio da sam doista pročitao točno Tanjugov dopis iz Beča: riječ je o gradišćanskome Šenoi, najvećem hrvatskom piscu Burgenlanda, dragome vitezu pera, frakanavskom župniku, titularnom profesoru, našem Ignacu Horvatu. Nesretni novinarčić nije znao o kome je riječ. Nije znao za Ignaca Horvata.

Bojim se da ih nije malo i među nama koji su jedvice čuli za njega. Istinabog, poslije oslobođenja su izašle četiri publikacije o Gradišću, nastavljajući se tako na izmeđuratne Mate Ujevića i Josipa Andrića, kao i prijeratno hodočašće po »Ugrskih Hrvatih« počtovanoga gospodina Frana Kurelca i potom Franje Kuhača. Ali sva ta naša četiri velika evanđelista Gradišća jedva su danas igdje prisutna ili bar dohvatna, a novija djela Mirka Valentića, njegov vodič uz izložbu iseljenja Gradišćanskih Hrvata, knjiga kanonika Martina Meršića i zbirka rasprava u velikoj monografiji »Gradišćanski Hrvati« toliko su nove i dijelom nepotpune da i ne spominju četvrtu publikaciju o Gradišću, naime moju »Simfoniju Gradišća«.

Nije to samo signum temporis nervosi nego još jedan od, na žalost, poprilično brojnih i vrlo uvjerljivih dokaza kako je naša burgenlandistica još uvijek u začetku, i da to traje samo otprilike jedno stoljeće, što je očito teško nadomjestiti pojedinačnim i nedovoljno povezanim akcijama, nekadašnjom Jeronimskom i poslijeratnim akcijama Matice iseljenika i u najnovije doba onom Čakavskoga sabora.

Za oficijelnu kroatistiku vrijedi još uvijek stari baštinjeni princip: croatica non leguntur, naime onakav kakav su drugi primjenjivali na nas. Praktično niti jedna osim posljednje antologije hrvatske pjesme ili proze — »Zlatne knjige hrvatske narodne lirike« Krešimira Mlača — nije uvrstila niti jedan tekst iz Gradišća. Različiti Vodnici, Barci, Šurmini i drugi, počevši još od Vatroslavca kao rodonačelnika, obilazili su ovaj prekrasni kraj, osluškivali glazbu njegove riječi koja se je sačuvala u dijaspori kroz pola milenija, pa

neće valjda presahnuti ni sada. Jedini je profesor Brabec od naših jezikoslovaca danas na tragu za tim jezikom, kome priključuje i jezik takozvane Male Hrvatske, ostatka od svega četiri naša preostala sela u Moravskoj i Slovačkoj, gdje ih je nekada bilo pedesetak.

Društvo književnika Hrvatske također se trglo tek u posljednje vrijeme: prije jedno šest-sedam godina uvrstilo je u svoje redove ovog »najstarijeg gradišćanskog novinara«.

Ali da bude u svoj toj notici istina slučajno i paradoksalno zadovoljena, Ignac Horvat je doista bio i novinar, gotovo pedesetogodišnji urednik gradišćanskog kalendara, a povremeno i drugih gradišćanskih katoličkih edicija i listova, a uz to uvaženi član, suosnivač i dugogodišnji voditelj Hrvatskog kulturnog društva koje broji oko pet tisuća članova, kao i Hrvatskog tiskarskog društva. Bio je klasičan tip preporoditelja, poput svih naših preporoditelja — onih iz Zagreba, ili onih Dalmacije, Istre ili Bačke — koji su združili trojstvo u jedinstvo ljubavi prema svome narodu, tj. bio je pisac, odgojitelj i organizator. A povrh toga i župnik, odnosno svećenik i, naravno, učitelj. Ili obrnuto.

Još je živio Mate Meršić, poznatiji pod književnim imenom Miloradić, ali na onome dijelu Gradišća koje je poslije poratnog plebiscita pripalo Mađarskoj. Ignac ga je osobno poznavao, premda su njegove veze postajale sve slabije, jer se Miloradić, taj svojevrsni Kranjčević i Bošković u istoj osobi, patriot i profesor fizike, veliki osamljenik i izdvojenik, bio poslije sjajnoga proboja u prvom desetljeću ovoga stoljeća (da parafraziramo njegove stihove) zbog starosti i bolesti sasvim povukao. Pa ipak, kulturni razvoj zasnivao se redovito na presedanima: poslije stotinjak pretežno prosvjetiteljskih i domoljubnih i rodoljubnih književnih pregalaca, gradišćanska hrvatska književna riječ počinje zapravo istom s njime, četiri i pol stoljeća otkad su je širili Stjepan Konzul Istranin i Juraj Dalmatin. Opori, krstofrankopanski jezik s još sasvim nestopljenim čakavskim s umecima slatkoga kaj i sporoga što progovorio je kroz potresno životno iskustvo jednog velikog patnika i krik ojađenika, kroz čije jambe vapi jad i beznađe, a čemer očaja gorkim ga pelinom začinja i muškim suzama kao svojevrsnom prizmom čini vidovitim.

Veliki ojađenik bio je Tiresija i vates, keltski bard i ilirski guslar. Kad se jedanput pokazao sposobnim da prenese intimne drhtaje srca i uzbuđenja i vihore duha, gradišćanski je hrvatski jezični medij četvrt stoljeća poslije prvi put postao izrazom jedne književno vrijedne proze, psihološko i socijalno realističke priče i novele Ignaca Horvata.

Životopisni podaci nedavno preminulog pokojnika što je stradao u prometnoj nesreći na sam dan Uskrsnuća Gospodinova na prašnoj cesti frakanavskoj (Frakanava — Frankenau, nadomak Jurišićeva Kiseka, od kojega ga praktično dijeli samo par kilometara šume i mađarska granica) zabilježili su kao najvažnije stepenice u društvenom i književnom usponu toga istaknutog pisca: seosko dijete, sin želira, studirao u Šopronju, župnikovao i putovao, sudjelovao u javnom životu u rodoljubnim i katoličkim krugovima, uredio na tisuće stranica kalendara i listića. Objavio par knjiga proza, među kojima je najznačajnija ona s jednostavnim naslovom: *»Veliki i mali«*.

Bit ću toliko slobodan da u tome čitavom djelu još jednom među ostalim njegovim, posebno kasnijim djelima izdvojim sasvim malu proznu crticu:

»Umro je poslidnji Hrvat«. Naslov joj je i sadržaj: u ponijemčenom selu umire osamljeni starac. Tema je svakidašnja; elegičnost je ne bi spasila da ta crtica nije turgenjevsko-čehovljevski bogata unutarnjim prelijevima, mala pjesma gradišćanskom rurizmu i ruinizmu, vrlo fino dana diskretnim nijansiranjem psiholoških stanja opadanja i propadanja, malo remek-djelo kakvo je mogao dati samo duboki poznavalac ljudske boli. Tko zna gdje je crpio motiv? Možda u vlastitom iskustvu, pri dijeljenju posljednje pomasti, možda iz razgovora s kolegama farnicima? Proza je to nalik na »Lišće« Frana Mažuranića, kratka i krepka.

Mogao bih je parafrazirati rječnikom Martina Meršića i Vinka Žganca, urednika i izdavača poslijeratnog »Jačkara«: suvremena »jačka«, za razliku od dijačke pisme što je dala i uzor i ime gradišćanskoj poeziji, prozni je ulomak odlomljen iz srca, koji ne zastaruje, premda je već četrdesetljetna, još joj je zrnje riječi mokro od suza, znoja i krvi.

Čvrsta i zgusnuta seljačka proza i odsutnost izvana umetnute nazdravičarske namjernosti sačuvali su ovu dobrim dijelom mlađahnu prozu od opasnosti u koje se upada pisanjem iz navike. Ignac Horvat znao je poštivati mjeru i lučiti bitno od nebitnoga. Sve više djelatan u društvenim i javnim nastojanjima, znao je odijeliti svoje dužnosti od svoje strasti: pisao je samo onda kad mu se to nametnulo samo.

Živeći u selu s jedva tisuću stanovnika, vodeći vlastito gospodarstvo, uzoran gospodar — ne u smislu privrednika, nego u iskonskom ozračju tih riječi, imao je sreće da u svojim rečenicama sačuva ono što je uspjelo najvećem hrvatskom slikaru Gradišća, starome Kladusu: osjetiti i zabilježiti autentični vonj zemlje, oranice, gnojnice, pšenice, hambara, raži i suše, kolnice i podrumske vlage, drvenih križeva na groblju i plač kiše u limenom oluku.

Bio je svjedok svoga vremena i čast svoga imena.

Neka mu je dakle slava i spomen.

Pa evo da ponovim na kraju još i par stihova napisanih i zapisanih i potpisanih u njegovu gostoljubivu domu:

O kako je tiho ovdje:
tek pokatkada
kao da sjena
starog tornja
koridorom prođe.
. . . Šum crkvenog ruha
put sakristije i govornice
Kandila večernice;
snježni koraci zornice.
Prvopričesnici na slici.
Na nekom neznanom groblju
sahranjeni vojnici
još žive u dušici.
U mir okovana diploma:
jedini ures skromnog i pitomoga doma.

Neka mu je dakle ovih par redaka i onih suhih iz herbara neobjavljenog putopisja haran spomen.

Iz »Knjige o djetinjstvu«

BAKINA MOLITVA

Baka je molila za djeda,
za mene,
za sve nas.

Nevidljiv je anđeo
silazio
na njenu molitvu.
Anđeo jutarnjih zvona.
anđeo
zvona večeri.

Nema starice.

No kada zvone
rana jutarnja zvona
ili ona večeri,
osjećam da me
obilazi
netko nevidljiv.
I kao da me takne
nešto poput krila.

Njena molitva.

MOJA BAKA MOLI

Mnogo je molila
moja baka.

Nikada nije
bdjela bez molitve.
Noć joj nije
prošla bez bdjenja.

MOLIM S BAKOM

Kad sijeva, molim
zajedno s bakom.
Ja
da ne udari grom,
a ona
za usjeve.

BAKIN IZLAZAK

Baka je rijetko
napuštala kuću.
No kad je to učinila
čvrsto bi
pritegla maramu.

Išla bi da ukori
nekog iz roda
zbog nevaljanštine
o kojoj je čula.

Bojali su se bake.

Kada se vratila
nije govorila.
Samo bi joj se
otelo: »Besramnost!«
dok je za nekoga
molila.

CRKVA

Crkva je najveća
kuća u mjestu.
Vlada mjestom,
jer je na uzvisini.
Ona je najjača.
Nitko njoj
ne može ništa:
Ima
gromobran na zvoniku!

Jure UJEVIĆ

Život nije san

Idemo nas dvojica: moj pas i ja. Ja svratim u buffet, popijem kavu, odsviram svoju dragu melodiju sa džuboksa, moj pas mirno sjedi pored mojih nogu. A vani tamne kiše liju po asfaltu, i skaču žmurci jedan za drugim i kao da cvjeta pločnik.

Čovjek s kišobranom odmjereno koraca i nestaje iza ugla. Koliko mogu vidjeti kroz mutno staklo prozora, kiša će prestati za koji sat.

»Neka me ovdje, toplo je ovo malo gnijezdo« — mislim u sebi. Iza susjednog stola prasne čaša o pod i zasvjetlucaju iskrice stakla kao prvi zraci rumenozorja. To pijanac slavi nevažan datum pijanstva, i daje do znanja svima da hoće potpun dan, cjelovitu sreću.

Okrećem se lijevo i desno: na licima prisutnih niti trunke uzbuđenja. Konobarica dolazi iza šanka, mirno naplaćuje peterostruku vrijednost čaše i s osmijehom poslužuje ostale goste. Tako to traje sate i sate, a kiša ne prestaje. Čak se je i nebo naoblačilo, dobilo sivu boju olova.

Treba otići odavde — mislim u sebi. Dignem se iza stola, moj pas se također digne. Uputimo se prema vratima, a za nama odjekne sočna psovka. No, ja nisam kvario raspoloženje nikome. Ja sam popio svoju kavu i pošteno platio. Moj pas nije nikome napakostio. Čak nije ni cvilio kao što on to zna činiti u sličnim situacijama.

Tako u razmišljanjima neprimjetno odmičemo na drugo gradsko odredište. Mijenjam konzumaciju, umjesto kave uzimam narančadu. Ponekad zadrhtim od hladnoće. Kosa mi je mokra. Ali, »lijepo je i ovdje« — mislim, čak bolje nego kod moje stanodavke. Ovdje mirno sjedim. Ne moram nikoga slušati, ako mi se to neće. Uostalom tko bi mene slušao kad bih počeo nevažno detaljizirati. Moj pas prazno bulji u crvenu djevojku za drugim stolom. Ona ga umilno promatra. Nedostaje im lozinka. Ona u me ne gleda. Ja nisam interesantan. Pas je vrijedan njene pozornosti. Ona ne skida oka s te kudrave životinje.

Tko voli životinje, voli i ljude — mislim u sebi.

Pogledam je pravo u oči, ona obori pogled. Trenutak šutnje. Zatim čas odluke. Digne se iza stola. Otvori vrata i iziđe van.

Moj pas spusti njušku na prve šape. Ja spustim nogu u stanje voljno i popijem još jednu kavu prije no što odlučim izići. Vani se mračilo rođenje

noći. Svjetla kroz snopove kiše liče na ogromne mreže satkane od divnih iluminacija. A onda, ja i moj pas niz ulicu od veže do veže. Vrijeme teče u veče, korak po korak.

Treba li reći da sam mokar do kože. Na svu sreću, nije to prvi put. Ne idem kući spavati zato što mi se spava, nego stoga što nemam gdje drugdje biti. Iza mene odjekuje ona sočna psovka i tjera me na brži hod. A ona djevojka, kud li je ona otišla?

Čini mi se, stigao sam. Vidim, tankoćutne breze blago opustile granje na krov kuće u kojoj stanujem. Otvorim vrata i uđem u sobu. Kako je prostrana ta prostorija, cijelih 3 x 2 m. Na stolu potpuno čista pepeljara, koja će do jutra biti puna opušaka. Krevet je bijel i mekan. Vani je tamno i u duši je tamno. Tko je večeras na redu? — Rilke, Eliot, Neruda, Lorca . . . ! Htio bih snivati noć svu od bijelih narcisa, hortenzija, noć bijelih ruža, ali djevojka u crvenom nije ni pogledala u mene. Moj pas već sklopio vjeđe, sniva i podštektava. Njega voli crvena djevojka.

Noć je. Vani vjetar svira simfoniju bola, razumiju je svi koji misle u noć.

Noć je, vrijeme je da sanjam cvijet koji pada.

Dan — sočna psovka, crvena djevojka i moj pas.

Antonius STEPHANY

Ispuniti život

I

Brrrm-pras . . . Brrrm-pras . . . Brrrm-pras . . . Zvukovi sve glasnije ulaze u tebe. I jasnije. Obavijen si ugodnom toplinom vlastita tijela. Polako je počinješ osjećati. Pokrivač je otežak i tišti te. Nepomično si opružen. Svježina ti oplahuje lice. To ti godi. Brrrmmm . . . Brrrmmm . . . Brrrmmm . . . Brrr . . . Zvukovi se smiruju, više se ne grče kao maločas. Pijesak zajauče pod kotačima. Odlaze zvukovi, a nailazi tišina. Svjetlo ti probija sve jače sklopljene vjeđe. One popuštaju svoj zagrljaj. Glasovi ti

»Jesi li čitao bajku Oscara Wildea 'Slavuj i ruža'? Divna bajka! Da ti je ispričam?« — pitala te Lora.

»Pričaj«, odgovorio si joj strpljivo.

sada prodiru u svijest. To su glasovi tišine. Igraju neko čudno kolo u tebi i oko tebe. Osluškuješ

»Ja ne znam, ali ona je nekako izgubljena. Plašim se što će biti s njom«, rekla je Lorina mama.

»Ona je jako osjetljiva«, kazao si nesigurnim glasom.

»Ne znam. Ona se nikako ne može srediti. Plašim se za nju«, tužila se dalje njena mama.

»Ti kaži što hoćeš, ali on se meni sviđa. Znam da ti to smeta što je on druge vjere, ali on je jako dobar«, branila ga je Lora iako joj nisi ni riječ rekao protiv njega.

tišinu. Probada ti bubnjiće sve do mozga. Lorina živahna slika pleše ti pod vjeđama. Duga crna kosa, nasmijane crne oči, vitko tijelo poput

»Sviđa mi se ova tvoja pjesma o ženi«, reče Lora pročitavši tvoju pjesmu.

»Zaista«? — glas ti je bio pomalo sumnjičav.

»Da nisi zaljubljen u Rozaliju, mogla bih se zaljubiti u tebe«, rekla je i smješkala se.

Nisi ništa odgovorio jer si bio zbunjen.

breze. Janica s Labudan brda. Rozalija. Zelene oči kao trava u svibnju. I duge crne trepavice satkane od svile. Njena puna figura. Večeras ćeš

»Ti nisi zaljubljen u Loru?« — pitala te Rozalija.

»Ona mi je samo dobra prijateljica«, objasnio si joj.

»Istina?« — sumnjala je dalje.

»Ne bih onda tebi dolazio, ne?« — branio si se.

»Možda i bi!« — bojala se toga.

»Misliš da sam takav?« — upitao si je povrijeđen.

ići Rozaliji. Više ne možeš ovako. Razbuđen si posve. Eh, kada bi mogao ostati ovako u krevetu dulje! Napolju je studeno. Hladni su ovi dani. Jesen je. I taj auto. Bar da te nije probudio. Jutrima je ugodno spavati. Svjetlo sve jače prodire u tvoje zjenice. Kroz vjeđe. Izvlačiš ruke iz pokrivača. Koliko bi moglo

»Siromašan student stajao na prozoru i gledao u vrt. Bio je tužan jer se zaljubio u bogatu djevojku koja je od njega tražila najljepšu ružu za sljedeći bal. Bez te ruže neće ga ni pogledati. Sada je vrijeme kada nema ruža, a on nema ni novaca da je kupi. Čuo to slavuj u vrtu i sažalio se na siromašnog studenta«, pričala je Lora sadržaj bajke »Slavuj i ruža«.

biti sati? Lorina je mama zabrinuta za nju. Ali, nisi li i ti, stvarno, zaljubljen u Loru? Ne! Rozalija misli da jesi. Vjeđe ti se

»Čula sam da ti je Lora djevojka«, predbacila ti je Rozalija.

»Pusti to što si čula. Babe nemaju drugoga posla pa mlate tuđu slamu! Rekoh ti već, ona mi je samo prijateljica« — ljutito si je uvjeravao da ne treba vjerovati pričama.

»Tako pričaju«, opravdavala se ona.

polako otvaraju. Tavanica je sasvim glatka, nema na njoj likova kao nekada, u djetinjstvu, tamo u staroj kući. Bijela je. Glava ti pada na stranu. Lazur probija

»Introibo ad altare Dei«, rekao je župnik.

»Ad Deum qui laetificat iuventutem meam«, odgovorio si mu, klečeći lijevo od njega.

»Introibo ad altare Dei«, rekao je župnik.

prozorsko staklo. Nebo je vedro. Grane starih voćaka u dvorištu mora da su bijele od mraza. Ugodna je toplina pod pokrivačem. Ma, dobro, što je to s tobom? Mogao si otići jutros na misu. Taj auto. To je, sigurno, Marko išao na posao. Napolju je hladno

»Pusti, sve su one iste. Pokvarene. Droce. Pročitao sam ja sav ženski rod. Pogotovo kako imam auto«, tvrdio je Marko.

»Ima i poštenih«, usprotivio si mu se.

»Sve su one poštene! Ali, kada ste sami, ode im sve njihovo poštenje!« — ironičnim glasom osta Morko pri svome.

»Evo, ja bih glavu dao da je Rozalija poštena. I nevina«, ni ti nisi njemu popuštao.

»Nemoj, molim te! To je utopija!« — ni to nije prihvatio.

»Nije! Nije to utopija!« — vatreno si branio svoju tvrdnju o Rozaliji.

»Pazi da ne izgubiš glavu!« — nasmijao ti se nadmoćno.

pa je teško upalio motor. Tijelo ti se okreće prema vanjskom rubu kreveta. Pruža ti se ruka za satom koji leži na noćnome ormariću. Marko misli da ste ti i Rozalija već

»Znaš, mnogo te volim«, rekao si Rozaliji.
Bila je vedra i topla večer.
»I ja tebe volim«, šapnula ti je svoj odgovor.
»Poljubio bih te«, priznao si joj svoju želju.
»Nemoj«, rekla je ona.
»Zašto?« — pitao si iako si znao taj zašto.
»Znaš. To je grijeh«, kazala je što si i očekivao.
»Iskreno te volim. To nije grijeh«, pokušavao si je nagovoriti.
»Što ti je danas?« — pitala te kao da te ne razumije.
»Ljubim te. Jako. Zašto nećeš da se zaručimo?« — glas ti je bio ispunjen čežnjom.

»Ne još«, nije pristajala na zaruke.
spavali zajedno. Stavljaš sat na uho. Otkucava tiho i jednolično. Osluškuješ

»Ja i Rozalija jako se volimo, ali znamo što smijemo sada, a što ćemo moći kasnije kada se vjenčamo«, objašnjavao si Marku.

»Nemoj, meni bar ne moraš pričati bajke!« — nikako ti nije vjerovao Marko.
tiktakanje. Tiho promicanje vremena. Skidaš sat s uha i gledaš kako se trza od zareza na brojčaniku. Kao da bi se zaustavio. Velike kazaljke pokazuju da će brzo sedam i trideset. Vrijeme je da ustaneš. Ruka ti čini znak križa; prsti se dotiču čela, grudi, lijevog ramena, desnog ramena pa opet grudi. Prsti se isprepliću. Moliš one molitve koje su na redu jutrima.

»Jesi li čula što pričaju o nama?« — pitao si Rozaliju s osmijehom na ustima.

»Što opet?« — zainteresirala se ona.
Nastojiš se koncentrirati na molitvu. Dovršavaš je i činiš ponovno znak križa na sebi. Zašto ljudi ne vjeruju da je vaša ljubav čista? Svi misle da ste to već učinili. Kao da se

»Pričaju da imamo sina i da smo ga dali na selo«, smijao si se iako ti to nije bilo smiješno.

»Da imamo sina?« — zaprepastila se Rozalija.

»Tako je«, potvrdio si joj.

Šutjela je nekoliko trenutaka. Valjda se zbunila.

»Zašto su ljudi takvi?« — napokon je upitala.
ne može ići s djevojkom čisto. Kršćanski. Teško je, ali se može svladati. Zajednički. Rozalija te ne bi više ni pogledala kada bi joj samo i pokušao nešto takvo

»Jedva čekam onaj dan kada ćemo se vjenčati!« — tepao si Rozaliji.
Šetali ste i držali se za ruke.
»Ti bi se ženio?« — pitala te kroz smijeh.
»Bih. Odmah sutra, samo ti pristani!« — rekao si ozbiljno.
»Znaš da još ne mogu«, uozbiljila se naglo.
tek predložiti! Ići ćeš joj večeras. Reći ćeš njenoj mami da ćete se zaručiti. Zašto ne? Poznajete se već tri godine. Zar to još nije dovoljno? Vrijeme je već da poduzmete,

»Dovoljna si mi samo ti. Drugo mi ništa ne treba jer ću s tobom imati sve!« — obrazložio si joj.

»Ne može tek tako«, kolebala se ona.

»Može! Ili možda nemaš pouzdanja u Boga?« — išao si dalje.

»Imam, ali... Znaš da nemamo ništa!« — branila se.

»Ako sada nemamo, imat ćemo. Uostalom, zar nemamo sina na selu?« — odlučno si joj govorio, a onda sve okrenuo u šalu.

»Idi, molim te!« — uzviknula je i nasmijala se.
konačno, nešto ozbiljno. Što još da čekate? Odmičeš pokrivač. Svježina s lica i s ruku preseli se i na čitavo tijelo. Rado bi vratio pokrivač. Spuštaš noge niz rub kreveta. Sjedaš. Lazur se iza prozorskog stakla cakli. Noge ti traže papuče napamet. Staklo nije smrznuto, nema injastih ruža. Noge ti ulaze u papuče. Stresla te studen. Sinoć je bilo minus deset, najmanje. Ustaješ. I sada je napolju

»Zaručit ću se«, rekao si sinoć Lori.

»Rozalija je sretna djevojka jer je ti voliš. Ja nemam sreće«, odgovorila ti je ona.

»Samo misliš da nemaš«, odvratio si joj.

»Znam da nemam«, ostala je ustrajna.

»Svatko misli da baš on nema sreće«, tješio si je dalje.

»Ali ja zaista nemam!« — rekla je sada sigurnim glasom.

»Vidjet ćeš da imaš!« — ustrajno si je uvjeravao.

»Osjećam da to nikada neću doživjeti. Svakako ne u ljubavi«, sada joj je glas bio rezigniran.

»Drukčije ćeš reći kada naiđe onaj pravi«, pokušao si je tako utješiti ili uvjeriti da nije baš onako kako se njoj čini.

»Ja se obavezno namjerim na krivog«, otpovrnula ti je.
negdje oko minus deset. Tako ti se čini. I tu u sobi prilično je svježe. Tijelo ti se naglo ohlađuje. Marko je teško upalio auto. Ne valja mu posao. Suviše je neozbiljan. On samo

»I što mi manjka? Ništa! Imam djevojaka na svaki prst!«, govorio je Marko pun samopouzdanja.

»Nije to dobro«, rekao si mu svoje mišljenje.

»A zašto ne bi bilo dobro?« — nije mu bilo jasno.

Znao si da mu ne možeš objasniti i samo si kazao:
»Tako.«
mijenja djevojke kao košulje. Kada se zasiti jedne, nađe drugu. Bar se tako hvali. Izlaziš iz sobe. U hodniku se temperatura naglo smanjuje. Nova te studen presijeca do drhtaja čitava tijela. Zabrboljiš od te struje koja te stresla. Ideš prema kupaonici. Studen ti ulazi svojim zubima u meso.

Za susjednim stolom sjedi stariji par. Gledaš taj prizor i osjećaš se zbog toga krivim. Na stolu maloljetnica razvijenih oblika sasvim izazovno odjevena pleše. Glazbenici okružili stol i tu sviraju. Loše. Djevojka pjeva. Jako loše.

Lascivne riječi. Krv ti puni obraze i oni gore. Marko se smješka. Misliš da ti se ruga. Čas gleda tamo, čas tebe. I stalno se smješka. Zar njega to ne uzbuđuje? A maloljetnica pleše trbušni ples izazivačkim pokretima, pjeva lascivne riječi i pokazuje svoje čipkasto rublje. Promatraš stariji par koji sjedi za tim stolom. Ona se smješka kao da prisustvuje veoma uspjeloj šali, a on miluje maloljetničina koljena. Samome sebi govoriš da nisi smio doći ovamo. Marko te nagovorio. Ali ti nisi znao da se tu rade ovakve stvari. Ovo je obična bljuvotina. Najprostije iživljavanje. Iživljavanje. I upravo ti se gadi. »Što kažeš na ovo, ha?« — pita me Marko. »Pokvareno!« — sav je tvoj komentar. »A ti je ne bi malo pogladio?« — zadirkuje te dalje Marko. I smije se. »Ne bih! Nisam još toliko senilan. Napokon, imam još nešto i ukusa«, odvraćaš mu pomalo ljut. »Zar ova mala nije dobra?« — izaziva te on. »Eto, za tebe nije ni ljudsko biće već samo 'dobra mala'! Jadno je sve to!« — rezignirano mu kažeš. »E, čekaj, plesat će ona i na našem stolu!« — smije se sveudilj Marko. »A ja ću izići. I da znaš, žao mi je što sam uopće došao ovamo. Nikada više! I zakonom bih ovo zabranio. Što su učinili od toga djeteta? To ni životinje ne rade!« — istreseš na njega. On se samo smije.

Ulaziš u kupaonicu. Večeras ćete odlučiti. Ti, Rozalija i njena mama. O svemu se podrobno dogovoriti. Voda je živi led. Ruke ti smrzavaju do kostiju. Oprezno kvasiš lice. Studen te strese. Zveckanje suđa dopire iz kuhinje. Zid je između

»Sine, pa što vi mislite?« — pitala te već mama.

»Ja bih se već oženio, ali se ona još koleba. Boji se«, objasnio si joj.

»Ne miješam se, ali... nije ona jedina«, rekla ti je ona oprezno.

»Jeste, mama, ona je jedina«, odvratio si joj.

kuhinje i kupaonice tanak pa se sve čuje kroz njega. Mama sigurno sprema doručak. Voda te osvježila i sasvim

»Rozalija je dobra djevojka«, kazala je jednom mama.

razbudila. Vidjet ćeš večeras što će biti. Mami još nećeš ništa reći. Tek poslije razgovora s njenom mamom. Osjećaš se čilijim. Uzimaš ručnik i brišeš se o njega. Mamu će to obradovati. Trljaš ručnikom obraze da ti se ugriju. Toplina već bridi njima.

»Već dosta dugo hodate zajedno. Nije dobro predugo«, objasnila ti je mama.

Da li stvarno voliš Rozaliju? A Lora? Jesi li

»Znaš, kada to ne bi bilo po ljudskim konvencijama sramota, a po kršćanstvu grijeh, ja se nikada ne bih udavala. Našla bih čovjeka koji ima osobine kakve ja cijenim i s njim bih rodila dijete. Ja sam luda za djetetom. Samo, ljudi su licemjerni. Nazivali bi ga kopiletom. Ja bih živjela samo za to svoje dijete. Voliš li ti djecu?« — objašnjavala ti je Lora svoj stav o tome i upitala te za tvoj tako naglo da se u prvi mah nisi mogao snaći.

»Da, volim ih«, promucao si. Onda si dodao: »Mislim da ću imati više djece.«

»Kada bih se udala, imala bih bar šestero. Ne manje. I to tri dječaka i tri djevojčice. Naizmjenice«, rekla je nekako zamišljeno.

raščistio sa samim sobom oko njih dviju? Nije li možda Lora zaljubljena u tebe? Ne! Vi ste samo dobri prijatelji! Kako uopće i pomišljaš na to! Pa ionako se pred njom osjećaš inferiornim! Ali, što o tome i razmišljaš! Stavljaš ručnik na njegovo mjesto i izlaziš iz kupaonice. Vraćaš se

»Prošla su ta stara glupa vremena vitezova i gentelmana. Danas se živi životom kakav jest«, objašnjavao ti je Marko.

»U životu ima sve svoje mjesto. Ako sve nije sređeno, tada nije ni prirodno!« — odgovorio si mu.

»To ostavi popovima. To su njihove priče«, odmahnuo ti je prezrivo rukom.

»Kako se ne bojiš Boga?« — zgrozio si se nad njegovim riječima.

»Zar ti još uvijek vjeruješ u Boga? Dragi moj, ja sam već odavna raskrstio s tim. To su priče za malu djecu«, oholo ti je odvratio.

preko hodnika u svoju sobu. Tu načiniš nekoliko sklekova.

»Oni koji vjeruju bar imaju neku utjehu. A što mi imamo koji ne vjerujemo? Ipak je njima bolje nego nama!« — kazala je jedna tvoja kolegica još dok si studirao.

Sasvim te to ugrijalo. Počneš se spremati. Nekako se čudno osjećaš. Valjda je to uzbuđenje. Ipak je to životna odluka, misliš.

II

Aaaa. Aaaa. Aaaa. Ulazi u tebe mezzosopran, odsječno i glasno. Buđenje proleti kroz čitavo tvoje tijelo i već sjediš na rubu kreveta. Vjeđe ti se silom rastvaraju. Još je polumrak. Staješ kraj košare ovite čipkama. »Čekaj, ja ću«, čuješ Rozaliju. Glas joj je snen. Strah u tebi brine da ga što ne bi boljelo. Samo je gladan, uvjeravaš se. Uzimaš ga na ruke. Mezzosopran se postepeno smiruje. Sklapaju se mala usta. Samo se još slabo zagrcnu. Rozalija je sada kraj tebe. Bunovna je od sna. Tako je ugodan taj teret na tvojim rukama! Razgaljeno ti je srce. Mogao bi zagristi tu rumenu jabuku što viri iz jastuka i grca. Privijaš ga na prsa opreznim stiskom. Rozalija pruža svoje ruke prema njemu. Najradije ga ne bi dao.

»Vi ćete pokvariti to dijete«, kazala je baka.

»Daj mi ga. Najprije ću ga premotati«, govori Rozalija.

»Što je galamdžija!« — kažeš ti.

»Gladan je. Sinoć je rano zaspao«, odgovara ti Rozalija. Rozalija ga preuzima. Kao da ti tko uzima neki dio tvoga tijela. Mogao si ga i ti premotati. Ona stavlja maloga na krevet. Usta mu se ponovno otvaraju. Mezzosopran se opet razliježe po sobi. Ljutito. Ružičaste desni. Čelo se bora kao u starca. Rozalija razvezuje uzice na čipkastome jastuku.

»Razbudit ćeš cijelu ulicu!« — smiješ se malenom.

»To je mali nestrpljivko«, kaže Rozalija.

Otvara jastuk. Jedna nožica provirila iz pelena. Skače kao čigra. Kroz pelene probija zelena boja.

»Tu će biti svačega!« — uzvikne Rozalija.

»Zlato!« — smiješ se.

»Idi, na brzinu ugrij malo vode da ga operem«, kaže ti ona nagnuta nad malenim.

»Uzmi ga dotle na ruke da ne plače«, savjetuješ je.

»Dijete nekada mora i plakati. Tako jača pluća«, kazala je baka.

Izlaziš iz sobe. Ulaziš u kuhinju i odmah potpaljuješ plin na peći. Stavljaš na plamenik posudu u kojoj se već nalazi voda. Stojiš tu i čekaš da se voda ugrije. Maleni više ne plače u sobi. Ne čuje se njegov mezzosopran. Rozalija ga sigurno drži.

Uveo si Marka u sobu. Bio je natovaren omotom četvrtasta oblika, bocom uvijenom u bijeli papir i buketom crvenih karanfila.

»Baš mi je drago da si došao«, rekao si mu.

»Ostavio sam danas sve i došao da vas vidim. Pa, onda, kako si kao mladi tata?« — smješkao ti se on.

»Ne znam kako bih ti to opisao, ali to je divan osjećaj«, pokušao si mu objasniti.

Rozalija je ležala s malim u krevetu i odmarala se. Zatvarao si vrata dok je Marko prišao krevetu i rukovao se s Rozalijom.

»E, pa onda, čestitam! Boris je sigurno ponosan što je sin?« — govorio joj Marko.

»Muška taština!« — smijala se ona.

»Pa da je upravo i djevojčica!« — branio si se.

»Hajde, hajde! Samo da postoji rendgen kojim se vide želje! Kako bi se lijepo nacrtao sin!« — smijao se dalje Marko.

Isprobavaš vodu da li je već dovoljno ugrijana. Još malo. Misle da kćer ne bi volio kao i sina. Dijete je drago pa bilo muško ili žensko!

»Zaista divna bajka! Moraš je jednom pročitati!« — rekla je Lora.

»Ispričaj mi sadržaj«, odgovorio si joj.

Sada ti se čini da je voda dovoljno topla. Gasiš plin, uzimaš posudu s ugrijanom vodom i vraćaš se žurno u sobu. Rozalija šeće po sobi, a na rukama drži maloga. Sada ga stavlja natrag na krevet i otvara mu jastuk. Mezzosopran ispuni sobu. Nogice plešu po zraku. Rozalija ih briše vlažnom pelenom koju je ovlažila u podgrijanoj vodi. Pokreti su joj užurbani.

»Pošao slavuj tražiti najrumeniju ružu. No, u vrtu nije bilo takvih ruža. Ipak je postojao jedan način da student dobije tu ružu. Trebalo je da slavuj zabode trn ružina grma u svoje srce i tako pjeva čitavu noć«, pričala je Lora.

Slažeš pelene na koje će Rozalija premjestiti maloga.

»Znaš li što sam čula o Lori?« — pitala te Rozalija.

»Što?« — zanimao si se.

Kažu da je u drugom stanju«, rekla ti je.

»Ma, to su bablje priče!« — nisi u to povjerovao.

Rozalija stavlja maloga na čiste pelene. Umotava ga. On se neumorno ljuti. Žaloviti mezzosopran. Pravi nestrpljivko, misliš. Nogice nikako da mu se smire.

»Sva su djeca slatka«, govorila je Lora.

»Smetam li?« — upitala je Lora, došavši u posjet kad se mali rodio.

»Nemoj, molim te! Baš mi je drago što si došla!« — kazala je Rozalija.

»Došla sam vidjeti toga vašeg velikog sina«, smijala se Lora.

Rozalija umota malenog. Uzima ga na ruke. Mezzosopran prelazi u grcaj, tada se sasvim smiri. Što je prefriganac! Djeca su mali filozofi. Prefrigani svim mastima. Smiješ se. Rozalija sjeda na rub kreveta. Promatraš ih. Već se jače razdanilo. Rozalija mu nudi prsa. Mali ih se uhvatio kao gladan vuk jareta. I povlači ih svojim ustašcima kao da se plaši da će ostati bez čega što mu pripada. To ti je smiješno i smiješ se.

»I pristao slavuj na sve to. Sletio na ružin grm, zario njen trn u svoje srce i čitavu noć pjevao. Tako je divno pjevao da se i student u svojoj sobi čudio tome. Mislio je da mu se slavuj ruga«, pričala je Lora Wildeovu bajku.

Ti i Marko išli ste zajedno kući.

»Zašto da se ženim? Nisam glup! To je samo nepotreban jaram! Ja volim svoju slobodu!« — govorio je on.

»Nije baš tako«, usprotivio si mu se kao i uvijek.

»A kako nije? I što mi nedostaje? Mogu kamo hoću i kako želim«, obrazlagao je on. »A, valaj, ti ne možeš! Moraš pitati Rozaliju. Ja ne pitam nikoga! A zar je problem ispraznити svoj seksualni nagon?«

»Ti znaš moje mišljenje o svemu tome«, odgovorio si mu.

»Zatucan si religijom. Oslobodi se toga pa ćeš vidjeti kako je život lijep«, savjetovao te očinski.

»Meni je lijepo ovako kako živim. Osjećam se čovjekom«, rekao si mu.

»A ne životinjom, je li? E, ta tvoja popovska filozofija!« — smijao ti se on.

»Mora u čovjeku postojati nešto iznad stvari, inače je život čisti besmisao«, izjasnio si se.

»Nas dvojica nikada na istu cestu! Napokon, ti si već oženjen i neću ti onda više o tome govoriti«, kazao je.

»Zato ti i kažem, pametno bi učinio da se oženiš«, dao si mu još jednom taj savjet.

»Nikada! Osim možda u jednom jedinom slučaju!«

»U kojem to slučaju?«

»Do sada još nikada nisam naletio na djevicu. Kada bi mi se to dogodilo, oženio bih se njome.«

»Ti tražiš ono što ne nudiš!«

»Ja sam muško. Uostalom, toga me uopće nije strah!«

Mali marljivo sisa. Promatraš tu sliku koju sve jače osvjetljava dnevno svjetlo. Čini ti se taj prizor dostojnim svih onih imena najvećih umjetnika. U ovome je sva snaga čovječanstva. To je simbol svijeta. Materinstvo.

»Jednom ću te slikati ovako«, kažeš Rozaliji.

»Ti si lud!« — ne shvaća te ona.

»Ali, ovo je veličanstven prizor! Ovo je pjesma!« — tumačiš joj.

»Ujutro nađe student u vrtu prekrasnu crvenu ružu i mrtvoga slavuja. Ubrao je, obradovan, tu predivnu ružu, a slavuja nije ni pogledao. Ružu je odnio ljubljenoj djevojci koja je međutim već našla drugoga i zaljubila se u njega. Razočarani student iziđe na ulicu i baci ružu na cestu. Tada naiđu kola te pregaze predivnu ružu rumenu od slavujeve krvi«, dovršila je bajku Lora.

»Čuli ste nešto o meni?« — pitala vas Lora.

»Da, pričaju koješta«, odgovorila joj je Rozalija.

»Ljudi su zlobni«, dometnuo si.

»Samo, to je istina! Stvarno sam u drugom stanju«, rekla je mirno Lora.

Nastao je tajac.

Očice se malome polako sklapaju. Zaspat će. Ali sveudilj sisa. To je glad! Žališ da nisi Leonardo da Vinci. Naslikao bi svakako taj prizor. Sve u ružičastoj boji.

»Obećao mi je da ćemo se vjenčati. Voljela sam ga. Kada se to dogodilo, došao je sa svojom majkom i davao mi novac za liječnika. Istjerala sam ih i više se nisu pojavili. Ja ću to dijete roditi pa rekli ljudi što hoće. Baš me briga za ljude. Ja sam, zapravo, sretna. A prije bih umrla negoli pobacila!« — ispričala je Lora svoju priču.

Mali sada sklopljenih očica prestane sisati. Rozalija ga odloži u njegovu košaru. Legneš natrag u postelju da još malo ispružiš tijelo. I Rozalija se ispruži na svojoj strani. Nisi li ti sretan čovjek? Zapravo, zar ti uopće nešto nedostaje? Marko to nikako ne može razumjeti. On ni sam ne zna što bi stvarno htio.

»Imam jednu veliku novost!« — rekao je Marko.

»Da je čujemo!« — ponukao si ga da reče.

»Ženim se!« — izjavio je on.

Upravo si uzimao čašice za konjak iz vitrine. Čuvši njegovu izjavu, ispustio si jednu iz ruke. Ispala ti je od iznenađenja. Staklo je zazvečalo. Čašica se umalo razbila. Pogledao si Marka pun nevjerice. On se smješkao.

»Molim?« — upitao si ga kao da nisi dobro čuo.

»Da, ženim se!« — potvrdio je svoju izjavu.

Polako si došao k sebi.

»To znači da se... da se ostvario onaj jedan jedini uvjet koji si postavljao?« — upitao si ga.

»Da, ostvario se«, sa smiješkom je odgovorio.

Drugo se nisi usuđivao pitati.

Ispružiš svoju desnu ruku prema Rozaliji i ona je prihvati.
Ležite tako nepomični, a svjetlo sve jače prodire u sobu.

Pođimo u praznine

prije no što se raspadnemo u vrtovima.
Nađimo čistine
dok nam cvijećem obasiplju grobove.
Čemu spomenici i vijenci kad smo za svemir
stabla visoka

Sve trave

ceste
žita
oživih životom onih koje volim.

Puna bliskih bića
s granama drhtim

Zemljo

hoćeš li me primiti
još ovako živu
da se s tvojim ružama radujem?

Oprosti što ne proplakah sred progonstva.

Vedra
ruku praznih
vrtove tuđe
blagoslivljam

Blaženi koji izvor svoj ljube

more im je svjetlost
ušće utočište.

Pođimo stopama pustinjaka.

Naš zavičaj moćan i skriven
čeka
osobenjake i jake da kriknu

Preobrazba (1)

O ptice,
u krošnjama traje vaš dom.
A mi,
progonjena divljač
po proplancima preplavljenim kišom
ukopani čekamo.
Neki će nas tusti redar
doskora u ljude pretvoriti
i u prikladnu tamnicu
smjesta zatvoriti.

Preobrazba (2)

Sa sahrane se svoje vraćaš
vedar i čio.
Krasni su bili nekrolozi
crni kaputi i posmrtni marš.
Suze su tekle, a ti si nosio
vlastiti lijes.
Sada se karmine slave,
a ti jedini živiš

To je da poludiš

mrtav si, a još živ
i hladno ti do kostiju
u sobi s mirisom naranče i sapuna.
Mrtav si, a još živ
da se smrzavaš polako
i pjevušiš usput
o krasnoj svojoj smrti
gord i tup
naglo smalaksao
od zaludne kretnje
sebe i svoje same sobe.

Divno mjesto za umiranje

ležiš i vidiš
sunce u sumaglici.
Zgusnut u sebe
pomalo odlaziš.
Pogled ugasnut
još samo gleda.
Divno mjesto za umiranje!
Tko bi shvatio
da za kazivanje
ničeg više nema

Samo oni koje ljubimo

ubiti nas mogu.
Puštaju nas nepokopane
pod suncem vrelim
i hladni odlaze

Zbogom

do vječnosti!
Sjeti se, bili smo skupa
ispod križa i sunca
slijepi od radosti.
Bili smo uznici
sred stranih skloništa
i ne osta ništa od nas.
Ne stigoše ni da nas osude
ovako blage, presretne i lude.

Alma FIDES

Anđeo koji se protivi

Stojimo pred fenomenom Zla, zbunjeni, obeshrabreni. Posrćemo. Otimamo se. Klečimo. Ne možemo ga prozreti. Zapanjuje nas. Ozljeđuje. Ruši. Svugdje je. Dodirljiv i neuhvatljiv. Fascinira poput zlokobnog božanstva, prodirući u srž kosti, pustošeći u duši. S pijedestalâ tko zna kojih. U prostorima neizmjerljivim.

U licu: kao zamci. U bezdanima. U rasulu. Uporan kao bolest. U dimenzijama neljudskim.

ON Ti se opire, Bože. Izlazi da Te kuša. Od pamtivijeka to čini. Gdje si Ti, sviđa mu se da pustoši. Kad ranjava, mora da Ti bdiješ.

Desilo se — u molitvi. U pokušaju da to bude. Presjeklo me sjećanje. Osjećanje da nismo sami. Netko je sjekao Božje misli, bogohulio u riječima. Polako su se ocrtavali obrisi: Anđeo bez dobrote. Lice sve opipljivije. Ižarivalo je tamu. Tijelo srama: sablasnije od hladnoće.

Neistraženi pokreti gomile. Crte nametljive do boli. U susretima. Od ulice do ulice. Od ureda do ureda. U stisci. U zagađenim dodirima. U zadahu koji nije samo ljudski.

Nije se dogodilo prvi put. U mrežu smo bačeni, Gospode. Da se nisi otkrio u djetinjstvu, prisilio bi nas da Te sada priznamo. Rvući se sa sjenama. A tako su goleme. Smrt dodiruju.

Gledamo MRŽNJU. Znači: ima Ljubav. Laž nadglašava. Kriješti. Previše se napreže. Mora da je prevara, jer ne tješi. Ti si, dakle, Istina.

U bezumlju rekoh da Te nema. U neznanju. Ošamućena u gomili. Progonjena, s tolikima, u praznine . . . Pročelja, plakati, natpisi uvjerljivi do licemjerja. Reklamni crteži. Izlozi u kojima duša ne umije opstati. Mučnina nečijeg pogleda. U vrevi vozilâ u kojoj kao da škripe kosti. Osmrtnice od ugla do ugla. Sumnja u oglasima. A mene jedan mali događaj (tko mari što bližnji u sebi nosi), jedna priča najprisnije *moja*, na vrata, na prozore goni, da ih ozvuči.

Nije Te bilo, Bože. Bio si skriven. Tragovima Neprijatelja dostigoh Te. Onog koji se od prapočetka odmetnuo od Tebe. Ipak: vidjeh Te. Umom i srcem. U bezazlenosti. Bio si. Lijep: koliko je On nakazan. Dobar: koliko je on mrzak. Treba da bude ravnoteža. U sredini ja čovjek.

Postojiš, Bože. Apsurd je privid. Hvala Ti što JESI. Nasilje što vreba na mučne pokušaje hoda svjedoči protiv volje — Tebi. Ti ne sudiš od trenutka do trenutka. Postojan si, usprkos svemu. I dalekosežan, Gospode. Makar Ti nametali kalupe, makar Ti licemjerje podmetali, makar ne prestali mjeriti Te po svojoj mjeri, krojiti bezumljem, — Ti JESI.

Samo Tebe ne uspješe sapeti. U svemu si jači. Izvan paragrafa, brojki, slova, riječi jezikâ neizbrojivih. I kad se umorno vučemo opsjenama nadglasani tjeskobom, i kad očajavamo osluškujući odjeke ludila do smiraja u pogrebnoj koračnici, Tebe osjećamo, jer si na kraju. Jer nema drugog izlaza. Samo se lakrdijaši ne mole. Mrtvaci ne uživaju u psalmu.

Mnogima si se objavio, kušajući ih Zlotvorom. Na Sebi si ga iskušao. Zato si uvjerljiv. Oni drugi žongliraju križom, opsjenjuju propovijedima. Ti si ih preduhitrio: — Raspećem na samom Sebi. Sada nam je jasno zašto do kraja, do Apokalipse, podnosiš nadmetanje Protivnika. U džungli i u pustinji. I dopuštaš da se preruši. Da izmišlja kao nijedno umijeće mašte. Nakaradan u krvoprolićima, nadmašujući moći ljudske. Kao Manson Sotona. Jeziv i smiješan u taštini. Rušilački od smrti dublje.

A nije strašan onome koga Ti upućuješ. Bijeda mu je izgled. Prerušavao se kako mu drago, Ti ga razgoljuješ. Na govorničkim tribinama. Na pijedestalima za idole. Kad šapće i kad buči. Nigdje ne izdrži do kraja, ako mu se Ti opreš. Zlom sebe unakazuje. Kad ubija, sebe muči. Radost nije njegova. Zato se osvećuje.

Ipak je svugdje. Ojađen i gadljiv. I zavodi u masama. Nastoji Tebe omraziti. Nudi igre. Kruh mu je zatrovan. Neumoran je u ponudi. Besraman u reklami. U trgovini podvaljuje. Na surogate zvučne etikete lijepi. Salonski frazira. Vulgarno se ceri. Zaudara gdje se pojavljuje. Dodirom zagađuje. Za sobom nemir ostavlja.

Umije blagorječiti, ali nikoga ne tješi. Neuvjerljivo obećava. Do gluposti opsjenjuje. Onima koji umiju misliti i dobrotu bi da ovjekovječe, sugerira da ne postoji. Da je samo lešina na kraju. Besmislenost i besciljnost volje.

Gospodine, Ti postojiš. Tvoj Te Neprijatelj dokazuje. Previše se napreže uzvikujući da nisi. A ništa ne nudi u zamjenu. Čini se, uistinu, da se sebi ruga. Ne može od smrti dalje.

Znamo. Spoznajemo da jesi. I da se nisi pojavio u bezazlenosti djetinjstva, u ranama morali bismo Te dozvati. Najzad, za one na čije se umiranje nitko ne obazire. Zbog mučiteljâ čiji broj od pamtivijeka raste. A nitko ih ne umije zaustaviti.

Da, Gospodine. Vjerujemo da postoji pakao, jer se knez Zla previše razmeće uvjeravajući da ga nema. Jer je toliko smrti, toliko stravičnih umiranja.

A srce bi da ljubi. Da živi dajući se. Usprkos svemu.

Stjepan TOMIĆ

Frano Alfirević

U povodu 70-obljetnice rođenja

»Umjetnička su djela izazovi. Mi ih ne objašnjavamo, mi se s njima upuštamo u borbu. Prikazujemo ih u skladu s našim ciljevima i težnjama, pripisujemo im smisao koji potječe iz naših oblika života i iz navika našeg mišljenja, jednom riječju, pretvaramo u modernu umjetnost svaku umjetnost prema kojoj smo u zbiljskom odnosu.«[1]

Suvremeni je tehnički napredak dao čovjeku mogućnost, a i prisilio ga, da se suoči sam sa sobom, neposredno, da nađe sigurnosti i oslonca u samom sebi, jer je uništio — istina, ne sve i ne potpuno — dosta prijašnjih mogućnosti identificiranja s raznim ustanovama, istitucijama itd. On ih je sve poljuljao, učinio izrazito otvorenima i promjenljivima, pa tako i nesigurnim osloncem. Tehnički je napredak s jedne strane uništio mnogo nekadašnjih »posrednika« koji su pomagali otuđenju čovjeka od istinskih ljudskih vrednota, a time je srušio i mnoge krive načine samopotvrđivanja, identifikacije itd. S druge je strane, omogućivši relativnu materijalnu sigurnost, darovao čovjeku mogućnost da se na ispravniji način potvrdi neposrednim sjedinjenjem, tj. ljubavlju prema samom sebi, prema drugim ljudima i pravilnim odnosnom prema prirodi.

Međutim, velike mogućnosti materijalnog stjecanja u isto su vrijeme pružile čovjeku još veće mogućnosti bježanja od samoga sebe. Čovjek je, naime, našavši se tako iznenada sam pred samim sobom kao pred jedinim izvorom identifikacije i sigurnosti, postao još nemoćnijim nego prije jer svega toga nije našao u sebi. Sve se to dogodilo dosta brzo. Kako čovjek još nije bio sposoban — a, nažalost, ni društvo — iskoristiti pružene mogućnosti, javila se jedna od najneugodnijih posljedica tehničkog napretka — osamljenost. Što je onda preostalo, gdje naime sve to pronaći? Tko će čovjeku pomoći u tom traganju?

Da bi potvrdio samoga sebe, svoju ljudsku vrijednost, čovjek se bacio na stjecanje materijalnih dobara, ali:

koliko je otrova u svakome plijenu,
kad se ko za bogom sklonimo za njega.[2]

(Pjesnik)

Što je u biti sve ljudsko stjecanje materijalnih dobara? To je otimanje bogatstava prirodi, uništavanje prirode, kvarenje njezine ljepote, i u krajnjoj liniji bijeg od samih sebe. Sve što je čovjek postigao i dobio zapravo je *plijen*, a svaki je plijen nasilje, pokvarenost, i nimalo ne pomaže čovjeku da se humanizira.

Ta činjenica, da su naime ljudi pojurili za stjecanjem materijalnih dobara kao jedninim načinom ostvarenja sebe kao ljudskog bića, uvjetovala je da pjesnik zaželi:

Htio bih zaspat ko vrh brda u snijegu,
ne znati zemlju gdje mrzi tko voli.

(Pjesnik)

Alfirevićev je odnos prema tehničkom napretku, očito, negativan. Osuđuje ga jer ne pomaže rastu čovječnosti, rastu ljubavi, nego, naprotiv, rastom standarda i željom za sve većim materijalnim bogatstvima omogućuje da među ljudima vlada sveopća mržnja. Dapače, i više od sveopće mržnje. Ona je (mržnja) jedini osjećaj koji vlada u međuljudskim odnosima:

S druge strane očito je da je jedna od najsnažnijih ljudskih potreba, potreba za ljubavlju, u njezinom cjelokupnom značenju. Sigurno je naime da samo posjedovanjem ljubavi, tj. življenjem u njoj, čovjek može na ispravan i jedino koristan način stvoriti u sebi (ili od sebe) istinski humano biće. I on sam (Alfirević) kao čovjek, a isto tako i kao pjesnik osjeća potrebu za ljubavlju, tj. u krajnjoj liniji potrebu za sigurnošću, tišinom, smirenjem. Bitna je značajka ljubavi istinsko predanje drugoj osobi, npr. ženi, ali takvo predavanje često se puta svodi na posjedovanje druge osobe, pa »sreća« koju žena pruža i nije zbog toga sreća:

Pa kad krilu žene dadem trudnu glavu,
ko putnik iznemogli sjaju jedne vode,
u očima njenim volim svoju slavu,
nesvjestan ko dijete, tu sreću što bode.

(Pjesnik)

Istinsko predanje ženi, sjedinjenje s njom — drugim čovjekom — moralo bi donijeti smirenje i prestanak osamljenosti, međutim:

Al kad svrše igre i srce lakše bije,
stara samoća javi se ko sova
u kuli kojoj nitko tajnu dozno nije,
ožive u meni nikom znana slova.

(Pjesnik)

Predavanje koje se svodi samo na seksualno posjedovanje žene, očito, nije ono pravo jer ne donosi očekivani plod.

Čovjek je dvoznačno biće: prva mu je značajka da je u biti sam, osamljeno biće, a druga da je društveno biće. On ne može sam živjeti. Jedino u zajednici s drugim ljudima, u ljubavi prema njima može ostvariti samoga sebe kao ljudsko biće. Samo tako može se riješiti osamljenosti i, s druge strane, biti korisnim članom zajednice, biti na pomoći drugim ljudima (da i oni dožive to isto kao i on). Međutim, društvo u kojemu Alfirević živi ne ponaša se u tom duhu suradnje i međusobne pomoći; ne ponaša se tako da čovjek čovjeku bude čovjek, nego je princip međuljudskih odnosa: homo homini lupus. Čovjek je čovjeku vuk, dapače jastreb, ptica grabežljivica koja stalno na njega vreba kao na svoj plijen:

Mnogo se očiju put mene ustremilo.
Od svih ljudi zavisi moja sudbina.
Samo ne od mene.

(Odlazak)

Budući da se sjedinjenje s prirodom pretvorilo u svoju suprotnost, tj. u plijenjenje, egoistično posjedovanje prirode, a slično se događa i s predanjem drugom čovjeku, preostalo je još samo jedan način, jedan put pravilnog izlaska iz egzistencijalne mučnine: ulazak u samoga sebe i pronalaženje u sebi — kao jedinom ljudskom biću koje najbolje poznajemo — svega onoga za čim čovjek traga. Ujedno tim ulaskom čovjek pronalazi načine kako da se pravilno odnosi prema drugim ljudima i svijetu uopće. I Alfirević je to učinio, ali dogodilo se nešto tragično, možda najtragičnije što se uopće može desiti jednom razumnom biću:

Hoću li pozdravit sebe posljednji put u zrcalu,
jer tko zna kad ću više pogledat
u svoj strah.

(Odlazak)

Ušao je u sebe i tamo otkrio STRAH! »Tko zna kad ću više pogledat u svoj strah . . .« Od sada on više neće ulaziti u sebe jer tamo je strah; a postoji li taj koji ga ne izbjegava? Od sada će on stalno tražiti smirenje, prekrivat će osjećaj straha u sebi nekim drugim, snažnijim, izvanjskim emocijama, a uistinu bježanjem od samoga sebe, od dubine ljudskog bića, od istraživanja dubljih uzroka postojanja straha u čovjeku. On je sam u sebi strah, on je sam **SVOJ strah.**

Štoviše, drugi su ljudi za njega izvori strahova, umjesto da budu izvori sigurnosti i prestanka osamljenosti. Dovoljno je, dakle, što će čovjeka kroz život progoniti tuđi strahovi; nema smisla da ga uz njih muče i njegovi vlastiti. Ali, znamo, tko pobjegne od sama sebe, taj se neće nikada riješiti straha od drugih ljudi, niti će se riješiti vlastitog straha.[3]

Čovjeka ne proganjaju samo vlastiti strahovi i strahovi drugih ljudi; sam napredak, standard i uopće sve stvari također su izvor straha:

Mene plaši sadašnjost iz svake stvari.

(Odlazak)

I sve materijalno također je izvor straha jer ne donosi sreće ni trajnog zadovoljstva; ne pruža sigurnost ni smirenje. Posjedovanje stvari donosi zlo jer pomaže čovjeku da pobjegne od sama sebe; iskrivljuje njegov odnos prema drugom čovjeku, prema prirodi, a time i odnos prema samom sebi.

Nigdje, dakle, mjesta gdje bi čovjek mogao zadovoljiti svoje osnovne potrebe. Ni u sjedinjenju s prirodom — posjedovanjem materijalnih bogatstava i uništavanjem prirode — ni u sjedinjenju s drugim ljudima — posjedovanjem drugih osoba — ni u sebi samome. Nigdje on ne može pronaći temelje na kojima bi sagradio palaču vlastitog mira i sigurnosti — svoju ličnost. Sve je to samo izvor bojazni da ne izgubi integritet vlastite osobnosti. Sve mogućnosti koje su čovjeku pružene da se njima okoristi, da si olakša pretvaranje samoga sebe u zadovoljno i sretno biće, ne koriste se u tu svrhu nego u njezinu suprotnost. Čovjek si ne može pomoći sam. Ne može izaći sam iz te tragične situacije koja ga samo još više unesrećuje, a i izvan njega nešto je također izvor nesreće:

Neumitna zapovijed koju ne možemo otkloniti,
jer je jača od nas kao sve što nas rastužuje:
otići treba.

(Odlazak)

Sve što nas rastužuje jače je od nas. OTIĆI TREBA! Postoji nešto izvan nas što nam naređuje, zapovijeda nam i pred tim nečim mi smo nemoćni. Postoji netko ili nešto što je jače od nas i to nas nešto ne razveseljuje, ne raduje. Ono je izvor naše nesreće, naše nemogućnosti da budemo zadovoljni. Uopće sve što nas rastužuje jače je od nas. Dakle, i sam je čovjek kad sebe rastuži — kad sam sebi postane izvorom nesreće i nezadovoljstva — jači od sebe sama. I tu je ona tragičnost čovjeka. S jedne je strane sam svoj vlastiti izvor potreba, a s druge strane izvor nesreće, tj. nemogućnosti zadovoljavanja tih potreba. S jedne strane on onemogućuje druge ljude da neke njihove potrebe — ljubav, sigurnost, prestanak osamljenosti itd. — budu zadavoljene, a s druge strane — jer je on takav — drugi su ljudi onemogućeni da zadovolje te iste njegove potrebe. Postoji, dakle, u nama ljudima, neka dvojnost, neka raskidanost, rascijepljenost. Mi u sebi nosimo nešto što je istovremeno i izvor potreba i izvor sprečavanja zadovoljenja tih potreba.

Čovjeka mogu rastužiti i drugi ljudi. I oni su, dakle, jači od njega, a u isto vrijeme on je i jači i slabiji od drugih. Postoji nešto u čovjeku što ga sili da druge ljude rastužuje umjesto da ih usrećuje.

Kako? kuda? iz čega? u što?

Otići treba!

Treba otići iz MLADOSTI, iz DJETINJSTVA! Treba otići, ići u život-budućnost, u nesigurnost (dakle, i sam je taj put-putovanje-život izvor nesreće jer putovati čovjek mora). Osim te prisile putovanja-življenja postoje i drugi izvori nesretnosti na tom putovanju:

Tako putnik pođe s duhom koji preza,
ostaviv za sobom vodu, hladnu, nijemu,
ne znajući puta u kraj divljih jeza,
i znajući kako je nejak proti svemu.

(Pjesnik)

Odlazak je ujedno i oproštaj od lijepih dana djetinjstva i mladenaštva. Pjesnik je svjestan da se ti dani više nikada neće vratiti, da više nikada neće moći biti sretan i zadovoljan kao što je bio u djetinjstvu i ranoj mladosti. Znajući i osjećajući u sebi sve one potrebe koje ga čine nesretnim i znajući da nema oslonca u sebi, na kome (osloncu) bi mogao izgraditi svoj svijet zadovoljenja, pjesnik se oprašta od svoga lika u kojemu je donedavno vidio sreću i zadovoljstvo:

Zagledam se dugo i ne mogu se otkinut od njegove plohe,
Hoću da utisnem sebi duboko u krv svoju sliku,
da se nekad u nostalgijama budućnosti

sjetim kakve su bile moje oči
kad bijah mlad, o tužne riječi, mlad.

(Odlazak)

Oči su vrata duše, kaže naš narod. Zato se želi sjećati kakve su mu bile oče, kakva mu je bila duša, kakav je on sam bio. Želi se prisjetiti svoga sadašnjeg lika, cjelokupnog sebe, stanja u kojemu je bio sretan, jer:

Jedno staro stablo djetinjstva stresa komadiće sunca u rosi
po mojoj kosi.
To na mene silazi prošlost kao blagoslov.

(Odlazak)

Čovjek može biti donekle sretan i zadovoljan samo u sjećanju, u snovima, maštanjima. No ta mašta, snovi, čovjeku su na neki način dokaz da život može negdje pružiti ono za čim tragamo, samo naša je nevolja u tome da toga načina nikako ne uspijevamo pronaći. U toj sveopćoj nesretnosti i nemogućnosti nalaženja pravoga načina, sjećanje na djetinjstvo i mladost treba poslužiti kao poticaj za nova, možda ispravnija, traganja; kao vrelo novih ideja. Čovjek, dakle, može biti sretan samo ako bude kao dijete.

Djetinjstvo i mladost vrijeme su kad čovjek još ne putuje u pravom smislu riječi. Pravi smisao ta riječ dobiva kasnije kad čovjek odraste intelektualno i emocionalno i upravo to je vrijeme u kojemu se sada nalazi Alfirević. U ono vrijeme kao da postoji mogućnost stajanja, življenja u radostima (inače Alfirević stajanje identificira sa smirenjem, stanjem zadovoljenja). Čini se da pjesnik misli da bi se smirenje moglo ostvariti kad bismo se mogli vratiti u ono stanje u kojemu smo bili dok bijasmo u majčinoj utrobi, u stanje bez ikakvih želja; stanje sveopćeg prestanka svih potreba.

Ipak ni radost ni sreća ni zadovoljstvo u djetinjstvu i mladosti nisu savršeni, nisu bez primjesa tuge, nisu bez tragičnih posljedica. Te su radosti donekle slične onim kasnijim koje čovjek doživljava u svojim odnosima prema drugim ljudima, a Alfirević ih ilustrira odnosom, nepravilnim, prema ženi:

nesvjestan ko dijete, tu sreću što bode.

(Pjesnik)

Ljudski se život sastoji iz dva dijela: prvi je dio vrijeme u kojemu čovjek živi u relativnom stanju sreće i zadovoljstva, a drugi dio njegova života počinje odrastanjem, intelektualnim i emocionalnim sazrijevanjem, tj. prestankom mladenaštva. Međutim, Alfirević smatra da čovjek prestankom mladenaštva ne samo da prestaje graditi zgradu samoga sebe — svoju ličnost u sreći — nego se njemu dešava nešto još tragičnije:

. . . sa stola mene gleda
jedna nedopjevana pjesma.
I sve što će u ovoj kući otvoriti srce od čežnje za mnom
tužno je kao ova nedopjevana pjesma,
ravnodušni i nemoćni smiješak samotnika
nad razvalinama.

(Odlazak)

On je postao samotnik, razvalina; ta njegova palača i njezino nutarnje uređenje srušilo se, nestalo je. Ostale su samo ruševine, bijedni ostaci nekadašnje sreće. Ti se ostaci sada pretvaraju u prošlost-blagoslov. U vrijeme kad čovjek tek treba da počne nešto stvarati od samoga sebe, u vrijeme kad se zapravo formira u humano biće, kad postaje stvaraocem, Alfirević drži da čovjek u tom trenutku postaje ruševina, da je samo do toga trenutka mogao biti sretnim i da mu je samo do tada bilo lijepo; ali sva ta ljepota nije do kraja izgrađena — logično je pretpostaviti da tek sada, odrastanjem, treba početi dogradnja i ukrašavanje te palače — nego je »nedovršena pjesma«.

No živo je nestrpljiv i ne voli čekati:

Moj put čeka. Vlakovi su nestrpljivi. Pozdrav svakom predmetu,
pogled ptici u kavezu
i svakom kutu koji je taman kao i moje radosti.

(Odlazak)

Čini se da nekakav izbor puta postoji. Izbor bi se naime sastojao iz mogućnosti odlaženja-putovanja-življenja i mogućnosti smirenja, stajanja-samouništenja, tj. samoubojstva. I samo u tome bi se mogao sastojati taj izbor. Drugih mogućnosti biranja čovjek nema.

»Pozdrav svakom predmetu . . . « Oprašta se sa svakim predmetom, s pticom u kavezu i sa svakim kutom koji je taman kao i njegove radosti. Od sada će svaki predmet, tj. sve će imati nekakav drugačiji preliv, drugačiju boju nego što su imali do sada. Njegov je život završen, sada počinje samo ono dugotrajno i dugomučno putovanje do smrti, jer:

zrak je pun žutih mirisa.

(Odlazak)

Žut je mrtav čovjek, ali žut može biti i leptir. U isto vrijeme nameću mu se i ljepota i smrt, i radost i tuga. Predmeti dobivaju ne novu boju nego boja predmeta od sada ima novi miris. Više to nije miris radosti i veselja, nego miris tuge, patnje i kraja. Njegov je život završen i sada počinje trajanje i bježanje dok se konačno ne smiri u smrti (koja je inače stalno prisutna kao antiteza svega lijepog u životu). Život je samo predigra života. Djetinstvo i mladost — radosno življenje — predigra su onoga kasnije života — nesretno življenje — kojemu je kraj u konačnoj nesreći-kraju-cilju, smrti.

Budućnost je ponor, a i prošlost je ponor i njih dvije, kako bi Alfirević rekao, spaja tuga. Međutim, pjesnik točno zna kakva će mu biti budućnost, kako će putovati. Točno zna rezultate svih svojih napora (iste rezultate imaju i napori svih ostalih ljudi):

Tako putnik pođe s duhom koji preza,
ostaviv za sobom vodu, hladnu, nijemu,
ne znajući puta u kraj divljih jeza,
i znajući kako je nejak proti svemu.

(Pjesnik)

Moje hladno mjesto trepti. Moj će se korak prelomiti
pri izlazu,

kao što se prelomio na stepenicama svih palača
u koje sam htio uzaći.
Daljine sa rumenim oblacima otkrivaju se kao lomače
I čekaju.
Moje tijelo je krhko i kune.

(Odlazak)

Dan, lijepo vrijeme djetinstva i mladenaštva, prestao je. Dolazi noć, čovjekovo preostalo putovanje-življenje:

Nebo i sat pokazuju da je zašlo sunce.
Moj put započinje.

(Odlazak)

Od sada postoji samo trajanje; vrijeme koje mora proći da bi stigao do svoga kraja-cilja.

Kamo mi ljudi zapravo putujemo?

Putujemo prema starosti, onemoćalosti, ishlapljenosti, prema nečemu što bismo mogli nazvati putem u pretvaranje u stijenu, ukrućenost života, u njegov prestanak, prema Alfireviću mišljenju, ali ipak ne totalni prestanak življenja nego samo prestanak svih onih želja, nadanja, svega onoga što je izvor tragičnosti naše egzistencije, naše nesigurnosti, nemogućnosti zadovoljavanja osnovnih potreba.

Naime, naše tijelo nekada tako živahno, bujno i pokretljivo, putujući prema starosti postaje sve nepokretljivije. Stanice u našem organizmu sve su ukočenije. Naš je kraj u nekom posvemašnjem umrtvljenju, smirenju zahtjeva i tijela i duha. To je ne samo čovjekov kraj nego i nekako njegov cijl. U tome je smisao putovanja. Zato Alfirević odmah sada želi postići svoj cilj, želi odmah biti sretan, točnije: želi smjesta biti u stanju prestanka svih želja (a tko to od nas ne želi?). Valjda ipak postoji nekakva sreća nakon stizanja na cilj. Bitno je samo to da što prije čovjek nestane iz ove kože:

Htio bih zaspat ko vrh brda u snijegu,
ne znati zemlju gdje mrzi tko voli.

(Pjesnik)

Pod prozorom prolazi neka stara žena.
Njezine su ruke žalosne.

(Odlazak)

U trenutku opraštanja s mladenaštvom i početka putovanja Alfirević baca pogled na prozor, na put:

»Neka stara žena«. To je on, Frano Alfirević. To je njegova starost. Istina, on još nije star, zato »neka . . .«. Zanimljivo! Nije neki stari čovjek nego žena. To je, možda, zato što je i sama riječ starost ženskog roda, pa je dosljedno tome očovječujući svoju sadašnju misao o samom sebi kao starom čovjeku oslikao svoju starost kao staru ženu.

Zašto su joj ruke ŽALOSNE? Ruje joj nisu ispucane, smežurane, nisu crne ni žuljave, nego baš žalosne. Ali zašto su joj baš ruke žalosne, ili zašto su joj samo ruke žalosne?

Ruke simboliziraju ljudski rad, nastojanje, intervenciju u prirodu, obnavljanje fizičke i psihičke egzistencije, produženje egzistencije. Ruke su žalosne zato što bi još uvijek htjele raditi, stvarati, ali to više ne mogu jer su stare, podosta su se ukočile, nemaju više snage da rade. Žalosne su jer su nemoćne da brane ovozemnu egzistenciju, da je produže. Tu je prisutan vječni raskorak između nadanja sreći ovdje i prestanka mogućnosti (fizičkog prestanka) da se čovjek i dalje nada. A kad čovjek više ne može produživati vlastitu egzistenciju, on je gubi, on tako gubi sebe, polako nestaje. Istina, ljudski nestanak ili prestanak ipak donosi nekakvu utjehu, nekakvo smirenje, ali instinkti i navika za ovim načinom života ovdje (čovjek je i mogao naučiti samo na ovaj život jer nikakav drugi još do sada nije iskusio niti o njemu ima ikakvu predodžbu), za srećom ovdje previše je jak da bi na kraj mislio smirenije.

Čovjek je ne samo nesretno i tragično biće nego čak ne može ni sam sebi pomoći da se izvuče iz te situacije. Tko će mu u tome pomoći, tj. tko će ga izvlačiti iz svega toga. To su pjesnici, jer:

Ja nemam čudnovatih bolova.
Sve što silno boli jednostavno je kao noć.

(Odlazak)

Pjesnik upozorava da je on sasvim normalan, svakodnevni čovjek, da se nimalo ne razlikuje po svojim patnjama od drugih ljudi. Može se mirne duše reći da on pjeva kao predstavnik općeljudske patnje.

Ljudske patnje imaju na sebi jedan neugodni prekrivač: zatamnjene su i svi ih ljudi ne mogu direktno vidjeti. Zato ljudi još više pate, jer zapravo ne znaju točno od čega pate, što ih muči, a to je opet razlog da si ne mogu pomoći jer redovno daju pogrešnu dijagnozu i liječe se pogrešnim lijekovima. Promašujući tako i dijagnozu i terapiju, čovjek se privikava na to da nema nikakvog izlaza iz njegove patnje, jer ne može direktno intervenirati. Zato su ljudi rezignirani, a time čine najveće zlo samima sebi.

Da bi čovjek ipak nekako bio izvučen i ohrabren u tim patnjama, da ne rezignira, tu su pjesnici koji će mu pokazati put, biti svjetionici:

jer udes me stvori da budem ko duga,
i nema na zemlji mjesta gdje bih stao.
Tako, ko svjetlost, dotaknem sve stvari,
kroz oblike i strasti prođem ko sanja.

(Pjesnik)

»Umjetnik (je) zbog svojih nadasve snažnih nagonskih potreba nesposoban da se snađe u praktičnoj stvarnosti; on se obraća svijetu svoje mašte i u njemu nalazi kompenzaciju za neposredno zadovoljenje svojih želja. Ujetnik stvara . . . svijet ispunjenja koji nije samo njegova privatna domena nego i svijet koji on dijeli s drugima, koji i drugima pruža zadovoljenje.«[4]

On kao pjesnik vidi pravo stanje međuljudskih odnosa, pravo stanje ljudske situacije i on i sam želi pobjeći, nestati iz toga stanja, ali kako to nije moguće, preuzima svoju pjesničku dužnost da bude duga, svjetlost koja nam u našem životu-putu-noći osvjetljuje put. Pjesnici su vidljivi predstavnici i

svjedoci da se ipak nekakav oslonac može negdje pronaći — nada nije bezrazložna — a ujedno je i njihova dužnost pokazati ta uporišta, jer su svjetlost; udes ih je stvorio da budu kao duga.

Duga se javlja poslije kiše, nevremena i najavljuje period lijepog vremena. Sjetimo se usput i simbolike duge u Bibliji. Bog je postavlja ljudima kao znak da više nikada neće biti potopa, totalnog uništenja ljudskog roda od prirodnih sila. Duga je, dakle, simbol nade, sigurnosti da se nešto ružno i tragično neće dogoditi. Pjesnik je duga. Njegov je poziv i njegova dužnost da bude ljudima duga.

Pjesnici naime posjeduju senzibilitet, sigurnu spoznaju gdje se nalaze istinski izvori sigurnosti. U tome se oni ne mogu prevariti jer su dar prirode ostalim ljudima da ih povuku u stanje zadovoljenja, utješenosti. Oni posjeduju sposobnost sigurnog uviđanja pravog stanja ljudske egzistencije i njih ništa ne može prevariti ili zaslijepiti jer su sami svjetlost. Nose u sebi odsjaj prirode ili Prirode. Oni točno znaju gdje se ne može naći zadovoljenje osnovnih potreba i istovremeno nose u sebi nadu, viziju, neku ideju gdje bi se moglo pronaći mjesto ili stanje u kojemu će čovjek biti zadovoljan. Istina, oni ne znaju točno gdje se to nalazi, ali ipak čvrsti su u nadi i u tome da nadanje nije bezrazložno.

Alfirević zna da ne može donijeti ljudima nekih trajnijih zadovoljstava jer djeluje kao svjetlost. On samo »dotakne« neke stvari i predmete, povremeno ih »obasja« i to po površini — razumljivo — ali nikada ne zalazi u dubinu stvari jer ne može a i ne smije.

Sve ljudsko zalaženje u dubinu stvari, svijeta, čovjeka itd. zapravo je ne možda besmisleno, nego beskorisno jer smeta svjetlosti da dopre do čovjeka, da ga obasja. Čovjek se zakapa u život, u svijet i kuša mnogo toga steći, obogatiti se materijalno i duševno, ali sve je na kraju ipak nekorisno jer se time samo udaljuje od svjetlosti.

Što je onda vrijedno u tom tragičnom raskoraku mogućnosti htijenja i nemogućnosti ostvarenja?

Postoje dvije kategorije: cijena i vrijednost:

Al nigdje da stanem ja koj' ne znam cijenu
ničem. Nigdje mira, jer znam vrijednost svega:
koliko je otrova u svakome plijenu,
kad se ko za bogom sklonimo za njega.

(Pjesnik)

Čovjek ne zna cijenu ničem, on naime ne žali truda, ne žali pokušaja, niti bira načine kako bi se samo domogao onoga za čim čezne. Čovjek ne žali truda da se anagažira u traganju za nekim svijetom mašte koji će njemu i drugim ljudima donijeti smirenje, ali pjesnik upozorava na vrijednost svega: i svijeta i stvari i našega znanja i našega traganja za srećom i stjecanja materijalnih blaga; pjesnik zna vrijednost svega našega truda oko toga. Sve to *nema vrijednosti*. Nema, naime, nikakve koristi jer ne donosi, ne daje ono za čim tragamo. Alfirević smatra nužnim ne pitati za cijenu našega truda, tj. ne pitati za svrhovitost i korisnost takvih nastojanja, jer to naprosto moramo činiti.

Ali, u životu se ipak može nešto pronaći i u tome nečemu živjeti i uživati, a to je — ljepota.

[1]) Arnold Hauser: Filozofija povijesti umjetnosti, str. 7, MH, Zagreb, 1963.

[2]) Svi citati Alfirevićevih pjesama uzeti su iz knjige: L. Perković, F. Alfirević, V. Kušan: Izabrana djela (Izabrana djela: F. Alfirevića: str. 167—350, priredio: Saša Vereš), Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 114, MH — Zora, Zagreb, 1969.

[3]) Stvarna putovanja, bježanja ili traganja za lukom mira i zadovoljenja donose razočaranje. To je Alfirević iskusio u mladosti kad se ukrcao na brod i kušao putujući od mjesta do mjesta pronaći sreću. Ubrzo je uvidio da se mogućnost ili nemogućnost sreće nalazi u nama samima, a ne u promjenama sredine u kojoj živimo, jer izvor nezadovoljstva mi smo sami.

[4]) Arnold Hauser: op. cit, str. 36.

Hrvoje BOR

Jedan omiljeni lik franjevca u Andrićevu djelu

Kad bi neki katolički pisac svjetskog glasa, kao npr. J. Green, napisao pripovijest »Ispovijed« kao naš Ivo Andrić, mi bismo se divili poznavanju i dubokoj psihologiji pisca, vjernosti u slikanju. Taj naš prvi pisac kao nobelovac doživio je međunarodno priznanje, pa iako po rođenju katolik, nije išao nikad linijom hrvatskih pisaca koji su bili naglašeni katolici, kao P. Grgec, A. Matasović, M. Ujević, Lj. Marković i dr.

No to ga nije ništa smetalo da mu se svidi, među ostalim, lik bosanskog fratra u licu fra Marka Krnete i on ga u više navrata obrađuje. Na prvi pogled Krneta izgleda naivan, jednostavan, srdačan, radin, sav u narodu i ne zna govoriti drukčije osim u žargonu svog naroda. Ali taj čovjek umije da duboko misli, silno osjeća, zna da voli, to mu je glavna karakterna crta. On će u pripovijesti »Kod kazana« i poginuti u poslu, njemu će ostati sjećanje naroda, ali će i stari jedan ujak, kad mu se ime unijelo u knjigu samostansku za pokojne, uz ime i dan smrti nadodati riječi: Ovaj je volio manastir kao svoju dušu.

Najteži i najljepši ispada fra Marko u pripovijesti »Ispovijed«.

U kreševski manastir dolazi Ljoljo, seljak i stočar s planine, dugo čeka da ga gvardijan primi, da svojim posebnim jezikom ispriča što je susreo u šumi i koga je vidio. U tom dugom čekanju smišljao je kako da navede kojeg fratra da ode do pećine u kojoj se krio i bolovao od crnog prišta hajduk Ivan Roša kako bi se taj pusti čovjek ispovjedio . . . Ivan Roša, Kreševljak, odavno je napustio svoj rodni kraj, gonjen od raznih vlasti i država. Bježeći tako opet se našao u krilu svoga Kreševa, ali već pri kraju snage, zaražen crnim prištem, i sklonjen u malu pećinu s uskim otvorom. I dok Ljoljo čeka gvardijana fra Julijana Kneževića, a čeka ga već dugo, pisac koristi to vrijeme da s nekoliko poteza ukratko ocrta tog gvardijana i stavi ga u kontrast s Krnetinom naravi, pa veli: . . . istina, bio je književan i dobar čovjek, ali »lijen i spavaćiv«. I dalje za tog Kneževića kaže: »Tu svoju manu nije fra Julijan više trebao ni na ispovijedi da kazuje, toliko je bila poznata i nepopravljiva. On će s njom, to je već sigurno, i na sudnji dan izaći, jer na ovoj joj zemlji nema suda ili lijeka«.

I dok seljak Ljoljo ostalim fratrima priča o svom susretu s hajdukom koga bi trebalo opremiti, dotle se fratri pred gvardijanom, koji se napokon pokazao, prepiru treba li ići ili ne, donose knjige koje kažu da se to mora.

Jedan se od njih protivi da iko ide do tog bolesnika, čisto iz političkih razloga, i Turci će, kaže on, zbog veze s Rošom kazniti cijeli samostan. Uto u refektorij ulazi zadihan od nekog posla fra Marko i čim saznade o čemu se tu radi, kleče pred o. gvardijana i zatraži dozvolu da može ići u goru, odlučan da ide spašavati što se da spasiti od one hajdučke duše. Fra Julijan, pridobijen spremnošću fra Markovom, odmah pristade. Krneta brže-bolje obuva svoje teške čizme, pojaši konjića i predvođen Ljoljom odlazi žurno na planinu.

To je sve samo početak drame. Tu sad naš pisac baca jake snopove svjetla na dva lica: Rošu i fratra Krnetu . . . U teškom razgovoru u pećini između oboljelog hajduka, koji nema nikako volje da se ispovijedi, i fra Marka, koji ga čas blago, čas onako seljački, grubo, odsječeno nagovara da kaže jadnik svoje grijehe, koji su, kako bolesnik misli, nedokučivi za fratarsku glavu. Služi se i dokazima, kao neki vihor navaljuje na izmoždenu dušu Roše. Tu je I. Andrić nenadmašiv, inteligentan, jer u hrvanju dviju duša on nalazi dosta razloga zašto mu odbija Ivan Roša ispovijed, i još više dokaza da Krneta ima pravo, jer je njegova vjera kao lava, kuda prođe, prži i uništava grijehe. To se čita kao da gledaš jezivi film, jer fra Marko hoće silom i milom da uskrisi i uzvisi u Božjem oproštenju mrtvu i očajnu dušu jadnog hajduka. Ivan Roša je u svom dugom hajdukovanju, vjerojatno u čestim pljačkama, ranjavajući i ubijajući, nekad u vinu i rakiji, susretao i razne žene i ostavljao ih očajne, izgubio svoju vjeru u oproštenje grijeha, pa da njemu Bog oprosti te zločine . . . pa ne može ni da je svemoguć. Grijesi su moji u meni, moj život, sadržaj bitka mog, sav sam u zlu, pa da mi sad taj fratar nešto ugruvaje u dušu, da ima milost Božju koja prašta sve! Pogotovo što taj kukavni fratar živi u celibatu, u samostanu, bijednik jedan, o svijetu ne zna ništa, o grozotama šumskog i drumskog života, gangsterstva u surovom i nesređenom turskom carstvu i susjednim zemljama. Uslijed toga Roša skoro prezire Krnetu zbog nepoznavanja te silne muke, tih neprestanih sukoba, gdje često padaju glave, gdje se pije do iznemoglosti, gladuje dugo i gozbuje poneki put. Ali uporni fra Marko ne kani popustiti, hajduk i zbog bolesti i donekle smekšan ljudskim dokazivanjem i često ljupkim, umiljatim riječima punim obećanja već pomalo ustupa, i sav znojan, izgubljena pogleda, počinje svoju dugu isprekidanu ispovijed.

Kako je tu naš Krneta živa duha, moćan, sangviničan, istinski pastir duša! Koliko ljubavi daje čovjeku koji je na umoru a ne zna da Onaj isti koji nas je stvorio i dao slobodu može i da razumije svako lutanje, da ima fond za opraštanje grijeha, jer je Sin Njegov visio u neizrecivim mukama na križu za otkup zalutalih duša, a ne za anđele, ne za one koji su već čisti ili se uobraženo smatraju čisti pred Bogom. Tu vidimo kako se guše dva čovjeka u uskoj spilji, gdje je smrad vrlo jak, svjetla malo, i stoga se fra Marko sve više uvlačio u taj vlažni kutak, da bolje čuje mučne riječi čovjeka što uskoro treba da ide s ovog svijeta u vječnost!

Andrić se tu ne unosi samo u katoličku teologiju, on se specifično uživljava u franjevački duh, jer je Krneta bosanski franjevac u cijeloj svojoj pojavi. On će i ostati trajna freska ljudi koji su davali život kroz stoljeća da bi se vjera sačuvala kršćanska u ovim krajevima za koje Evropa nije marila.

Slijedeći kratak odlomak neka nam pokaže kako Andrić u dijalogu majstorski slika sukob između umirućega Roše i fra Marka:

— *Pa jest, govorio je on, jesam, rekao sam da vi što živite po manastirima, bez svoje kuće i brige i... žene i djece, ne možete da znate te stvari. Ne znate kako se u svijetu živi ni kako se griješi. Jesam, rekao sam. Ne znate . . . pa šta koristi.*

Fra Marko nije mogao da se svlada nego je odmah planuo.

— *Kako? Kako šta koristi? Gdje je Tebi pamet? Zar ne vidiš jadan, da te sam anatemnjak navodi na te misli? Nemam žene? A šta si ti bolji što je imaš? I gdje su ta tvoja djeca?*

Na to se Roša počeo vrtjeti kao nestrpljivi bolesnik . . . A fra Marko nastavi da blaže izlaže svoje:

— *Ne ispovijeda, bolan, i ne oprašta grijehe fratar koji je kost i meso, nego božija tajna i Njegovo naređenje.*

Evo odlomka koji osvjetljuje daljnji fra Markov »napad« na neskrušenog Rošu.

— *Vidi ga! Nemoj da budaljakaš, jadan, šta je tebi? Vikao je na njega kao da su u manastirskoj avliji i da rastovaruju konje ili dižu kola, koja su se zaglibila.*

— *Nije Bog kreševski kajmekam da od njega pobjegneš i da se sakriješ u stijenje. Bog malo drukčije vidi i pamti. I odjednom bi mu glas postajao mekši, čim bi se dotakao viših stvari.*

— *Ispovjedi se i skruši, moj Roša. Vidiš, nije te Bog zaboravio u tvojim grijesima ni u tvojoj nevolji. Nema te pustinje ni te planine na svijetu, ni u planini te skrovite pećine, u koju božja milost ne dopire. Nema, bolan!*

Zanos Krnetin i ljutina izmjenjuju se u prirodnoj rječitosti i silnoj volji njegovoj da svlada tvrdu volju okorjelog Roše, zanemarenog kršćanina, koji se smatra tako ogrezlim u grijesima, kome je jedino mjesto već predodređeno u nekoj tamnoj strahoti. Iako bolno, Andrić tu dodaje i nešto humora, kad hajduku fra Marko prijeti paklom, a Roša odgovara: — Pa šta, neću valjda ni tamo biti sam. — Onda se tek Krneta razbjesni i još žarče počne da ga odvraća od suludih misli, da tako umre nepomiren s Bogom i bez oproštenja!

U svojoj većoj pripovijesti »Anikina vremena« Andrić ocrtava lik jednoga unesrećenog pravoslavnog svećenika, oca Vujadina, koji poslije smrti svoje žene gubi postepeno duševnu ravnotežu i u polusvjesnom traženju nečega što je po zakonu zauvijek izgubio (jer se pravoslavni svećenici po zakonu svoje Crkve ne mogu po drugi put oženiti) počinje da pada u tiho ludilo i potpunu umnu tamu. Ovakve stvari i ne mogu biti sasvim jasne, ali kao da je, tako ostavljen sam pop Vujadin, bez žene, nužno morao zbog svoje osjetljivosti i poludjeti . . . Teška je samoća, teža za onoga, koji na nju nije navikao!

Ipak puno bolje i spontanije slika fra Marka. Osjećate da pisac voli tu svoju sliku i da je dugo tražio sitno kamenje, najljepše boje da od Krnete stvori mozaik, ali topao, živ i uvjerljiv. Otac Vujadin je zapravo uvod za pripovijest »Anikina vremena«, kao okvir, a Krneta izlazi sam na pozornicu života i obavlja sve što treba da se vidi kako ujak u tursko doba živi, kako su ujaci međusobno vrlo različiti, pa tu ima priličan broj osobenjaka, što nije ni čudo!

Danas se traže zgodne teme za obradu nekog filma, a Krneta bi lako mogao doći na ekran gdje bi odgovarao bolje od falsificiranog u svakom pogledu filma Bakonja fra Brne, jer je pisac Sima Matavulj prema životu svojih kaluđera, gdje je živio kod strica, videći da ne bi bio popularan kao kod svojih, sav taj preživljeni život prenio tendenciozno na fratre. Krneta bi zanio svoje gledaoce na filmu, jer njegova čista duša ima u sebi draž velike, dugo čuvane nevinosti.

Istina, onu duševnu patnju koju fra Marko nosi kući nakon tegobne ispovijedi zalutale duše teško bi filmsko platno moglo reproducirati. Svi ti nakazni i sablažnjivi Rošini doživljaji, koji peku svećeničku dušu, ne daju se i ne smiju se nikome otkriti; ni Andrić to ne čini, pa ni film to ne bi smio, a baš u tome i jest jezgra cijele te burne pripovijesti.

Konac Rošin kao da predstavlja zaista hajdučku smrt. Osjećajući svoj kraj, bolesni hajduk pokušava, kao svaki samrtnik, da nekud pobjegne, kako bi se istrgnuo iz zagrljaja smrti. Izvlačeći se tako i puzeći iz pećine, Roša pa dne i stropošta se niz kamenjar. Kotrljajući se u dubinu, zapne tijelom za jednu mladu jasiku koja ga zadrža i tu ga Ljoljo i fra Marko nađu mrtva.

Sumnja u Krnetinoj duši zašto se sve tako svršilo, kao u nekog koji se hoće — Bože sačuvaj! — sam ubiti, zašto ga Bog nije podržao da mu on donese i sv. pričest (nakon herojske fra Markove požrtvovnosti) bacila je sjenku na tu radosnu i mučnu borbu oko spasa duše hajduka Ivana Roše.

Maštovitost

Dozrijeva žarom plodove sočne,
Ljepotom kiti bezumlje ludo,
Pretvara snagom magike moćne
Tajnu dubina u divno čudo.

Gleda nas blistavim očima zvijezda,
Orkanom silnih vjetrova drijema,
Zanosne zvuke skrivenih gnijezda
U skladnom ritmu za vječnost sprema.

Opija mirisom dalekih smreka,
Razvija krila nad carstvom sna,
Donosi žubor neznanih rijeka
Virovi čiji nemaju dna.

Taj izvor svjetla usred noći
Stremljenja naša nadom prati;
Još samo ona ima moći
Da prošle dane srcu vrati.

U njenom svijetu punom čara
Bodri se naše vedro htijenje,
Od snova naših zbilju stvara,
Od smjelih želja ostvarenje...

Gluhe kapi vremena

DANI MUĆNINE

Ima dana
kad lica ljudi
ubijaju
kao iz puške

ODSJEČENI

Travka na asfaltu
čovjek u velegradu —
životnog soka
niotkud

RUDARSKA SMRT

Jao tebi
ptico
zapala u dimnjak
Čeka te čađava smrt

PORUKA CIVILIZACIJE

Po čistom moru
pluta limenka
Poruka
civilizacije

POGLED S PLANINE

Poda mnom
šume i polja

životinje
i ljudi
Stojim zanesen
prizorom
Božjeg djela

ČUVAR TAJNE

U šumi
stari panj
čuva
tajnu života

POVIJEST SVIJETA

Na listu jeseni
ispisana je
povijest svijeta

BESKRAJ

Beskraj mora
More beskraja

SLIKA

Napolju
kiša
kvasi zemlju
Uz prozor
majka
čedo doji

SKRIVEN OD SVIJETA

Dijete
u igri
Skriveno
od cijeloga svijeta

ZRCALA BEZ DNA

Dvoje ljudi
dva zrcala
bez dna
Jedno se u drugom
ogleda

KOLIKO LJEPOTE!

Koliko ljepote
koliko ljepote
u samoj
pomisli

U LJETNO PREDVEČERJE

Odjednom
nemir ulicom
ko nalet vjetra
I zatim opet tišina

SJEĆANJE

Odjek neke pjesme
odraz neke slike
zraka jednog oka
Krug jednog života

SJEĆANJE II

U svijesti zaječi
trenutak
kao zvono u tami
Ne hoteć dižemo ruku
na pozdrav
Neznancu

OSJET

Prasak tišine
odjek treperi
kao
zvjezdana prašina

PRIZNANJE

Izrekoh
riječ
težu od olova
Poletjeh lakši od ptice

DVOJE

Dvije krijesnice
sred sveopće noći
Dva počela života
sred neživa svijeta

MISAO

Misao
usijana do žara
ledena kao led

RUČICA DJETETA

Pružena ručica
djeteta
most pouzdanja
što vraća u život

Mostar, 1969 — Zagreb, 1972.

»Tenebre eam non comprehenderunt« (sv. Ivan)

I tama ga ne obuzme
jer je svjetlo svjetlost ljudima
»i ono što nije ne može se nikada spojiti
s onim što jest« (Sv. Ivan od križa)
svjetlo i tmina ne idu zajedno
kao ni duh s pohotom
vidljivo s nevidljivim
ono što je mračno s onim što je uzvišeno
niti nisko ne ide s onim što je sveto
niti čisto s nečistim
niti posjedovanje s neposjedovanjem
niti bitak s nebitkom
niti porok s bezazlenošću
kako da ih smiješamo a da ne obljutave
valja okusiti čistu sol koja je mudrost
jer mudrost s ludošću ne ide
niti tamjan sa belzebubom
Daleki su putovi duha, kao od majčina mlijeka
kada čovjek uzraste, duge mu je staze hoditi
do čvrsta i pouzdana muža
mnoge mu je zamke preskočiti, utvare nadjačati
do izdašne i jake hrane, do pića duhovnoga.
ponizni do nogu učitelja
primali smo svake noći riječi Života
snebivani Riječju koja je šikala ko izvor voda
postajali smo maleni na putu neznatnosti
gdje nas je vodio taj put
i da li ćemo sustati i vratiti se
više nismo imali kamo da pobjegnemo
slijedili smo trag ove svjetlosti
brazdajući duboko korijenje
da li ćemo biti puni pouzdanja
onda kada ćemo trebati svjedočiti
za ovaj plamen kome smo bili posvećeni

Žvižduk Boga

Šetao je korakom i povjetarcem Edenom
tih i blag kao domaćin koji se smiješi izobilju
tako je bio lijep taj vrt
nije se skanjivao kročiti kroz njega
onda bi se utanjio i zirkao iz daljine
što omiljeno biće njegovo radi
ali sve je bilo dobro i postojano u početku
a zatim su se dogodile male zavrzlame
sve je poteklo na krivo
uvidio je da nema druge nego da zazviždi
zvižduk Boga bio je kao tutnjava vjetra
kao kad kerub silazi u tami vjere
ali čovjek je išao svojim putem
malo je mario za pjesmu Boga što se zviždukom javlja
zvižduk je postajao sve tiši a onda kao da se umiljavao
ali kad ni to nije pomoglo Bog napušta vrt
to nije bilo više njegovo zdanje

Pod krošnjama visokih stabala

Kuda putuješ, neznana dušo; krošnje stabala su tanke uznosite,
guste, visoke, bujne i raskošne — da ćeš nestati u njima
ali ti ih ne vidiš
tvoj duh je viši od krošanja stabala
i tvoje svijetle tame prozirnije su od neba
kuda ideš, gdje si se djenuo
ali tako usitnjen prepoznaješ svaku stazu
tvoju stazu
utabana je
ti slijediš svoj svijetli trag
il možda novim puteljcima si se djenuo
ti si nestao u Bogu
i tvoje kretanje je samo prividnost
tu si, ali tako daleko
da te ni jerihonske trube ne bi dozvale
kako je hod zanosan
a sve tajnovito u muku strepi
dok u tebi sve vri — bukti plamenim životom
il jednostavna miso te u zanosu i viđenju tjera
tiho, nečujno koračaš, ispod krošanja visokih stabala
i sve je tiho,
takva tišina
kakve se nije čulo od rođenja bitka

Pod mokrim šeširom

Jesenja večer. Na zgradama reklame
pale se, gase niz ulicu širom.
Rominja kiša iz oblačne tame,
polako idem pod starim šeširom.

Na uglu stanem. Palim cigaretu
i dim upijam sa njenoga žara.
Kolporter viče novosti na svijetu,
a svaka vijest je obično već stara.

Izlog me mami. Čega sve tu ima!
Kroz staklo nude predmeti se razni,
a njih tek mogu kupiti u snima
kad džepovi su u stvarnosti prazni.

U buffet gledam. Neki sretnik spava
nad praznom čašom, drugi vinski snatre.
Opušak dječak vadi iz rukava
pa mi se smješka: Striček, malo vatre!

Pred knjižarom se curi tresu prsti
dok momka ljubi ko ikonu svetu.
Bakica gleda pa se jadna krsti:
— O, Bože, što još neće bit na svijetu!

U mesnici su žene pune bijesa,
jezik im ne bi zavezali lanci.
Ja ne znam zašto kukaju zbog mesa
kad vrlo dobro pamet bistre žganci.

Kod kina palim drugu cigaretu
i tu se sretnem s prijateljem Lukom.
— Kako si? pitam da rastjeram sjetu,
njemu se žuri pa odmahne rukom.

A onda mislim zar da idem dalje
i desnom rukom malo gladim bradu.
Gle, kako oblak krupne kaplje šalje
kao da sipa bisere po gradu.

I hladan vjetar sve jače ih slijedi,
a mogao bi nasrnuti ljući.
S kaputa voda na cipele se cijedi,
najbolje bit će da se vratim kući.

I dok se pale i gase reklame,
već treću palim cigaretu s mirom.
Biseri krupni slijevaju se na me,
vraćam se pognut pod mokrim šeširom.

Nova imena

Milan ŽIVKOVIĆ

Prolaznik

Mein Herz gleicht ganz dem Meere,
Hat Sturm und Ebb' und Flut,
Und manche schöne Perle
In seiner Tiefe ruht.
Heinrich Heine

VODARICA

Na česmu
po vodu dođe
djevojčica.
U dolu ratnici.
Strahove daruju.
Naže se sunce
preko hrastova stabla.
Crven je izvor.
Vjedro prazno.

SLUTNJA

Pred vratima mraka
skrio se u kaputе.
Blijedim prstima traži
tko je skratio pute.
Što bi
da nije mraka?

ČEKANJE BOLA

Samotnik je prazna posuda.
Ideš li na zdenac
ponesi vrč!
Umjesto vode
zahvati bola!
Ne zaboravi se vratiti
istim putem!

SAN

Na domak mu
ruka dana.
Brata ubi
i opet mrak.
Kako je krv
krhka brv.
Zelen li je
za diobu noći.

IZDAJA

Do u točku noći
pjesma krikne.
Natrag se vrati
nož!
Skršena kula.
Moj bijeli vrat!

ODLAZAK

Ostale breze na kiši...
Za spomenik jalovo mjesto.
Pođem u se, u nedogled,
a široka, a duboka vrata.
Na dnu cvijeta nađem brata.
Kud prođe, ostane jesen.
U riječi izgubim bol.
Nestvaran, za tuđi sjedam stol.

ZVJEZDOLIKA

Što dalje za more
sve crnje jagode.
Cvijet se smion vraća,
a dan u neprohode...
Zvjezdolika niče,
davna, iz koraka.

BLAGDAN

Blagdan.
Danas sam sreo bol.
Blagdan.
Danas su čaše pune.
Danas sam sreo bol.

PROLAZNIK

Danomice silazio
u stvari, u ljude.
Noćima izbivao.
Noćima ceste snivao.
U neko svitanje,
umjesto prolaznika
— pitanje.

Ivan MARKIĆ

Svi smo mi . . .

Svi smo mi ovo
sve znali
i svi smo dio istog
sna.

I sve što u snu sad
se zna
dio je onog prije
sna.

Juraj ŠKARPA

Jutarnja molitva

u osvitu zore
Ti suncem budiš
pupoljke u polju

u zenitu dana
livade kitiš
srcima žutim

leptiri pčele
obećanoj zemlji
svečano lete

tisućama latica
sklapaš raskošne oči
u predvečerju
— — —
zora sviće
Ti suncem budiš
. . . dopusti

da procvjetam

Marija KOMORČEC

Starica

Ide cestom
dugom
sa štapom
i tugom . . .
Ide sama

sa svojim snovima
i nestaje,
nestaje
među jablanovima.
Ide sama
cestom dugom
sa štapom
i svojom tugom.

Prazna postelja

Bijela i meka
u kutu stoji
i nekog čeka . . .
I svake noći isto biva:
postelja spremna stoji,
al' u njoj nitko ne sniva.
Prolaze dani i godine,
a postelja meka
još uvijek prazna stoji
i nekog čeka.
Zima je prošla,
i proljeće, i ljeto,
i jesen je došla.
Postelja meka
u kutu stoji
i nekog čeka, čeka . . .

Uvenut će trava, osušit će se lišće

Nestat će vatre na nebu,
uvenut će trava, osušit će se lišće,
pod mostom rijeka će krvariti
i ranjena teći k svome moru.
Zamrijet će pjesme u srcima mornara.
I neće biti topline u pogledu.
U praznom klancu utihnut će koraci.
Na raskršću stajat će stijena,
nepropusna, hladna.
Horizonti će biti crni, crni,
i neće biti vatre u srcu.

Slika

Mrtvo nebo na platnu.
Uzburkano more, i srce.
Tamni lik u zapadu.
Na istoku izranja sunce.
Gomilaju se oblaci.
Na sjeveru ukočeno drveće.
Jug je vruć i pust.
U sredini je more
i nečije srce.

Na kraju puta

Ocvali su jorgovani.
U smiraj dana
prošao je starac
u žutim cipelama.
Pala je noć.

Branka Natalija PALAC

Prezirem zvijezde

Prezirem zvijezde
i dlanom zastirem
svjetlo
zjenama drhtavim
tražim sunce

Recite
da je to ludost
neka me vaša ludost
pokuša utješiti
bešćutno ću gledati
vaša lica
svakidašnja
a vas zvijezde ne molim
za sjaj

i svjetlo prosuto
po mom odijelu
trgat ću zgrčenim šakama
Prezirem vas
prezirom kojim prezirete
moje stisnute zjene
zjene stisnute
da upiju komadić sunca

Prezirem vas
i ne molim vaš sjaj

Opet

zašto smo danas došli tu
da gledamo kako žmirkaju svijeće
i kako nas zavaravaju
— — —
opet je jedna sumnja
izrovala novu brazdu u duši

Ni život ni smrt

Na ruci cvijet
na dlanu vrt
na ruci led
na dlanu smrt
A ti
Ti gledaš
tu ruku
sa željom
da ne želiš
prihvatit je
ni ruku
ni dlan

Ocu, I

Ti naslućuješ moje pjevanje?
Ili su te tišine
hladne
podarile podmuklim besjedama
dragi

Ocu, II

Ja postadoh
i ostadoh
svijete
cvijete moj

Hrast u groblju

posredniče otišlih i odlazećih
oličenje smrti u životu
života u smrti
ukorjenjen u srcima otišlih
suzama odlazećih zalijevan
svjedoče ljubavi i nemoći
reci da l'smrću umiru osjećaji
u srcima otišlih
plodi li se suza iza čeličnih zubi
objavi mi atom u molekuli

Od čekanja

od čekanja
maslinova grančica u kljunu goluba
istrune korablja pregrize i izbaci
mrtva mornara
okamenjen na grebenu brodolomac
žrtvuje tri ribe dva goluba
lovca očiju povezanih
od čekanja
putnik zače putovanje
trudan čekanjem porodi dosadu
djevica i čedomorka pod ruku idu (kaže se)
lovac ulovi nečist
goluba vrapca umjesto
od čekanja
kamen zapuši usta utrobom
(zar mu ne pristaje odjeća od muka satkana)
vrba ostari čupajuć
osin uzalud iz potoka
zbog čekanja
ne posjeduješ
ni ono što posjeduješ ovo sada
postat ćeš ključanica koja u rđi
izbljuva vlastiti ključ

NEIL SIMON: HOTEL PLAZA

Praizvedba u kazalištu Komedija. Prijevod: Sonja Bašić; Redatelj: Relja Bašić; Scenograf: Filipović; Kostimograf: Diana Kosec-Bourek; Glavne uloge: Sanda Langerholz i Relja Bašić.

Smijeh što ga nudi popularni američki komediograf Neil Simon u tri jednočinke pod zajedničkim naslovom »Hotel Plaza« nije ni bezbrižan ni raskalašen. To je trpki smijeh pun gorčine i straha. Suvremeni čovjek, a pogotovo čovjek velegrada, toliko je otuđen i izgubljen u svojoj egzistenciji da se više ni sâm ne može snaći. Stoga i nije čudno što iz sivila velegradskog života, u koji je utopljen, bježi u apartmane raskošnog hotela ne bi li u svjetlu bezbrojnih žarulja i u baršunu bogatih draperija bar na tren našao samoga sebe, ili ako to ne, a ono bar nekoga kraj sebe. I kad se u tom nervoznom nastojanju stvore komične situacije, onda smijeh što ga one izazovu može biti samo suzdržan smijeh, pun neke unutrašnje zebnje. Drugo je pitanje da li je taj tipično američki humor ujedno i naš humor i nosi li on i neke opće karakteristike da ga i naš čovjek može osjetiti i doživjeti.

Komedija »Hotel Plaza« sastavljena je od tri jednočinke koje na prvi pogled nemaju ništa zajedničko; ono što ih povezuje, to je samo mjesto događanja, apartman broj 719 u njujorškom hotelu Plaza. Tako bar izgleda na prvi pogled. Međutim tako nije. Mada je samo jednoj jednočinki naslov »Godišnjica braka«, sve tri jasno i otvoreno govore o temeljnim pitanjima braka i obitelji. Nekome će zazvučati nevjerojatno i možda apsurdno: sve su tri jednočinke zapravo apologija braka i obitelji. I onda kada 50-godišnji Sam Nasch odlazi k svojoj ljubavnici ostavljajući suprugu samu s uvjerenjem da će se on ipak vratiti, i onda kada mlada žena Muriel Tate srlja u ruke slavnom filmskom producentu da bi se u posljednji čas istrgla, iz njih, i onda kada kćerka Mimsey Hubley otkrivajući bračne propuste svojih roditelja ipak stupa u brak! Gledalac se zaista ne vara kad na kraju svake od tih triju jednočinki uvjeri sebe da su brak i obitelj, premda nesavršeni i nepotpuni, temelj svakog društva i jedini lijek protiv osamljenosti i otuđenosti. U tom i jest posebna vrijednost ovih komedija broadwayskog dramatičara.

Glavni i zapravo jedini teret u ove tri jednočinke ponijeli su Relja Bašić i Sanda Langerholz. Ovi izvrsni glumci pojavljuju se u svakoj komediji u drugoj ulozi, ali uvijek jedinstveni kao par. Svaki od njih u jednoj jednočinki posebno se ističe i upravo briljira. Sanda Langerholz u suptilnoj ulozi zaljubljene malograđanke u veliko ime filmskog svijeta, a Relja Bašić u ulozi nesretnog i nespretnog oca koji nagovara svoju kćerku da iziđe iz kupaonice u koju se zatvorila i da pristane na vjenčanje.

Transformacija ovih glumaca u svakoj pojedinoj komediji znak je njihovih velikih mogućnosti i značajan doprinos glumačkoj umjetnosti.

sk

OSSERVATORE ROMANO O SLIKARU DULČIĆU

Vatikanski dnevnik »Osservatore Romano« od 1. IV 1973. osvrnuo se vrlo povoljno na nedavnu rimsku izložbu našega poznatog slikara Ive Dulčića. Napominjemo da toga renomiranog umjetnika sve više cijene u inozemstvu, gdje se već odavno afirmirao. U domovini Dulčića također smatraju jednim od naših najboljih suvremenih slikara. Poznate su i njegove crkvene freske i vitraži. Najnoviji vitraž u crkvi Gospe Lurdske u Zagrebu koloristički i simbolički vrlo impresivno rezimira naš povijesni put. Kao suradnik HKD sv. Ćirila i Metoda dao je vrijedne likovne priloge našoj izdavačkoj djelatnosti (likovna oprema nekih zidnih kalendara, časopisa »Sveta Cecilija« i nekih knjiga, kao npr.: Deželić: Sofiju odabra, Grgec: Augustin Kažotić, Krčmar: U zrcalu itd.).

U spomenutom broju lista »Osservatore Romano« nalazi se uz reprodukciju jednoga Dulčićeva ulja i članak G. L. Biagioni-Gazzolija koji između ostaloga piše:

»Dulčić angažira čitatelja svojih platna u mjeri vlastitog angažmana. Njegova izložba u Galeriji Giosi jest doživljaj koji postaje zanimljiv i koji se nameće . . . Dulčić slika kao onaj koji svaki dan ispunja svoju kršćansku dužnost svjedočenja, iako drugačijim sredstvima. Moglo bi se reći da Dulčić s poniznošću pokazuje razumijevanje za vrijednost svakoga srdačnog doprinosa i za motive koji su mu prirođeni, svjestan činjenice da se dozrijevanjem svijesti i savjesti povećava odgovornost pojedinca prema izboru potrebnom za duhovno siromaštvo. Ovo nije neimaština, nego unutarnja sloboda i pravo bogatstvo koje konfrontira čovjeka sa samim sobom i s onim što ga transcendira.

Dulčić je zaista slikar koji se u svakoj slici potpuno ostvaruje i kao da doslovno poplavljuje svjetlom Jadrana platna što se prelijevaju duginim bojama kao u viziji bistre dubine mora. Svjetlo je drhtavo i oštro u rasprsnuću boje te se dobiva prijatan dojam lađe oživljene kromatskim plesom gotičkog vitraža, a sve je to raspoređeno u funkciji grafičke simplifikacije koja kondenzira glavne konture ispričanoga.«

Radujemo se tomu novom uspjehu jednoga od najznačajnijih hrvatskih slikara i našega cijenjenog suradnika znajući da Ivo Dulčić još nije rekao svoju posljednju riječ.

R. G.

MISAONO SLIKARSTVO VASILIJA JORDANA

Jordan je zanimljiva pojava u suvremenom hrvatskom slikarstvu koje je u stadiju traženja izražajnih mogućnosti i oscilacija između apstrakcije i konstruktivizma s jedne strane i realizma s druge strane. U djelima pojedinih majstora susrećemo se utjecaji raznih umjetničkih pravaca: impresionizma, ekspresionizma, apstrakcije, naive, realizma, što znači da mnogi traže svoj put i način svoga izražavanja. Jordana su nekoji svrstali u apstraktne slikare. Međutim, apstrakcija i misaonost, kad se radi o umjetnosti, nisu jedno te isto. Apstrakcija je nedostupna, neshvatljiva, daleka, a misaonost se nameće, sugerira preko problema, pitanja koje je umjetnik ugradio u djelo i koje postavlja sebi i gledaocu. Jordana muči prolaznost, tijek, odlazak, rastanak. Njegovi likovi, osvijetljeni magičnom svjetlošću, izlaze iz beskrajne, daleke, nedokučive i tamne prošlosti, u sadašnjosti opsjenjuju se svojim trajanjem kao zajednica, obitelj, koljenovići, a zapravo prolaze i tonu u nedokučivu, bezdanu budućnost, pojedinci kao i obitelji. »Povijest je dovoljno dubok ponor da proguta sve i svakoga«, kaže Paul Valéry, a budućnost je također toliko bezdana da misaonom čovjeku sugerira pitanje o neograničenosti vremena i o sebi u tome bezdanu. Smireni su oni koji imaju sigurno sidro vjere i blažene nade.

Uz čestu temu »Odlazak«, Jordanu oko zapaža i druge sudbinske zakoni-

tosti kojima se čovjek ne može suprotstaviti. Nasljeđe je činjenica koju potvrđuje praksa i usvaja teorija. Jeziva je slika degeneriranog djeteta među rasutim čavlima koji simboliziraju naslijeđene okove što su ih skovali pređi, pretvorili jednog, tisuće, milijune nesretnika u realnost protiv koje se ne može ništa.

Sve te probleme dolazaka - rađanja, odlazaka - umiranja i nasljeđa Jordan povezuje s obitelji koja brojem raste, množi se, ukorjenjuje se u životu s pouzdanjem i ponosom, ali u isto vrijeme odlazi, umire, istančava tijekom vremena, smanjuje se, izumire. Genealoško stablo, ponos i vjera u vječnost, bila je varka, potrebna u vremenu, ali sudbinski potresna i poučna. Stalan je samo tijek, odlazak u nepovrat. Vrijeme guta sve i svakoga i čovjek stoji pred apsurdom življenja. Izlazak? Jordan odgovara slikom »Gorenjci« na kojoj vidimo okupljene ljude oko Raspetoga.

Tijekom povijesti čovjek je mučen pomišlju: kako se odlijepiti od ovoga blata i zaploviti visinama. Letjeti fizički i svladati prostore. Danas on to može i preponosan je na to. Letjeti u duhu, mišlju, mogao je uvijek, i jedino je na taj način bio daleko od »zemnih stvari« (Cesarić). To i jest pravi uzlet, svima pristupačan, ali svojstven onima koji hoće, koji primaju tegobe misli, stvaralaštva i žrtve. Na nekoliko platna Jordan obrađuje temu »Homo volans«.

Jordanova tematika je ozbiljna, za jedne teška, za druge nesuvremena; ali u tome i jest poslanje umjetnikovo: da ne kaska za vremenom i masom, već da odabire, slijedi svoj put, ostvaruje svoj cilj, da služi ideji, a ne modi i gomili.

Jordanove boje su ozbiljne, teške, rembrantovske, stare, mnogo patine i vremena kao na starim ikonama.

Zanimljivo je, usprkos vremenu koje živimo, da je najveći broj Jordanovih slika rasprodan. Utješno.

Smiljan Velebit

PICASSO U GALERIJI SUVREMENE UMJETNOSTI

Umro je Picasso. Eterom su se širile vijesti na svim jezicima svijeta. I novinstvo je javljalo istu vijest i osvrnulo se u kraćim ili duljim člancima na život i rad velikog umjetnika.

Picasso je poseban pojam našega vremena. Toliko je dugo živio i toliko se nastvarao da se činilo da je vječan i u fizičkom smislu. I u starosti je odavao snažnu, robusnu, poprilično grubu ljudeskaru; bio je vitalan i neumoran u svome zanatu do same smrti. Njegovo ime vezano je uz kubizam, iako je to bilo samo jedno razdoblje u njegovu stvaralačkom razvoju. Ostvario je ili, bolje rečeno, oslikao tisuće platna. Radio je raznim slikarskim sredstvima i zaustavio se na raznim temama. Njegova invencija nije zatajila niti mašta zadrijemala. Ima crteža ili umjetničkih ostvarenja tako jednostavnih, upravo infantilnih, pa onda čudesno komponiranih da ostajemo zbunjeni pred bujnošću mašte i neuobičajenog svijeta predodžaba. Jedne nas osvajaju, druge odbijaju, a kraj trećih ostajemo indiferentni.

O Picassu su napisana brda knjiga, studija i članaka. Izlagao je u gradovima širom svijeta. Prošao je razne faze i načine transponiranja svojih doživljaja svijeta u svijet boja, oblika, kompozicija. Govori se o njegovu plavom, ružičastom, klasičnom, kubističkom, nadrealističkom, romantičkom i posve realističkom i opet apstraktnom razdoblju. Materija mu je bila izazov i on se na nju obarao dlijetom, čekićem, dugim i snažnim rukama. U kamenu je tragao za životom, a glini je udahnjivao dušu.

Niti jedan umjetnik za života nije znao tako nametnuti svoje ime i osigurati povjerenje. Upisao se u KP Francuske, napustivši Španjolsku poput nobelovca pjesnika Jimeneza i vrsnog pjesnika Antonija Machada. Partija se ponosila njegovim imenom, a on ju je iskoristio za popularizaciju svoga imena. Zagreb je 1967. godine imao priliku vidjeti na okupu mali dio njegove velike baštine: 57 djela rađenih uljem, akvatintom, u bakrorezu i bakropisu, koja su vlasništvo pariške Galerije Louise Leiris. Ove godine od 28. travnja do 13. svibnja Galerija suvremene umjetnosti grada Zagreba priredila je izložbu Picassovih djela koje sama posjeduje, a neke je posudila. Sve su to mahom litografije i linorezi, a neka su od tih djela i u boji. Tom izložbom Galerija je komemorirala smrt umjetnika Picassa koji je svoje ime čvrsto ugradio u povijest našega stoljeća.

O izloženim radovima može se samo reći da su Picassova, a time je za danas rečeno sve, jer i nekoliko poteza kistom, koje je povukla njegova ruka, plaća se tisućama dolara. Međutim, vrijeme će postaviti sve na svoje mjesto pa će i o Picassovim djelima donijeti objektivan sud, razlučiti vrijedno od manje vrijednog.

S. V.

OSMI ZAGREBAČKI SALON

U Umjetničkom paviljonu na Trgu kralja Tomislava 22 bila su od 8. svibnja do 8. lipnja izložena djela hrvatskih umjetnika kao jednogodišnja žetva Osmoga zagrebačkog salona. Bilo je zastupljeno slikarstvo i grafika, kiparstvo, primijenjena umjetnost, arhitektura i urbanizam i film. Bogatstvo izložaka prinudilo je organizatora da djela iz područja urbanizma, umjetničke fotografije i filma postavi u zgradi Moderne galerije na Strossmayerovu trgu.

Brojem izlagača Salon je bio vrlo bogat, ali vrijednošću izloženih djela nismo bili oduševljeni. Nedostajala su djela koja naviještaju nove putove u stvaralaštvu, djela koja govore o erupciji novih talenata i otkrivača novih izražajnih mogućnosti i još neotkrivenih svjetova ljepote. Slikarstvo je ispunilo najveći dio izložbenog prostora pa je privuklo i najveći broj posjetilaca i pobudilo najviše zanimanja i nada. Od starijih naraštaja naših slikara prisutni su Oton Gliha sa svojim gromačama, zatim Drago Ivanišević (Jordan), Miron Makanec, Oton Postružnik, Đuro Pulitika, Nikola Reiser, Josip Restek, Vilim Svečnjak, Frano Šimunović, Šohaj i Tartaglia. Mirne duše mogu reći da su navedeni majstori ostvarili daleko boljih djela nego što su ih ovaj put izložili. Tartaglia se sav predao lirici boja, Gliha se ponavlja, Postružnika i Makanca je napustila invencija i stvaralačka snaga. Od srednje generacije prisutan je Murtić, nefigurativac, koji se sav predao studiju boje i u njenoj snazi, harmoniji i sjaju vidi iskon ljepote. Ljubo Ivančić je ozbiljan likovni radnik. Nije čudo da je pobrao tolike nagrade i priznanja. I sada Figura I i Figura II, ocjenjujući samo s likovnog stajališta, jesu temeljiti, dorađeni i majstorski oblikovani predmeti. Virgilije Nevjestić je veliki talenat, silna moć njegove fantazije stvara raskošne svjetove nastanjene bićima sna i jave. I Jakelići, Petar i Vlado, imaju velike sposobnosti.

Osim zagrebačke, i dubrovačka skupina slikara lijepo je zastupljena kako brojem izlagača, tako i vrijednošću izložaka. Branko Kovačević je izložio dobru kompoziciju u ulju u Picassovu stilu. Romana Milutin, Lukša Peko i Ivo Vojvodić dobri su koloristi, a Đuro Pulitika svu svoju snagu napreže da uhvati žar, bljesak boja u mediteranskom suncu. U Dubrovniku rade Bosiljka Mijatović-Kovačević i Marojica Mitrović. Izložili su po jedan uspješan izložak. Pitamo se gdje je Ivo Dulčić.

Od brojnih slikara naivaca s područja Hrvatske izlagali su samo Lacković-Croata, Skurjeni, Branko Virius i Franjo Klopotan. Kulmer, Koydl, Šutej, Hruškovec, Ivo i Ante Kuduz, Stančić i Nives-Kavurić, sve odreda priznata imena, nisu nas iznenadili nečim snažnijim i novim. Rade u svom stilu bez ambicija da krenu na istraživalački put. Fantastikom je zaokupljen Eugen Kokot (»Ptica Apokalipse«) i Frane Paro (»Zvonjava sfera«). Ivo Friščić je, u razdoblju konstruktivizma, opsjednut strojevima, zapravo nacrtima strojeva, jer stroj je znak našega vremena, naša svakidašnjica i naša sudbina.

Ovelik je broj slikara koje smo susreli na Sedmom salonu, a na Osmom ih nema: Bassani, Bolković, Skračić, Rabuzin, Šojat, Ivan Švertasek, Petar Grgec, Rudolf Labaš i drugi.

Kiparstvo je slabo zastupljeno. Dovoljno je reći tko nije izlagao: Augustinčić, Kršinić, Bakić, Sabolić, Ksenija Kantoci, Milena Lak, Mile Grgas, Radauš, Lesjak i Marija Ujević. Od onih koji su izlagali vrijedna su dva portreta Stipe Sikirice, portret oca Stanka Vukadina, »Bijeg u Tunguziju« Mira Vuce i »Komad škrape« Valerija Michielija. Radovanijeve žene s hipertrofiranim butinama već smo tko zna koliko puta susretali. Ista tema dosadi i onda kad je obrađuje dobar majstor.

Primijenjena umjetnost je vrlo siromašna. Vesna Skopal nije izlagala svoju keramiku. Blanka Dužanec je izložila dva rada na istu temu kao i prošle godine — Školjke. Prisutni su Sal-

varo i Schwabenitz ukusnim posudicama. Jagoda Buić, najbolji majstor u našoj tapiseriji, nije ove godine izlagala. Najbolja dva rada u tapiseriji izložila je Rasema Selimović.

Umjetničku fotografiju dobro su predstavljali Branimir Baković, Marija Braut, Nenad Gattin i Mladen Grčević. Gdje su drugi?

Arhitektura i urbanizam zastupljeni su nacrtima arhitekata pojedinaca kao i još više grupnih planova za objekte u Zagrebu, Hrvatskoj i na području drugih republika. Nešto je od svega toga već ostvareno; želimo da i ostali planovi što prije postanu stvarnost.

S. V.

IZLOŽBA LJUPKA I VERE ANTUNOVIĆ

Ljupko je rodom iz Crniča kod Bugojna, slikovitog naselja na obronku iznad Vrbasa, njegovih zeleno-plavih brzaca i srebrno-sivih vrbika. Vera je iz Martinaca, sela prostranih obzorja i zlatnih slavonskih žita.

Oboje su završili Srednju školu za primijenjenu umjetnost u Sarajevu. Studirali su u Beogradu: Ljupko skulpturu kod prof. Radete Stankovića, a Vera Akademiju za primijenjenu umjetnost, tekstilni smjer u profesora Mitrinovića. Danas žive i rade u Zagrebu. Ljupko u profesora Augustinčića, Vera kao dizajner u Zagrebačkoj industriji svile.

Ljupko je do sada izlagao u Grožnjanu, Sisku, Beogradu, Zagrebu, Vranju, Varaždinu, Bugojnu i s Verom ove godine u Zagrebu.

Vera slika na svili (batik tehnika), a do sada je izlagala u Zagrebu, Beogradu, Varaždinu, Bugojnu i na Internacionalnoj izložbi tekstila u Busto Arsizio u Italiji. Ove godine s Ljupkom po drugi put istupa u Zagrebu.

Promatrajući njihova djela, čovjek zaključuje da su to dvije poletne duše koje vjeruju u život, čovjeka i u životne vrednote. Pred njima se ocrtava bolji svijet i bolji čovjek, pa tako s pravom vedrinom idu prema budućnosti, opijeni ljepotom u svijetu, u stvarima i napose u čovjeku.

»Čovječe, obični mali čovječe,
obraćam se tebi,
tebi koji otvorenih očiju promatraš
igru svjetla
i sjene, dobra i zla, istine i laži«,

govori Ljupko u Katalogu, a Vera također na istom mjestu piše svoju ispovijest:

»Sam momenat zbivanja ne dojmi se
toliko snažno
kao što je snažno i veličanstveno
sjećanje na
taj momenat.
On živi u nama, crpi iz nas
nadahnuće i kao
imperativ naše ličnosti, u jednom
dahu formom,
linijom i bojom shvaća i fiksira
treptaje
te ljubavi i životnosti«.

Ljupko je izložio 16 skulpturskih radova, Vera 18 slika. U Ljupka je razvojni put jasan od realnog ili figurativnog prema simbolu, nefigurativnom, odnosno apstraktnom, ali ne u strogom smislu riječi. Zaokupljen je temama koje nudi sam život: Majka i dijete, Prvi korak, Sofra, Porodica kengura ili klokana, Droga I i Droga II.

Neki su radovi oformljene uspomene iz svijeta djetinjstva i obiteljske zajednice u kojoj je autor odrastao, kao recimo, Sofra. Poput ognjišta, sofra, tj. stol za blagovanje, okuplja obiteljsku zajednicu tri puta dnevno na molitvu i okrepu. U bosanskim obiteljima otac je posebno poštovan kao glava kuće, autoritet koji nosi odgovornost i brigu za zajednicu, a za uzvrat uživa poštovanje svih. Zato je njegov lik posebno naglašen, a uokrug su članovi obitelji s malim Ljupkom. Okupljeni su zajedničkom molitvom prije jela, nisu detaljizirani, ali linije, blage i mekane, pokreti tijela, bolje reći držanje, govore o trenutku kad se najprije potkrijepi duh, pa onda tijelo. Tako djelo ima svoju unutarnju snagu koju ostvaruje majstor psiholog. S likovnog gledišta možda je najbolja stvar »Potpis«, zapravo potpis palcem u kome je sažet veliki komad povijesti, mračne, teške, krvave lijepe zemlje Bosne. Ljupka inače zanima ruka, to čudo Stvaraoca ostvareno da stvara i preoblikuje svijet. Izložbom je dominirala jedna golema ruka na čijem je dlanu život dan u reljefu; majstor je htio reći: stvorena si da gradiš, a ne da rušiš i ubijaš. Droga je tema našega vremena pa majstor nastoji proživljavati teme svoga vijeka i transponirati pojave u broncu, kamen ili poliester. Ne znam je li umjetniku uspjelo ostvariti san drogiranog i proživljavanje trenutačne blaženosti, jer treba uzeti u obzir da bježanje od stvarnosti u snoviđenja uzrokovana hašišem i marihuanom ima razloge u društvu našega vremena. I vječna tema sudbine viteza tužnog lika, Don Quijota, zaokupila je Antunovića, jer i njega zanima čovjek i njegova sudbina. Stvar je zanimljiva i na svoj način oblikovana. Posljedice teškog rata i sjećanja na njega našla su odraza u Guernica I i Guernica II. Neka i to bude doprinos da se ne ponovi.

I Veri je tematiku nametnuo život: Igra I i II, Mladenci, Koraci, Kopačice, Žeteoci, Konjanik itd., ali ona ponire i u ljudska čuvstva, sanje i patnje: »Prvo saznanje«, »Čežnja«, »Katalepsija«, »Ne«, »Sastanak«. Ona je posve lirska duša kojoj oblici kakvi jesu nisu svijet koji osvaja njenu dušu, ona je daleko odmakla u dezintegraciji materije, u svijet kombinacija boja, linija, oblika, kojima duši gledaoca sugerira jedan viši, lirskiji, produhovljeniji svijet, o kome se smije i može snivati i u tim sanjama uživati. Njezine boje na svili zrače tihom sjetom i davnim životom, smirenom dušom koja sve voli i samo dobro želi. Njoj odgovaraju lirske teme, jer ona je sanjar, a ne realist, idealist, a ne materijalist, poezija, a ne naturalistička proza.

Mladi su, talenat i volju posjeduju. pa zato vjerujemo u sve veći i veći uspjeh.

S. V.

Knjige

RADOVAN GRGEC: NOVO I STARO

Radovan Grgec poznat je našoj široj katoličkoj javnosti po mnogim javnim funkcijama, kao urednik, prevodilac, pisac i mislilac. Duhovno sređen, misaono zauzet, refleksivan i uvjerljiv, budan i nenametljiv, do u srž prožet svojim vjerskim osvjedočenjem. Zauzeto prati suvremena misaona strujanja u društvu i Crkvi, o njima razmišlja, raščlanjuje ih, uspoređuje i ocjenjuje. Ne izmiče mu iz vidnog polja ni jedan važniji problem sadašnjeg trenutka. A očito ga muči težina situacije u postkoncilskoj Crkvi.

Dokaz je svemu tome i njegova najnovija knjiga NOVO I STARO u izdanju serije »Novi vidici« HKD sv. Ćirila i Metoda kojemu je profesor Grgec glavni urednik od 1968. godine.

Knjiga sadrži niz članaka u kojima je dan prikaz nekih postkoncilskih pitanja koja muče Crkvu uopće, posebno u nas. O tome svjedoče i sami naslovi: Novo i staro, Evanđeoski vidici, Sveci, Celibat, Laikat, Mladi, Dijalog, Riječi, Riječ književnika, Oni s ruba . . . Bit i namjena ovih razmišljanja razabire se iz predgovora u kojemu među ostalim piše: »Treba . . . otvoreno i jasno reći da u kršćanstvu postoje trajne religiozne vrijednosti i da je u prilikama općeg relativizma i dezorijentacije potrebnije nego ikada svjedočanstvo jake, žive i nepokolebive vjere u Isusa Krista i njegovu Crkvu.« I na drugom mjestu: »U našem vjerskom životu postoje stvari koje se ne mogu dovoditi u pitanje i sumnju.«

Eto, nema svatko hrabrosti da to »otvoreno« kaže, a ni sposobnosti da to »jasno« izreče. A profesor Grgec upravo je to učinio. Danas, kad je sumnja u stanovitom smislu proglašena krepošću, a nesigurnost, traženje — što je često puta beskorisno ševrdanje i smušeno trabunjanje — odlikom naprednih duhova, ta smjelost dobiva veću cijenu. Ne treba dokazivati da i u nas i daleko od nas postoji kategorija ljudi koji se u javnosti tako ponašaju kao da svaki dan ručaju s Bogom, pri čemu im On, svakomu po posebnoj karizmi, otkriva tajne koje »oni drugi« ne mogu razumjeti. A zapravo se ponašaju kao Ana, iako nisu Ane. Preispituju Boga i Crkvu o Kristovoj istini, kao da još ništa sigurno nisu doznali, s nekom neobjašnjivom željom da tumačenje ne prihvate nego da optuže, da postave upitnik iza svega što je do sada rečeno, učinjeno, stvarno . . . Jasno, pri tom će se naći i pokoji pojedi-

nac koji će opaliti pljusku onomu tko pristojno odgovori u Kristovo ime (Papa) jer — tobože — tako se više danas ne odgovara, potreban je suvremeniji izričaj, drukčija koncepcija, pogotovu solucija . . . Iako knjiga profesora R Grkca nije nimalo polemična, nije nikakva apologetika, ona izlazi s konstatacijom i obrazloženjem da mi danas imamo na čemu graditi, imamo što razvijati, da ono što nazivamo starim nije i ne mora biti zato bezvrijedno kao što odmah ne mora biti vrijedno ono što je novo. Postoje neprevarljivi kriteriji božanskog vrednovanja. Istina ostaje dovijeka. Ne, nitko ne želi zaustaviti razvoj misli, zanijekati pravo na nov pristup stvarnosti, ali zato nitko tko je dobronamjeran ne želi maglovito i dvoznačno izražavanje, neobičnu, zapletenu, a često i praznu retoriku, sumnjive hipoteze koje nagrizaju sigurnost spoznaje, izvještačenost istine koju smo u ime Crkve dužni jednostavno prenijeti. Često se stječe dojam da se gaji kult nejasnoće, u čemu neki vide znak kreativnosti, originalnosti i autentičnosti. Ne znam koliko je to daleko od infantilizma.

Ne bi bilo ispravno reći da je profesor Grgec u ovoj knjizi dao neka zaokružena i iscrpna rješenja na postavljena pitanja. Nije. On samo mirno, staloženo, sređeno, trijezio i inteligentno razmišlja i nuka na razmišljanje. Vodi prema produbljivanju i ispravnoj orijentaciji. A možda bismo karakteristiku Grkčeve knjige mogli najprikladnije izreći riječima Charlesa Péguya: »Krenuti, ići naprijed, stići na neko mjesto . . . Stići i na neko drugo mjesto radije nego ne stići nikamo. Radije stići i tamo kamo zapravo nisi namjeravao nego ne stići nikada. Prije svega — stići. Sve prije nego ševrdati unaokolo . . . «

Sasvim je sigurno da će neki na knjigu profesora Grkca odmahnuti rukom. I reći pokoju ironičnu i gorku, što sam već i sâm čuo. Ali profesor Grgec je osoba koja može mirno slušati da o njemu govore čak i nitkovi kad — pod nekim vidom — steknu stanovitu prednost.

Knjiga će koristiti svima koji žele trijezno razmišljati.

Yves Ivonides

Dr KARLO JURIŠIĆ: KATOLIČKA CRKVA NA BIOKOVSKO-NERETVANSKOM PODRUČJU U DOBA TURSKE VLADAVINE

Veoma je malen broj povijesnih djela o životu hrvatskog naroda pod turskom vladavinom, posebno takvih koja su pisana na temelju turskih izvora. Zato treba pozdraviti svaki i najmanji prilog popunjavanju te praznine u hrvatskoj historiografiji. Navedena knjiga dra Jurišića, profesora povijesnih znanosti na franjevačkoj Visokoj bogoslovskoj školi u Makarskoj, bogat je i vrijedan prilog produbljavanju našega i oskudnog i jednostranog poznavanja toga odsjeka hrvatske povijesti.

Pri prvom prelistavanju knjige čitatelj sa zadovoljstvom primjećuje da je knjiga obilno opskrbljena znanstvenom aparaturom. Uz popis izvora i literature, te summarium na latinskom jeziku, tekstu je dodano još šest priloga i tri kataloga. U prilozima su doneseni neki dokumenti i natpisi (pril. I i II), popis starješina franjevačkih samostana B-n. područja (Pril. III), popis papa i sultana obrađivanog razdoblja (pril. IV), rječnik turcizama (pril. V), te nazivi mjeseci hidžretske godine (pril. VI). Među navedenim prilozima posebno je koristan rječnik turcizama, koji nije opsežan, ali sadrži mnoge pravne i administrativne termine koji se često susreću u povijesnoj literaturi, a čije nam značenje nije uvijek sasvim jasno. Veoma je korisno i to što knjiga ima trostruko kazalo: I osobnih imena, II zemljopisnih naziva i III stvari. Dapače, u današnjem užurbanom vremenu knjiga bez dobrog i svestranog kazala postaje skoro neupotrebljiva. Iza kazalâ slijedi još i popis slika (61) kojima je bogato ilustriran tekst knjige, a na nutarnjim stranicama korica s jedne strane utisnut je bakrorez Makarske iz 1572. g., a s druge strane karta makarske biskupije s njenim povijesnim granicama. Kao što se vidi, sa stajališta znanstvene opremljenosti ovoj se knjizi ne može ništa prigovoriti.

Prije nego što iznesem neka svoja zapažanja, potrebno je makar samo sumarno čitateljima naznačiti sadržaj ove zanimljive knjige. U uvodu (str. 1—27) pisac daje letimičan pregled političke i crkvene povijesti obrađivanog područja od doseljenja Hrvata u ove krajeve do oslobođenja od turske i pada pod mletačku vlast. Glavni sadržaj knjige pisac je podijelio u dva dijela. Prvi, obimniji dio: **Crkvene ustanove, uprava, djelovanje** (str. 31—185) razrađen je u šest poglavlja. U prvom obrađuje povijest makarske biskupije za vrijeme turske vladavine (str. 31—79). U drugom poglavlju data je iscrpna povijest franjevačkih samostana i prebivališta u B-n. području (str. 82—137). U trećem poglavlju donosi podatke o župama i crkvama tog područja (str. 137—147). U jednoj od glava ovog poglavlja donosi popis crkava na tom području s naznakom titulara crkve, godine posvećenja, prvog spomena u dokumentima i napomenom o njezinu sadanjem stanju. U četvrtom poglavlju obrađuje kršćanski život vjernika (str. 148—161): primanje sakramenata, štovanje svetaca, odnos prema svećenicima i ćudoredni život. U petom poglavlju donosi podatke o socijalno-karitativnom, (str. 161—168), a u šestom o kulturno-znanstvenom radu (str. 169—185) franjevaca toga područja. Drugi, manji dio knjige: **Turci prema Crkvi** razrađen je u tri poglavlja. Prvo poglavlje, Pravni položaj Crkve (str. 190—216), informira nas o općem i načelnom odnosu turske državne vlasti prema nemuslimanima, zatim o posebnom položaju Katoličke Crkve u Bosanskom pašaluku, te o pravima i povlasticama svećenstva, s posebnim obzirom na obrađivano područje i tamošnja četiri franjevačka samostana. Iz drugog poglavlja saznajemo pojedinosti o turskim nasiljima (otimanju imovine, mučenjima zbog vjere, pitanju islamizacije, kao i o raznim drugim poteškoćama (str. 216—255), a iz trećeg poglavlja o mjerama koje su poduzimali franjevci i puk da se suprotstave tim nasiljima (str. 255—267). Na kraju u kratkom zaglavku, koji je kao neki kratak sažetak čitave knjige, pisac zaključuje da je zahvaljujući izdržljivosti franjevaca za vrijeme 200-godišnje turske vladavine »plamen vjere i kulture na B-n. području pri kraju turske vladavine jače sjao negoli je to bilo na početku« (str. 271).

Stručno i iscrpno ocijeniti ovu knjigu koja i vremenski i tematski obuhvaća široku problematiku niti je moguće u jednom prostorno ograničenu osvrtu niti je takvoj ocjeni mjesto u jednoj kulturno-književnoj reviji. Zato ću se ja ovdje ograničiti samo na neka zapažanja i impresije koje padaju u oči čitatelju koji se, iako povjesnik po struci, ne bavi pobliže proučavanjem ove problematike.

U čitavoj knjizi povjesnika najviše zbunjuje uvod. Jedna opća informacija o političkim i crkvenim prilikama na obrađivanom području u vremenu koje je prethodilo turskoj okupaciji svakako je bila nužna. No čini mi se da je bilo sasvim nepotrebno u uvodu obuhvatiti tako veliko vremensko razdoblje od gotovo jednog tisućljeća, pogotovo ne što se tiče političkih prilika. Letimično nabrajanje političkih činjenica, smjenjivanja i sukobljavanja raznih političkih snaga na ovom terenu od narodnih vladara do dolaska Turaka neće mnogo pomoći čitatelju da bolje shvati samu tursku okupaciju i odraz te činjenice na crkvene prilike ovog kraja. A tako duboko vraćanje u prošlost, daleko od vremena vlastita proučavanja ponukalo je pisca da se osloni uglavnom na literaturu, izuzev slučaja fra Augustina Vlatkovića, što je plod njegova vlastita istraživanja. Nezgodno je kod toga što se je pisac umjesto na rezultate najnovijih istraživanja oslonio u svim prijepornim slučajevima, kao što sam kaže, na mišljenje jednog jedinog autora (Bilj. 1 s. l.). To metodički nije opravdano, a autora je u nekim slučajevima dovelo u nezavidnu situaciju. Navodim kao najeklatantniji u tom smislu primjer kralja Slavca.

Da se pisac u uvodu držao bliže vremena svojeg istraživanja, bilo bi mu lakše u obilnoj povijesnoj literaturi uočiti rezultate novijih istraživanja oko pojedinih tema, i prema njima zauzeti vlastito kritičko stajalište.

U prikazu crkvenih prilika do dolaska Turaka autor je načeo ali nije ni u uvodu ni kasnije kroz glavni tekst knjige razradio pitanje **kako su i pod kojim okolnostima** franjevci preuzeli skoro isključivo dušobrižničku službu na B-n. području. On sam ističe da »na cijelom B-n. području sve do početka XIV st. ne nalazimo ni jednog samostana (str. 11). Nadalje navodi da su franjevci došli na ovo područje iz unutrašnjosti i osnovali prvi samostan u Imotskom, koji se spominje tek potkraj XIV st. (str. 12), a u Makarsko su se primorje naselili u prvoj polovici

XV st. Oni su tada već (tj. u XV st.) pastorizirali i nekoliko župa, a u ostalim mjestima toga područja dušobrižnici su bili svećenici-seljaci, tj. glagoljaši (str. 13). Na jednom drugom mjestu u knjizi autor navodi mišljenje historika fra Ante Lulića, prema kojem su u vrijeme pada Makarske pod tursku vlast oko 1498. g. Turci u Makarskoj ubili biskupa, 4 svjetovna svećenika i 2 franjevca (str. 243.). Prema tome, svjetovni svećenici živjeli su i pastorizirali u Makarskoj biskupiji sve do pada čitavoga tog područja pod tursku vlast. Međutim, mi iz čitave knjige ne možemo doznati kako se desilo da su u doba turske vladavine u makarskoj biskupiji pastoralnu službu vršili jedino redovnici četiriju franjevačkih samostana, a glagoljaši su tada držali još jedino tri župe, i to ne kontinuirano od predturskog doba, nego ih je u te župe doveo u XVII st. biskup fra Bartol Kačić iz Poljica. Objašnjenje da su glagoljaši te krajeve napustili u strahu pred Turcima, kao ni mišljenje P. Čapkuna, koje pisac navodi, a prema kojem ni ovi rijetki glagoljaši ne bi bili pravi župnici, jer su u bosanskom pašaluku franjevci bili jedini kler priznat od papa i sultana, ne mogu se prihvatiti, barem ne kao jedini uzroci toj pojavi. Protivi se tome rječito primjer susjedne splitske nadbiskupije, koja je svojim najvećim dijelom također dugo bila pod turskom vlasti u okviru bosanskog pašaluka, a iz nje glagoljaši ne samo da nisu pobjegli nego su širom biskupije, osim rijetkih iznimaka, vršili pastoralnu službu kao redoviti župnici i za vrijeme turske vladavine jednako kao i prije turskog vremena. U Makarskoj biskupiji mora da su nastalu situaciju uvjetovale neke druge, do sada još nepoznate okolnosti, koje svakako treba istražiti i objasniti.

U ovoj inače veoma informativnoj knjizi još je jedna veoma zanimljiva tema ostala nedovoljno obrađena. To je pitanje života Crkve kao zajednice vjernika. Nerazmjerno više prostora posvetio je pisac obradi života i rada crkvenih ustanova i klera (193 str.) nego života vjernika (19 str.). To stvara dojam kao da je knjiga i koncipirana donekle »klerikalno«. Takav nerazmjer bit će svakako rezultat kakvoće podataka kojima je autor raspolagao. Očito je da ima nerazmjerno više izvora o životu institucionalizirane Crkve nego žive crkvene zajednice. Bilo bi veoma poželjno i korisno da se netko (možda sam autor knjige?) posveti istraživanju te problematike kao glavne teme, a ne da to bude tek odsjek jedne šire teme. Strpljivim traganjem u arhivima u Rimu, Mlecima, Carigradu, pa kod nas u Zadru i Splitu, kao i drugim arhivima, vjerujem da bi se našlo više odgovarajućih podataka. Šteta je već i za ovu knjigu što se autor, kako u predgovoru napominje, nije mogao poslužiti i građom arhiva makarske biskupije. Taj arhiv sadrži, doduše, pretežno građu XVIII st., dakle vremena koje ne ulazi u okvir njegove knjige, ali on ipak sadrži i nekoliko svežnjeva spisa iz vremena biskupa Nikole Bjankovića, čiju je kratku biografiju u ovoj knjizi pisac dao prema literaturi. Sadrži i nekoliko svežnjeva spisa biskupskih vizitacija, pa i biskupa Bjankovića, jednu relaciju biskupa Stjepana Blaškovića iz 1739. g. (inv. br. 82), dakle vrlo kratko vrijeme nakon što je povučena Linea Mocenigo, posljednje tursko-mletačko razgraničenje. A nije neosnovano pretpostaviti da i u nekom od brojnih svežnjeva (43 kom.) s neodređenim sadržajem, pod oznakom **varia** ili **razno** ima i poneki vremenski stariji podatak.

Drugi dio knjige, manji opsegom, nije zato manje zanimljiv. I tu nalazimo dovoljno stvarnih podataka o odnosu predstavnika turske državne vlasti prema Katoličkoj Crkvi, posebno prema franjevcima. Iz treće glave prvog poglavlja saznajemo da su franjevci B-n. područja uživali relativno veliku naklonost turskih političkih poglavara, da su uživali ne samo razne povlastice nego s njima održavali i prijateljske veze. I to će svakako biti jedan od uzroka što je i pod turskom vladavinom Katolička Crkva na B-n. području ne samo živjela nego i stalno napredovala, a što se nameće kao zaključak ove knjige, a na što pisac upozorava već u predgovoru (str. VI).

Drugo poglavlje, koje govori o turskim nasiljima, daje također mnogo zanimljivih konkretnih podataka. Posebno je vrijedno za crkvenu povijest što je pisac na temelju pouzdanih izvora utvrdio imena i pobliže podatke o nizu kršćanskih mučenika s tog područja. A zanimljivi su i drugi stvarni podaci, npr. provale u samostane, zaštita od takvih neželjenih pohoda gradnjom tijesnih vrata, kroz koja ne može provaliti konjanik s konjem i dr. Pisac posebno upozorava da je sve te podatke o turskim nasiljima crpio iz onodobnih turskih dokumenata, a ne iz često pristranih kršćanskih autora XIX st. (str. 271), što upućuje na to da je želio biti maksimalno objektivan.

Suvremeni, slabije povijesno obrazovan čitatelj mogao bi se i sam objektivnije postaviti u prosuđivanju tih nasilja da ih je pisac stavio u relaciju vremena i prakse u onodobnim kršćanskim državama prema pripadnicima nedržavnih vjera. Samo površna komparacija u tom smislu dovodi do zaključka da su političke vlasti kršćanskih zemalja bile manje trpeljive prema pripadnicima drugih kršćanskih crkava (prisjetimo se npr. položaja katolika u pravoslavnoj Rusiji ili Srbiji, ili pak u protestantskoj Engleskoj, kao i obrnuto: položaja protestanata u katoličkoj Francuskoj i Austriji) nego turske političke vlasti prema kršćanima.

Ovom prigodom bih usput upozorila i na jednu ustaljenu praksu upotrebe neadekvatnog termina »oslobođenje« kad je riječ o zamjeni turske s mletačkom vlašću, za kojom se je poveo i naš autor. Katolička raja bježala je, a i silom odvođena na »slobodno kršćansko područje«, a u stvari pod vlast mletačkog principa, što odbjegloj ili dotjeranoj raji nije pružalo ni nacionalno ni socijalno oslobođenje. I pisac ove knjige donosi i sam više primjera iz kojih se rječito vidi kakvo je to bilo oslobođenje. Tako on navodi kako su u doba Kandijskoga rata mletački vojnici samo s područja Makarske biskupije prodali Turcima za njihove galije oko 7.000 zarobljenih kršćana (str. 164). To su oni koji se nisu dali silom »osloboditi«, dapače su neki, znajući što ih čeka, radije pogibali na svom pragu pod turskom vlasti nego da se predaju »oslobodilačkoj« mletačkoj vojsci i razularenim kršćanskim harambašama pod njihovom komandom (str. 164). A nisu bili rijetki ni slučajevi da su i kasnije sa »slobodnog kršćanskog teritorija« pojedinci, pa i grupe, bježali natrag na svoja napuštena selišta. I to je jedna još nedovoljno istražena, a svakako veoma značajna tema, kojom bi se trebalo posebno pozabaviti.

Ima i načelnih pitanja koja potiču na diskusiju. Npr. piščevo poimanje Crkve u kojoj kler čini bitni dio, a što proizlazi iz čitave koncepcije ove knjige, njegovo poimanje franjevačke »gospođe siromaštine« (str. 159), mjerila kršćanskog života vjernika (I dio, pogl. IV), njegov osobni nekritički odnos prema kleru, posebno franjevcima, koje popraćuje redovito samo superlativnim pridjevima, iako primjeri koje donosi ponekad i proturječe tom osobnom stavu, itd. No u ovom osvrtu koji ima prvenstveno povijesno-kritički karakter ne bih se htjela upuštati u razmatranja takve vrsti.

Završit ću stoga ovaj osvrt konstatacijom da, uza sve načelne i stručne primjedbe koje se mogu uputiti na adresu ove knjige, ostaje neosporna činjenica da ona ne samo obilno informira nego i načetim a nedovoljno razrađenim problemima upravo potiče na daljnje napore i daljnja istraživanja na toj zaista nekrčenoj ledini hrvatske historiografije.

Benedikta Zelić-Bučan

POEZIJA STIŠANA SRCA

Na dugom razvojnom putu hrvatske poezije duhovna je lirika imala odziva i kod mnogih priznatih i čak eminentnih stvaralaca, kako u prošlosti, tako i dan-danas. Dokaz tome pruža i ne tako davno objavljena antologija »Hrvatske duhovne lirike« (sastavljač Đuro Kokša, Rim 1968), jedinstvena po svome sadržaju i svojoj izvanrednoj cjelovitosti. Ono što je za tu rijetku knjigu značajno jesu primjeri duhovnog lirskog stvaralaštva upravo pjesnika novijeg doba a starije generacije, općenito priznatih imena hrvatske književnosti, kao što su npr. Ljubo Wiesner, Nikola Šop, Ante Cetineo, Mate Balota, Ivo Lendić, Antun Bonifačić, Frano Alfirević, Tin Ujević, pa do mlađih i najmlađih, kao što su Vinko Kos, Joja Ricov, Zlatko Tomičić, Ljiljana Matković, Anka Petričević (sestra Marija od Presv. Srca) i drugi.

Između obilja lirike duhovnog usmjerenja sadržane u Kokšinoj antologiji, zanimljivi su prilozi značajnog predstavnika hrv. lirskog stvaralaštva Vladimira Nazora, koji u svojoj pjesmi »Svet« pjeva:

Slava ti, Gospode, slava
Za život taj kratki, što ti mi ga dade;

Za sjemenku uzrelih trava,
Što u kljun mi pade . . .
(Kokša, antologija, str. 185)

Pored Nazora, pjesnika kome su poneke pjesme doista protkane nitima iskrenog spiritualizma, upravo u lirici duhovnog sadržaja i obilježja značajne su rezultate dali i nešto mlađi suvremeni hrvatski pjesnici, od kojih među najizrazitijima spominjem Ivu Lendića i Nikolu Šopa, te znatno mlađeg Zlatka Tomičića, od kojeg nasumce navodim primjer tople balade s naslovom »Molitva svetome Franji«, koja se odlikuje iskrenošću i neposrednošću:

O moj sveti Frane, oba smo siromasi
slab nam je pojas i tvrdi dlanovi,
oba smo bosi, oba smo težaci,
iz odjeće nam gola koljena vire.
(Kokša, antologija, str. 329)

Neposrednost i iskrenost, očut spiritualnog i izvanstvarnog, to su nesumnjivo karakteristike poezije i mladih i najmlađih, među kojima se, pored darovite Ljiljane Matković, ističe posljednjih godina ime Anke Petričević (sestre Marije) rođene g. 1930, koja je, s obzirom na opseg i sadržaj svojeg novijeg lirskog ostvarenja, dobila mjesto i u Kokšinoj antologiji, a objavila je i više samostalnih zbirki.

Život pjesnikov, uvjeti i okolnosti življenja, mogućnosti istupanja, sve su to presudni činitelji za razvoj pjesnikove lirske osobnosti, usmjerenja i dometa. Pojava ženâ lirikâ posebno je zanimljiva i bez obzira na kolosijek njihova umjetničkog opredjeljenja. Specifičan senzibilitet, svoj i svojstven način sagledavanja života i njegovih odraza, to bi, možda, bile neke značajke poezije upravo ženskih pjesnika. Više mekoće i suptilnosti, možda je to ono što sja rubom te »ženske poezije«, a u što nas uvjerava i lirika Anke Petričević, u kojoj je fenomen spiritualne ljubavi ono što usmjeruje i prožima biće i predstavlja svjetlo i zvijezdu vodilju na putu čovjekova trajanja. To je opća karakteristika njene duhovne lirike, izrazito naglašena u zbirci **»Nedopjevana pjesma«**. I sam naslov ovakav kakav jest, ozvučen notom nepretencioznosti, upozorava na nesavršenost umjetnikova pothvata i ostvarenja. Dometi su ograničeni i sve ostaje pokušaj: slika nedoslikana, a pjesma nedopjevana. Mnogošta ostaje torzo. Mnogošta ostaje razlomak. Ali je bitno da i ono što je eventualno sam pokušaj bude prožeto svjetlom duha i ljubavi. Ljubav je svemoćni faktor, ljubav spiritualna koja nema uskog vidnog okvira, a svojom toplinom, svojim dahom izaziva oscilirajuće ali žive predodžbe o bjelini, o čistoći i neposrednosti nutarnjeg doživljaja:

Lijepa sam od Tvoje ljubavi,
ja, zaručnica srca Tvojega.
Tvoji su cjelovi zastali
na mojim sklopljenim vjeđama.
Tvoj osmijeh titra na mojim usnama
poslije velikog bola.
Ulazim s Tobom u Tvoje odaje,
u odjeći bijeloj,
da Te ljubim
bez straha.
(Nedopjevana pjesma, str. 33)

Osim tonova ljubavi, te izrazite komponente čvrsto utkane u liriku Anke Petričević, druga naglašena osobina, nota, koja kolorira i obilježuje njene stihove jest fenomen odricanja. Što je dakle u ovom našem slučaju to odricanje ako nije svjesno gubljenje nečega, rastajanje s nečim da bi se steklo drugo, drugačije, no čistije, nestvarnije, ali važnije, veće, trajnije i uzvišenije. Slučaj klarise Anke-Marije očigledan je primjer napuštanja izvjesnih građanskih profanih prednosti da bi se pošlo drugim, izuzetnijim putem. A može li se reći da upravo to nije najbolje rješenje? Možda je taj njen put, sadašnji put kojim kroči, najsvrsishodniji put na kojemu će, vjerojatno, doći do svoga punog izražaja nutarnji umjetnički vruci, neometani vulgarnim akcentima izvanjskoga svijeta? Pjesnikinja u jednoj viziji vidi sebe na odlasku iz obične svakidašnjice u novu, drukčiju zbilju:

Stajala sam na pragu
očiju suznih
i gledala —
kako me bijela odnosi ceste . . .
(Kokša, antologija str. 325)

Udaljuju se od mene najdraža bića,
kao oblaci koji nestaju.
Ne mogu više za njima plakati.
Ti si me odnio daleko.
(Nedopjevana pjesma, str. 40)

Čovjek je krhko biće: javljaju se klonuća, krize, traume. Da bi odolio iskušenjima, potrebna mu je snažna vjera, a uz nju zanos; pored zanosa uvjerenje, uz uvjerenje mogućnost sanjalaštva, a sve to opet da bude prožeto sveobuhvatnim faktorom LJUBAVI: ljubavi u zanosu, ljubavi u vjeri, ljubavi u bolu:

Ljubav je moja propeta,
na njoj je trnova kruna
i čaša moja životna
bola je gorkog puna.
(Nedopjevana pjesma, str. 53)

Život teče, odronjuje se, i sve se u njemu mijenja, transformira, smanjuje. Svjetlost i sjenka. Crno i bijelo. Osmijeh i suza. U zrncima, u minijaturama, pjesnikinja jednostavno, razumljivo, pa ipak s akcentom lirske ustreptalosti priopćuje svoje kratke, impresivne poruke:

U očima si mojim čitao nijemu
patnju
i ništa mi nisi rekao,
tek si rukom pokazao vrhunac
u plavetnilu.
(Ista zbirka, str. 26)

Ja i Ti —
dva zagrljena bola,
dva ranjena srca,
dvije nijeme patnje.
(Ista zbirka, str. 30)

U atmosferi tišine, rasterećena od neizbježivosti prozaične, najčešće grube svakodnevice, pjesnikinja osluškuje šumove života oko sebe i u sebi. Podjednako osjeća što i drugi, trpi u vrtlogu sitneži, — pečal, želje, dvoumice, slabosti, bol, prolaznost . . . Pa ipak, možda, tišina samostana, izolacija od vulgarnosti životne i grča u trku može za pjesničku dušu biti s jedne strane nedostatak, ali s druge strane znatna prednost. Za kontemplativno uronjavanje u tokove i smisao opstojanja, svrhe, cilja, dosega, za nutarnje ognjeve i što uspješnije njihovo stišavanje, taj mir među zidovima odricanja može značiti i mogućnost dubljeg spoznajnog poniranja i svešrinijeg obuhvata istine u traženju . . . u trajanju čovjeka što kroči tvrdim putem pogleda uprta u zvijezde. Taj pritišani način života, te drukčije okolnosti, taj splet specifičnih uvjeta koji okružuju danas — u vremenskoj huci i previranju — osebujnu ličnost ove pjesnikinje, svakako je ono što daje snažan pečat njenom lirskom opusu u dosadašnjoj fazi ostvarenog.

Razumljivo, ima u toj poeziji i misli i mistike i nježnih akorda mladosti, ima i ritma i dinamike, ali iznad svega dražesne lepršavosti koja izaziva asocijacije na nježnu klavirsku glazbu ima u njoj plahosti, koja će se stišati, plamenova, koji će se smiriti, ali — što je najvažnije — pjesnički talenat sestre Anke-Marije još uvijek u previranju a istovremeno i u discipliniranoj pritišalosti nutarnjih nemira, sada još uvijek u traženju i istraživanju, predstavlja vrijednost, obećanje u toku, a još veće zrelosti u sutrašnjici. Pa, iako neprikladna (neprilagođena) za svaku priliku i za svačije uho, ova diskretna i tiha lirika u današnjim danima kad se za finu muziku traži istančano uho — a toliko je nemuzikalnosti oko nas — naći će svoje mjesto uz probrana imena naših pjesnika, svjetovnjaka i duhovnika, uz imena onih koji, pored profane poezije svakidašnjeg životnog grča i vriska, traže i svoju oazu mira i blažene tišine u lirskim treptajima duha i duše, u dubinama i sferama spiritualnosti.

I. B-vić

HEINRICH BÖLL: KRUH RANIH GODINA

Roman, prijevod: Stjepan Hosu; izd. HKD Sv. Ćirila i Metoda, 1972, kao 4. broj »Džepne knjige«; oprema: Stanko Tenšek; tisak: Narodna tiskara Kutina; predgovor: R(adovan) G(rgec); opseg: 120 stranica malog formata; cijena: 20 d.

Nobelovac H. Böll, rođen 1917. g. u Kölnu, ima za sobom buran život; od manualnog radnika, poslije relativno kasnog studija, dospio je u njemačku vojsku (1939—1945) i borio se većinom na Istočnom bojištu, odakle se vratio u opustošenu, poraženu i poniženu domovinu duboko svjestan tragedije svoga naroda, što ga je megalomanija desperatera iz vremena poslije prvoga svjetskog rata — za vrijeme kojega je rođen — ugurala u pustolovinu koja ga je stala milijune ljudskih života i zavadila s čitavim uljuđenim svijetom. Vratio se kući koja je bila zgarište, razoren dom, u jesen 1945, ali ne s osjećanjem krivice, jer je bio svjestan da narod ne može nositi odgovornost za manjinu koja je prigrabila vlast i zanijela ga obećanjima o ostvarenju sna megalomana »Deutschland über Alles!« sve dok se taj »Alles« nije sručio na Treći Rajh i zatrpao u berlinskom bunkeru njegove jadne tvorce. Vratio se u godini 1945. koja je i za njega, kao i za sve

njemačke intelektualce antifašiste i antirasiste, bila zapravo godina nula, jer je sve — a pogotovu novoga čovjeka — trebalo izgrađivati od početka. Vratio se ogorčen, ali neporažen, jer H. Böll, kao i mnogi njemački vojnici, nije u taj besmisleni rat pošao oduševljen, zaveden snovima o superiornosti svoga naroda, svoje rase, niti mržnjom na »inferiorne« rase i »proklete Židove koje treba tamaniti kao gamad«, već silom mobiliziran. Vratio se i — pisao svoje romane o poslijeratnoj Njemačkoj ne prihvaćajući ni Sartreov egzistencijalizam ni Camusovu filozofiju apsurda, ne boreći se s vjetrenjačama iluzija o besmislenosti života na zgarištu i —dospio do vrhunca njemačke moderne pripovijedne proze i do najvećeg priznanja, Nobelove nagrade za književnost, koja mu je dodijeljena 1972. godine, i do položaja predsjednika međunarodnog PEN -kluba.

Dosta je Böllovih djela već prevedeno na naš jezik, pa je ova knjižica samo još jedan — i to značajan! — doprinos našoj prijevodnoj literaturi za koji iskreno čestitamo HKD Sv. Ćirila i Metoda.

Da li je kratki roman »Kruh ranih godina« (Das Brot der frühen Jahre), po kojem je načinjen i vrlo uspjeli film, značajnije Böllovo djelo ili ne i da li je prijevod adekvatan originalu, pitanja su na koja je teško dati kategoričan odgovor, pogotovu ako se zna za daleko uspjelije i bolje romane toga velikog autora današnjice.

Naslov romana mogao bi biti »Roman jednog ponedjeljka«, jer se sva stvarna radnja odvija u jednom danu, ili »Ljubav na prvi pogled«, jer se glavni protagonist Walter Fendrich toga ponedjeljka na prvi pogled zaljubljuje u Hedvigu Muller, brinetu, koju je u djetinjstvu zapamtio kao plavušu pa je na željezničkoj stanici gdje ju je, prema uputama svog oca, dočekao, ne prepoznaje, ali je — čim je dovodi do svog automobila — već ljubi svom strašću svoje mladosti, da je iste večeri, uz njezin prešutni pristanak, odvede u svoj stan iz kojega ih »gazdarica« istjeruje, jer se navečer ne mogu ad hoc vjenčati. To bi bila prilično nevjerojatna i mršava, ali ne i banalna priča, pogotovu ako se uzme u obzir da Walter istog ponedjeljka napušta svoju bogatu zaručnicu, kćer svoga šefa, industrijalca Wickwebera, Ullu, kad ne bi bilo divnih, psihološki iznijansiranih detalja i kad svaki njegov postupak ne bi bio böllovski precizno objašnjen bolnom sudbinom nesretnog »izgubljenog sina« provincijskog profesora koji je i djetinjstvo i prvu mladost proveo u jednoj jedinoj velikoj strasti — gladi za kruhom. Taj Böllov »kruh ranih godina« opisan je do te mjere umjetnički izdiferencirano da rado opraštamo mladom Walteru što je kao dijete nagovarao oca da od pekara Fundahla »izvuče« navečer, kad se iz škole vraća sa sinom iz gimnazije, kruh bez krušne kartice kao neku vrst »mita« što mu propušta sina neznalicu. Opraštamo mu i što je krao pa u bescijenje prodavao očeve teško nabavljene knjige, a kasnije neke grijalice od svoga šefa, jer je to činio za — kruh. Dirnuti smo tom Walterovom glađu do te mjere da čitajući i sami osjećamo glad. Možda nitko nije tako impresivno opisao snagu gladi kao Böll u ovom svom malom romanu, pogotovu u onom vrlo kratkom ulomku u kojemu se Walter sjeća kako — premda gladan — u bolnici nije htio pojesti majčino jelo što ga ona, grudobolna, i tako nije mogla konzumirati kao i u opisu čangrizave bolesnice u susjednom krevetu koja je umrla prije njegove majke, a njezin muž pak digao ogromnu uzbunu što, kad je ispražnjavao njezin ormarić, nije našao prošloga dana ostavljenu mesnu konzervu, koju je bolesnica stvarno bila pojela pred smrt. Gladnom se čovjeku mnogo oprašta, pa čak i to što u crkvi gotovo zaspi. Malo je teže oprostiti zaljubljenom mladom čovjeku koji je u banci podigao veću svotu uštedena novca što ljubomorno proganja svoju Hedvigu koja je otišla — u crkvu.

Ne bismo se u potpunosti mogli složiti s predgovornikovom konstatacijom da će ova knjiga nekoga »možda i smutiti«, jer ne vjerujemo u primitivnost naših čitatelja; ta će knjiga, naprotiv, koristiti svakome onome tko jest, a pogotovu onome tko nije osjetio fizičku glad za zalogajem meka — pa makar i tvrda — kruha i zato je toplo preporučujemo kao jedno od ne najuspjelijih, ali možda najhumanijih Böllovih djela.

Još riječ-dvije o prijevodu. Premda je naš jezik u ovom djelu tečan, čist i mjestimično čak i sočan, ipak je prijevod opterećen nekim germanizmima; zašto, primjerice, ropski prevoditi »imam strah« (Ich habe Angst) kad je u duhu našeg jezika mnogo prikladnije »strah me je«, ili se prevodilac možda bojao da ne iznevjeri tekst originala? U nas je, također, posve nepoznat pojam »inženjerska škola«, jer mi — kao i Nijemci — imamo školu istoga ranga, »srednju tehničku školu«; ovako se čitatelj lako zbuni, jer je »inženjerska škola« odnosno« škola za inženjere« zapravo Tehnički fakultet, koji ni Walter ni njegov prijatelj Wolf nikada nisu pohađali.

E. Č.

IVO BALENTOVIĆ: PREKO DEVET BRDA I DOLINA

Umag, 1973. Vlastita naklada.

Još jedna dobra knjižica novela (njih 5: *Preko devet brda i dolina, Susret na tamnome rubu, Trenutak prije odlaska, Čovjek izvan kruga i Istrgnute stranice iz dnevnika skitnice)* u vlastitoj nakladi, tiskana u »Tipografiji« — Umag kao prvi (i vjerojatno posljednji) svezak Male biblioteke »Susreta«, časopisa što ga već godinama uređuje i izdaje Ivo Balentović uzdržavajući i sebe i obitelj — i časopis! — svojim obrtničkim pismoslikarskim radom. Više nego pojava te knjige dobrih novela i ilustracija što ih je naslikao autor, a naslovnu stranicu njegova kći Zora, iznenađuje (da ne kažemo zabrinjava) činjenica što je i ona, kao i mnoge druge dobre knjižice, izdana u vlastitoj nakladi. Zar mi zaista nemamo nakladnih poduzeća koja će izdavati dobre knjige domaćih autora? Ivo Balentović nije ni početnik, ni nepoznato ni nepriznato ime u našoj literaturi, samo što, eto, ne živi u nekom centru, već u Umagu, pa ga valjda zato ne primamo u svoj literarni krug i ne nalazimo njegove priloge u periodici — osim u njegovu vlastitu časopisu o kojemu bi trebalo napisati studiju, jer se već godinama uporno bori za afirmaciju naših »zaboravljenih« i »prešućenih« pisaca, koje neke književne koterije likvidiraju često nepravednim privjeskom »minorni pisci« za razliku od odabranika koji pak nemaju svoju čitalačku publiku. Naša suvremenost pati od predrasuda u književnosti i ignoriranja gotovo svake knjige sa strane tzv. dnevne kritike koju mi u stvari već godinama praktično i nemamo, jer recenzenti knjiga često pišu kompilirane i komplicirane filozofske traktate u kojima je knjiga koju prikazuju manje važna od njihovih zaključaka iz kojih ni autor ne dobiva kritičarovo obavještenje o onome što mu je uspjelo i o onome što nije, niti pak čitalac preporuku ili odbijanje iz kojih bi bio informiran (makar i subjektivno i često krivo) o djelu kao takvom. Knjižarski su izlozi puni relativno skupih knjiga većinom stranih autora, tek se tu i tamo skromno javlja koje domaće ime (većinom mladi pisci s vlastitim izdanjima knjižica poezije ili neke — svake pohvale vrijedne! — edicije većih, pa čak i manjih izdavačkih kuća posvećene isključivo mladima), ali čitav niz pisaca tzv. starije ili srednje generacije ne nalazimo u tim izlozima. Da li oni pišu, a ne objavljuju jer nemaju izdavača, ili su prestali pisati uvidjevši da ne mogu doći do čitalaca jer nemaju sredstava za »vlastita izdanja« i nisu — kao Balentović — pismoslikari, već službenici sa skromnim prihodima to je nepoznanica, ali je i u prvom i u drugom slučaju štetno za našu kulturu što je čitav niz pisaca jednostavno prešućen, izoliran, živ sahranjen ili — ako su mrtvi kao recimo Frano Alfirević — predan književnoj historiji krnj, nedovršen, neobjavljen.

O toj nezdravoj situaciji u našoj izdavačkoj politici, koja kao nužnu posljedicu izaziva orijentiranje mlađih generacija prema stranoj književnoj produkciji na štetu jednakovrijedne domaće, u nas se premalo piše, premalo upozorava. Ova knjižica I. Balentovića kao i (ne baš velik) druga vlastita izdanja ukazuju na tu nezdravu situaciju kao simptomi žilave (i često jalove) samoobrane pisaca kao pojedinaca koji — to je bar prirodno — mogu eventualno pridonijeti nešto malo vlastitoj afirmaciji, ali gotovo ništa afirmaciji domaće dobre knjige.

Čitajući te Balentovićeve novele u vlastitom izdanju, često sam se pitao: Zar pisac nije mogao naći, ili se čak nije ni »drznuo« da potraži izdavača? On ga je, očito, tražio, vjerojatno utaman tražio po uredništvima velikih izdavačkih kuća s balastom stručnog (i

nestručnog) kadra tako da na objavljenu knjigu dolazi pedesetak ili čak i više tzv. administrativnog osoblja, pa ga je konačno našao među čitateljima samim. Došao je naime na originalnu (i žalosnu!) ideju da se pismima obrati nizu pretplatnika svog časopisa i zamoli pretplatu na knjigu. Iz njegova pisma-zahvalnice, otisnuta na omotu, saznajemo: »Odmah na početku ovog pisma dužan sam vam izraziti svoju zahvalnost što ste podržali i prihvatili ovu knjigu: predbilježbama, pretplatom, dopisima ohrabrenja, znatiželje, poticanja . . . Izlazi da su pretplatnici i kupci ove knjige ujedno i njezin izdavač . . . «.

Čitatelji su se dakle u neku ruku pretplatili na »mačka u vreći«, na knjigu o kojoj nisu znali ništa više nego da postoji i da će — uz njihovu pomoć — ugledati svjetlo dana. Eto, ta činjenica ohrabruje i treba da bude upozorenje našim velikim izdavačkim kućama. Naša čitalačka publika želi, a ne odbacuje, traži ali ne nalazi dobru domaću knjigu. Problem je dakle naći pogodan put da joj se ta dobra knjiga pruži, inače će biti prisiljena na čitanje strane prevedene moderne literature koja uza sve svoje pozitivne kvalitete ne može, a i ne smije, nadjačati domaću književnu riječ.

Ovoliko o »povodu« tog vlastitog izdanja, a sad da malko analiziramo tog »mačka u vreći« što su ga čitatelji unaprijed kupili. Sigurno je u knjižici najbolja i najzrelija uvodna novela »Preko devet brda i dolina« u kojoj Balentović jedrim, lijepim jezikom i svojim tipičnim kratkim (gotovo čisto prostim) rečenicama plastično opisuje povratak našeg Gastarbeitera Avde u rodno bosansko selo. Opisi prirode su u toj noveli kratke pjesme u prozi takvi da gotovo i nije važno *što* Balentović opisuje, već *kako* to čini. Evo primjera:

»Preko ceste je pokatkad pretrčao divlji zec.

Ptici je lako, jer je krilata, mislio je putnik u hodu. Uznojen, ali uporan. Žurio je sve do podnožja Prvoga Brda. Onda je stao, sjeo na travnati humčić, pojeo komad kruha, ispušio cigaretu, i zagledao se u vedro, široko obzorje, napajajući oči modrinom i sunčanim sjajem.

Vjetar se polako smirivao. A sunce se prosipalo još u jačem razgaru. Mladić je ustao i krenuo. Nisko raslinstvo je prelazilo u mlad šumarak, zatim u odrasliju šumu. Dolina se pretakala u blagi uspon . . . «

Susret sa sestrom lijepe Mare u selu Šehović Mahala dirljiv je opis kljaste djevojke iz Avdine mladosti koju nije — kao ostali momci — prezreo zarad njezine tjelesne mane, ali je zbog vlastitog siromaštva, koje ga je i odagnalo u Gastarbeitere, nije ni zaprosio. Manje je uspio opis susreta sa skitnicom koji prezire rad, ali je zato majstorski prikazana promjena dobroćudnog seljaka u izmijenjenim životnim uvjetima kada je dospio u veliki industrijski grad. Susret s nesretnim harmonikašem kojega je napustila žena i koji ga je u svom automobilu »provozao **desetinu** kilometara« (prva jezična omaška u tekstu, jer desetina nije isto što i desetak, već samo stotinu metara!) budi u Avdi reminiscencije na njegovu ljubavnicu Bertu, tamo u tuđini, koja je umjetnički izvrsno skicirana. Devet brda, devet sličica iz života nižu se prirodno, lijepo, skladno, da se u konačnoj, u devetoj, Avdo smiri u svom selu uz ognjište siromašna oca, zaprosi djevojku, ali opet krene »trbuhom za kruhom« na privremeni boravak u tuđini. Mnogo boja, šarenila, ljudskih sudbina i životnih istina zbijeno je u pedesetak stranica ove moderno pisane novele o našim Gastarbeiterima s automobilima i televizorima što ih donose u zabitna sela kao kompenzaciju za znoj i rad svojih zdravih mišica, i gotovo šteta što autor nije tom jedinom (možda proširenom u kratki roman) ispunio svih sto dvadesetak stranica svoje knjižice.

Druga novela, uza sva psihologiziranja o nevjeri Ane koja se nekada davno iz najplemenitije pobude da spasi svog vjerojatno nevino optuženog i u poslijeratnom vremenu zatvorenog muža, Tihog, podala tadašnjem isljedniku Klasu, pa čak i uza bježanje iz urbane sredine, gdje se je davno odigrala ta drama, na lijepu istarsku obalu, ne dostiže snagu prve; u njoj niti je jasno postavljen niti riješen problem odgovornosti i sve troje protagonista novele jednako su krivci kao i žrtve pa se čitalac mora upitati: Zašto je Tihi ušao u sobu Klasa s revolverom u ruci, zašto se boji superiornosti svoje žene kad je ona, očito, intelektualno jača od njega. Konačno, najzdraviji u toj noveli ispada kao jedini stvarni krivac — Klas.

Zato nas treća novela, u kojoj je Balentović majstorski opisao ljubomor smrtno bolesna muža, uza svu svoju realističnost i jezovitost (žena koja se vuče privezana za kola, pa njezin smrtonosni udarac stolicom u glavu muža koji je i bez tog udarca već na umoru, kao i završetak novele u kojemu žena ostavlja netom umrlog i još neohlađenog muža i bježi u zagrljaj ljubavnika) upravo zadivljuje. Elementarnost našeg seljaka, opisana tako lijepo jezikom i stilom, nadvladava jezovitost obrađene teme. Malo je u našoj pripovjednoj prozi djela u kojima toliko dolazi do izražaja ljudska strast i strah pred bolešću i smrću.

Možda je ipak najslabija novela o propalom pijanisti — pijancu koji prodaje klavir da time opskrbi ženu koja ga je, kad je potpuno uništen, napustila. Teško možemo povjerovati autoru da će pijanistu-solistu uzbuditi upravo Šesta Beethovenova simfonija, a ne neki klavirski koncert, još teže pak da će, pošto je **»kvrcnuo prstima po tipkama«, »lepršavi akordi odjeknuti u tišini odaje«**, pogotovo kad on, pijanist, koji je prošao gotovo sve koncertne podije Evrope, svira **»s oba kažiprsta melodije iz neke opere«.**

U posljednjoj je noveli Balentović opet u svome elementu, u svome narodu što ga tako dobro poznaje i voli i često upravo majstorski opisuje. Dva stara mlinara, bezazleni djed Rašo, **»gologuz i golotrb, a već na svome zalasku«**, i bivši policajac, provokator i mučitelj seoskog života — Gulonja, dva su tipa koji se ne zaboravljaju.

Enver Čolaković

JOSIP BADALIĆ: MILAN PAVELIĆ, SVEĆENIK I PJESNIK

Znao sam da o. Badalić sređuje obimnu građu o životu svećenika-pjesnika Milana Pavelića. Isto tako mi je poznato da su njih dvojica, kao članovi Družbe Isusove, više godina živjeli pod zajedničkim krovom i tako je o. Badalić imao priliku upoznati Pavelića kao čovjeka, svećenika, pjesnika i vrsnog poznavaoca evropske kulture iz neposredne blizine i skupiti mnoštvo podataka iz života i rada toga nemirnog, poduzetnog i pronicavog duha. Badalić nije zapisivao samo Pavelićeve refleksije o ljudima i pojavama vremena u kome su zajednički živjeli i na njega se kritički osvrtali, već, što je važnije i zanimljivije, o ljudima i događajima koje je Pavelić susretao i proživljavao još kao đak senjske gimnazije, zagrebačke bogoslovije, kao svećenik-duhovnik i kulturni radnik. Tako smo dobili djelo u kome je postupnim i dobrim rasporedom, jasnim i zanimljivim izlaganjem s mnogo anegdota iz života junaka ove knjige i ljudi s kojima se on susretao, živio i radio, a to je knjizi dalo onu unutarnju životnu vedrinu, zanimljivost i draž koja osvaja čitaoca od poglavlja do poglavlja.

Već na prvim stranicama, pri čitanju, razbijena mi je bojazan: nije li ovu knjigu pisao profesor-pedant koji će gomilanjem datuma i podataka zagušiti ličnost, čovjeka kojega želi približiti našem vremenu, kao što se ne jednom dogodilo u povijesti književnosti i kulture uopće. Naprotiv. U ovom djelu dobili smo zanimljivu i uspjelu romansiranu biografiju svećenika-pjesnika Pavelića, koja mi ga je toliko približila kao da sam sva razdoblja njegova života proživljavao skupa s njim, što znači da je autor u životu junaka svoje knjige uz individualna karakterna obilježja dao i općeljudskih crta, a što je i za autora i za djelo pohvalno.

Međutim, ne smijem zaboraviti naglasiti da je pisac i te kako vodio računa o vjerodostojnosti dokumenata što će svakome onome koga zanima rast, mislim duhovni, i život Pavelićev dobro i bez sumnje poslužiti kao siguran izvor. Ova ravnoteža između životno oblikovane ličnosti i povjesnosti činjenica autoru je izvrsno uspjela. Ovo navodim zato da ne bi nekoga naziv »romansirana biografija« naveo u sumnju da djelo možda nema povijesno čvrste okvire. Naraštaj koji se razvijao uz knjigu pred drugi svjetski rat pamti da su romansirane biografije bile preplavile tržište i čitaoce i da su odlično primane i mnogo čitane. Neki autori više a neki manje uspjeli su nam dočarati stvaralačku strast velikana duha, u čemu smo kao čitaoci uživali, iako se s ponekim osobnim životom nismo slagali. Tako smo susreli Michelangela (Elbert), Raffaella (Ravazzini), Breu-

gela (Timmermans), Rembrandta (Henrih van Loon), Bethovena, Tolstoja, Mozarta i Gandhija (R. Rolland), Ariel-Shellya (Morois), Chopina (Pourtales), Leonarda (Calvi), Goye (Schneider), pa onda pokretače i nosioce povijesnih zbivanja koje su opisali Babelon, Pravdin, Houbeu, Merežkovski, Thierry i drugi. Takva nas djela obavještavaju, odmaraju i poučavaju. Zato sam i Badalićevo djelo pročitao s užitkom, mnogo toga naučio i ugodno se odmorio. Nisam time rekao da je stvaralački genij Pavelićev ravan naprijed spomenutim velikanima, ali ovdje se radi o ličnosti, a osobna životna drama Milana Pavelića u vrtlogu filozofema njegova vremena od čobančića iz Serdara do onoga duhovnog velikana koji teške tjelesne boli i patnje prima kao Božju milost da ga spasi od svijeta, koji tako mnogo obećava, a malo daje, nije ništa manja, naprotiv, mnoge nadvisuje. Čast Michelangelu, Mozartu i Gandhiju, koji su veliki i kao osobe i kao njihovo djelo.

Životnu snagu ovome djelu daju još izvrsno dočarane atmosfere, tj. virovi života u kojima se snalazio, živio i radio Pavelić: djetinjstvo, dječaštvo, mladenaštvo u senjskoj gimnaziji, sumnje, traganja, borbe i pobjede u bogosloviji, kapelanovanje u Bakru i Crikvenici, župnikovanje u Krasnu i Kompolju, odgajalačka djelatnost u senjskom sjemeništu, kateheza na Sušaku, suradnja s riječkim kapucinima i organizacija katoličkog tiska, duhovnički rad u časnih sestara, sazrijevanje za ulazak u Družbu Isusovu u kojoj je našao atmosferu mira, duhovnog života i molitve rada. U navedenim sredinama Pavelić je susreo mnoge ličnosti i o njima sačuvao svježe uspomene. U senjskoj gimnaziji zavolio je profesora Radetića, Krstu Pavletića, Vjenceslava Novaka, Grubera, Szabu i Branimira Livadića, koji su ostavili manje-više lijepe tragove u hrvatskoj kulturi. Mlađi kolega u gimnaziji bio mu je Milutin Cihlar, mladić u obitelji lijepo odgajan, ambiciozan i natprosječno talentiran. Pavelić je vjerovao u njegov talenat i bio je uvjeren da će ostvariti nešto veliko i vrijedno. Međutim, Cihlar ipak nema stalna načela u moralnom i nacionalnom pogledu. Sad je Hrvat, sad je Čeh, pa onda Jugoslaven, a kad je kao student upao u vrtlog velegrada, uključio se u njegovo društvo i način života. Kakav je taj život, rekli su nam njegovi junaci Fran Mirković, Stanko Banović i Đuro Andrijašević. Hvala Bogu da je uvidio da svi dekadenti ne mogu biti uzorom hrvatskim naraštajima, pa je ostvario lik Krste Frankopana, uzor aktivizma, rodoljublja, idealizma i hrabrosti i preko njega uputio nam poruku kakvu nam nitko nije uputio. Bio je posegnuo da iskoristi i rakovičku žrtvu, ali smrt je rekla: dosta.

Milan Pavelić je bio svjestan što znači tisak za očuvanje tradicionalnih vrednota pa je svoje sposobnosti bio spreman dati na tome području. S riječkim kapucinima, posebno s uglednim Bernardinom Škrivanićem i uz podršku dalekovidnog biskupa Mahnića, organizira štampu koja je u narodu odlično primljena. Masoni i liberalci su uvidjeli opasnog konkurenta pa su na lukav način, iskoristivši neku slovensku opsjenarku, uspješno minirali rad katoličkih pregalaca. Jedinstveni primjer kako pametni ljudi mogu biti žrtvom prepredenih i zakulisnih spletki. Supilo je likovao, onaj Supilo, političar i diplomat, koji je jednom rukom mislio da zbilja gradi, a drugom je rušio najstariju i najsolidniju organiziranu instituciju u hrvatskom narodu — Crkvu, koja je u sudbonosnim i prijelomnim vremenima često ostala jedini oslonac tome narodu.

Još kao bogoslov u Zagrebu Pavelić i neki njegovi prijatelji povezali su se sa suosnivačem Hrvatske seljačke stranke Antunom Radićem, a nije teško razumjeti što ih je kao seljačke sinove privlačilo ličnosti Antuna Radića. To je onaj dio programa, a taj je dio najvažniji, da hrvatski seljak bude subjekt politike i svoje povijesti, odnosno povijesti hrvatskog naroda. Međutim, ima nešto paradoksalno i u Radićevoj ličnosti. Glasilo stranke »Dom« na naslovnoj stranici nosilo je devizu »Vjera u Boga i seljačka sloga«, a urednik A. Radić bio je osvjedočeni ateist.

Posebno lijepo svjetlo u ovoj knjizi osvijetlilo je duhovnika i kasnijeg biskupa Josipa Langa. On je svojom dobrotom, ličnošću, snagom osvjedočenog teologa, iskrenošću i otvorenošću pravoga pedagoga konačno osvojio mladoga Pavelića da do svoje smrti s ljubavlju i čitavim svojim bivstvom služi Bogu. Duhovnik Lang i bolest koja ga je pratila jesu, po mišljenju samog Pavelića, Božji putokazi u njegovu životu.

Ljepši spomenik Langu nije podigao nitko mimo ovih lijepih Pavelićevih zapisa.

Ne mogu završiti a da ne istaknem Badalićevu objektivnost u crtanju Pavelićeve ličnosti. Iako su bili subraća istoga reda, premda je Badalić veliki poštovalac čovjeka, svećenika i pjesnika Pavelića, ipak ga nije idealizirao, već je o njemu pisao kao o čovjeku od krvi i mesa, čovjeku svoje ćudi i temperamenta, koji nije bio lišen unutarnjih suprotnosti i lomova, ali i čovjeku koji je u sebi bio junački boj za ono uzvišenije, božansko, i izdržao do apsolutne pobjede, našavši svoju sreću u svome zvanju, kasnije u svome redu i neumornom radu kao svećenik i kulturni radnik i napokon smirenje u smrti i vječnosti.

Za one koji bi nešto više htjeli saznati o Pavelićevu stvaranju, mislim pjesničkom, profesor Badalić je na mnogo mjesta u ovom djelu upozorio kako su se neki pjesnikovi doživljaji odrazili u pojedinim pjesmama, pa ovo djelo ima i s te strane svoju vrijednost.

Djelo treba samo početi čitati, pa će ga svatko tko otpočne i dočitati.

Smiljan Velebit

ŠTAMPANI PRIMJERAK »REIMSKOG EVANĐELJA«

Godine 1846. izašlo je u Pragu štampano izdanje »Sazavo-emauzskoje svjatoje blagovestvanije . . . «

To je izdanje zapravo štampani primjerak »Reimskog evanđelja«, tj. evanđelistara koji je pisan u Češkoj god. 1395. On se sastojao od dijela pisanog ćirilicom, koji je pisao sv. Prokop u Sazavi, a car Karlo IV Luksemburški darovao ga je prigodom posvete emauskom samostanu u Pragu. U samostanu »v Emmauzih« tom ćirilskom dijelu dodan je glagoljski dio pisan hrvatskom uglatom glagoljicom. Te podatke doznajemo iz predgovora izdanja, u kojem se dalje veli da je čitav taj rukopis bio iskićen zlatom i dragim kamenjem i da je s jednom husitskom delegacijom dospio u Carigrad, a odavde nekim slučajem g. 1547. bio poklonjen Charlesu, kardinalu lotarinškom i nadbiskupu Reimsa, i tako je ostao u Reimsu. Tu se zove »Texte du sacre« (tekst posvete, zakletve) jer su se na nj (kao na tajanstvenu knjigu koju u Francuskoj nitko nije znao čitati) zaklinjali francuski kraljevi prigodom svoje krunidbe u Reimsu kao starom krunidbenom gradu.

Rukopis »Reimskog evanđelja« sastoji se od 47 listova pergamene, od kojih je 45 listova pisano s obje strane, format je malog kvarta, uvezan u hrastove korice, mnoga su slova iluminirana, a mnoge stranice ukrašene sličicama svetaca i anđela. Od tih stranica 16 ih je pisano ćirilicom, a 31 stranica hrvatskom glagoljicom. Dio pisan ćirilicom sadrži evanđelja kroz cijelu godinu, a dio pisan glagoljicom sadrži pontifikalna čitanja iz Staroga i Novoga zavjeta. »Reimsko evanđelje« tiskano je u Parizu u izdanju ruskog carskog dvora.

Praško izdanje »Sazavo-emauzskoje« (tako nazvano jer imade »sazavski« i »emauski« dio), iz g. 1846. poslije predgovora štampanog paralelnim stupcima češkim i ruskim jezikom imade štampan ćirilski dio »Reimskog evanđelja«, u kojem slijede evanđelja za mjesec studeni, prosinac, siječanj, veljaču i ožujak štampana s desne strane starom ćirilicom, a s lijeve strane latinicom, a pod crtom s jedne i s druge strane nalazi se tekst Ostromirova evanđelja štampan starom ćirilicom. Između 32. i 33. stranice izdanja umetnuta je originalna stranica »Reimskog evanđelja« pisana starom ćirilicom, a slova su iluminirana crvenom i plavom bojom. Između stranice 186. i 187. izdanja umetnuta je originalna stranica »Reimskog evanđelja« pisana hrvatskom uglatom glagoljicom.

Iza toga teksta slijedi 10 stranica na kojima su u dva stupca štampane razlike pojedinih stavaka između Sazavskoga i Ostromirova evanđelja. Na kraju se nalazi završetak Ostromirova evanđelja: »Az Grigorij djakon napisah evangelie se, molju že vsjeh: bdijete a ne klnite, Amen«.

Kao što je samo »Reimsko evanđelje« jedinstvena knjiga koja se sada nalazi u biblioteci u Reimsu, tako je i ovo praško izdanje »Reimskog evanđelja« iz god. 1846. rijetka knjiga, pa je zato bilo vrijedno da se ukratko podsjetimo na njezin sadržaj i značenje.

Vinko Dorčić

In memoriam

† STJEPAN MARKUŠ

U mirisu lipa otpratili smo svoga profesora. Bio je to tužan, mali sprovod s Mirogoja: tridesetak ljudi, pljusak kao na funerailles Franje Domovića, žalobni govor profesora Jerneja nad rakom.

Jedan koji je stjecajem prometnih (ne)prilika zakasnio da kaže svoje, čini to ovom prigodom.

O, Bože moj dobri: trideset i tri godine protekoše od našeg idiotski tada zvanog »višeg tečajnog ispita« ispod kestenova na Kršnjavoga ulici. O tempi passati te zadnje predratne mature. Sada ih već gotovo polovica nema, požnjeo ih rat i žanje ih vrijeme: u susjednoj odaji već čekaju zemni ostaci profesora Stjepana Pavičića, našeg direktora. Nema zbora, poći se mora.

I profesor Stjepan Markuš je pošao sasvim tiho »kud za vazda gre se«. Prevezen iz Rijeke, u čijoj je bolnici stoički proveo posljednje mučenje ispružen kao Krist, iscrpljen od bolova, skršen od hude bubrežne boljetice. Boravio je poput kakvog rimskog princepsa duhovnog senata u svome kamenom sirotištu na Lošinju, izdahnuo tiho na rukama vjerne supruge, herojski svjestan do zadnjega daha.

Bio je svojevrsni naš Katon ovaj naš Cincinat iz Zelengaja, potomak osiromašenih zagorskih plemića, klasik po značaju i vjeri, pa čak i tijelom. Volio je snažne, rječite izraze, te je onako vitak i visok, mršav i vječito napet u pokretu i izrazu doista bio stjegonoša duha.

Tako smo ga upamtili mi, razmjerno broini njegovi dijaci sa svih strana, iz Rijeke i Zagreba. Silnom snagom duha uzletio je bio ovaj uznositi sokol misli kao s nekih čudnih glečerskih visina čistoga duha i poput pravog peripatetičara kretao se po labirintu gimnazijskih soba, pjevajući poput pjeva Goethoeva duha nad vodama.

Homer.
Eshil.
Dante.
Shakespeare.
Goethe.

Koliko je puta skandirao tu svoju genetiku razvoja duha! Njegova simbolička i strukturalna analiza čovječje odisejade usmjerene u osvarivanje duha kroz faustovsku pjesan eona i svemira zanosila nas je moćnim krilima baudelairovskih uzleta. Žive, sugestivne slike zemlje, podzemlja i nadzemlja redale su se upravo filmskom brzinom, upravo bengalskom paljbom slika. Geniji su mu bili prijatelji i zato je izdržao sav onaj pedesetljetni napon slobodna strijelca, koji ne traži ništa i ne pokorava se Mamonu. Gdje su izdavači izdajice? Markuš je izdavao sam. Osim Simpoziona I i II i nedavnog prijevoda Curtiusa, sve je ostalo zapravo izdao u rukopisnoj nakladi. Čitavu malu knjižnicu spisa. I među njima i svoju životnu ispovijest, u kojoj posebno blista detalj koji ga je kao Hrvata stjerao u Gradišku: odbio je podići ruku na »rimski pozdrav«.

Jedva je izbjegao Jasenovac. Bačen u podrum, u podrumski stan kraj svoje ptičje rezidencije u Zelengaju 19, da bi do svoga stana došao tek u mirovini, liječeći se od životnih nedaća poput Helena — rukodjelstvom. Nekoliko godina obdjelavao je vaze, a vjerna životna pratilja, nastavnica glazbe, tješila ga je zvukovima što vječno žive u izvoru glaso-vira.

Tako je sasvim slobodan od bilo kakvih društvenih obveza i nesposoban da se bavi stupidnim pitanjem književnoga tržišta i prodaje knjige kao robe, žurio vječito prema središtu grada, kanjonima ulica, podižući umove i srca. Njegove žive, duboke i jasne oči ispod orlovskih trepavica, njegov markantni izraz lica potpuno podobnog da izrazi strast njegove žive misli, njegov široki smijeh i uznosita gesta oduđarali su od malograđanske i službenouljudne profesorštine i literarštine, tupe publicistike i lažnog korjenodupstva. Ovaj stekliš nije trpio mediokretita. Boreći se sam za sebe i sa sobom da ne bi iznevjerio zakon duha, neprestano je bio u sokratskom ispitu savjesti i svijesti, kao živ spomenik u hodu na svoj Olimp.

Nije tražio ništa, nije trebao ništa. Pisao je i objavljivao sam, nije živio od književnosti ni od knjiga, nego za duhovni boljitak, trudeći da nam prisvoji i posvoji najplemenitije iz riznice svijeta.

Zato je eto ostao i bez nekrologa i bez ijednog napisa u dnevnom tisku. Kao najbolji poznavalac Goethea u nas nije ušao ni u jednu enciklopediju, a kao esejist i mislilac ni u jednu čitanku, pa čak ni za posljednji prijevod Curtiusa nije dobio honorar.

Čovjek duha, takav je bio ovaj vir bonus, nije se dao sniziti ni do kakvog kruhoborstva i bijedne »tezge«, platio je svoj bol u gotovu, bez ostatka.

Volio je svoj narod i svoju zemlju, ako se klonio samozaljubljenosti kao opake bolesti. — Nije bio međutim idealist, nego realist duha. Duh je za njega bio stvarnost.

To je i ostao.

Boro Pavlović

Vijesti

MEDITERAN I SUVREMENE KNJIŽEVNOSTI

Mediteran:
exil
ou
royaume?

Camus

Non!
Mediteran: un foyer.
Mais: pour tous!

Boro

Vjetroviti, kišni travanj je prohujao, i s njim i papirnati listovi simpozija u Stubičkim Toplicama. Bilo je lijepo i prijatno, ugodna ćaskanja tridesetak inozemaca i četrdesetak tuzemaca, ukupno dvadesetak država i naroda i narodnosti.

Sve u svemu, zgodno: kupanje u desetom bazenu otvorenom i poluotvorenom kraj starog zdanja Zrinskih, od kojih je za mog djetinjstva odlazio plavi autobus Petra Zrinskog, vozeći ravno na gulaš Bednjancu u Frankopansku: stara prizemnica s gartenrožama i čuvarkućama, u kojoj još uvijek živi obitelj slavnog autoprijevoznika, s djecom šumara i poljoprivrednika, bila mi je azil da se odmorim od pameti profesora i njihove logo-reje.

Do posljednjeg časa neizvjestan, dosta podozriv u očima seniora naše literature i kunstmaheraja, dobro organiziran po juniorima Društva hrvatskih književnika, među kojima je očito Ante Stamać bio s Predragom Matvejevićim maître de plaisir, a Nikola Milićević je predstavljao areopag DKH kao prvi ili drugi potpredsjednik — svršio se taj simpozij nesumnjivim općim priznanjem Tenžere u »Vjesniku« i književnim za - petkom, sve je dakle bilo zimmerein i O. K.

Započet inauguracijom Veselka Velčića vrlo ozbiljno i potom otvoren nastupom našeg starog još predratnog prijatelja Kestena kao doyena razgovora, pozdravljen po Leu Držiću i vođen po radnom predsjedništvu u kome su prijatelji Bugari, Ukrajinci, Francuzi i Talijani bili s Poljacima prvi u natjecanjima međusobnog samopribližavanja na danoj temi, simpozij je imao i retoričke ekskurze kao Ladanov poluironični intermezzo s ubojitom analitikom: »što Mediteran jest i nije«, da bi s briljantnim lirskim solom jedne intimne prijateljice Čehova obuhvatio Evropu do Urala, a zahvaljujući realističkom personalizmu Asizija i potom šarmera iz Tunisa dobio svoju — isprva nedovoljno uočenu četvrtu, islamsku dimenziju. Tako se ovaj seksagon multirotirao kao svojevrsni mobil jednog zgodnog modela sa stranicama: Antika (Vratović), Judeokristiana, Germanica (Zorana Konstatinović), Slavica, Galica, Islamica s aneksima, a vrteći se ipak oko naše osovine Jantarske ceste — Aquae Iasae, kao svojevrsni Aquae Vivae. Ergo bonum omen.

Da parafraziram Fayea i njegov »Change«: bio je to neke vrsti slobodni ex-change, slobodna burza i borsa ideja ljudi dobre volje, zaslađen Ladom i zakrpan Krpanovim Concettom s grand soupeom u Mihanovićevu dvorcu i »Li jepom našom domovinom« vinom i janjetinom s mladim lukom.

Congres danse. — Nažalost, pomalo, ali na nivou literarnih tema, na skliskom parketu, bez sumnje, u kome se olako moglo dogoditi da bi od preobilja tema (oko pola tisuće stranica

referata i s ograničenim vremenom za saopćenja: per capita 10 minuta po izlagaču) — sav ovaj platinski simpozij ode u out, izvan ekrana osvjetljavanih pitanja.

Verdi je na primjer iznosio ekonomsko-sociološka fakta, Jacoppi tragizirao, Belloli avangardizirao, — te je ovaj talijanski tercet bio najglasniji u svom bel - ma tragi cantu, za razliku od ostalih pretežno eksplicirajućih historijskom metodom. Kuloarski su razgovori bili međutim ona nevidljiva potka koja je nadomjestila pomalo suviše oficijelni, ex cathedra lansirani oficijelni stil izlaganja.

Prevodioci su ubrali svoje lovorike. Gospođa Ina Jun Broda zadužila nas je sjajnim prijevodima stare dubrovačko-dalmatinske poezije, pa pobrala i najviša službena priznanja; uspostavljeni su i obnovljeni, pa valjda i produbljeni drugi dodiri stvaralaca i prenosilaca duha, u čemu je i opet Zlatko Gorjan bio žarišna točka, pravi naš Ulix. Obilje domaćih i poneki strani publicisti i đornalisti, tevemani i manekeni uzveličali su ova zbivanja u hotelu »Matija Gubec« upravo u Gupčevoj godini, te se tako sve odvijalo uglavnom po protokolu.

Ako ništa drugo, ponašali smo se ležerno kao pravi Mediteranci. Stvorili smo ugodnu atmosferu, dali smo foyer, utočište, ognjište i sklonište za zanimljivu ćakulu našoj plavci i trabakulu. Meni se čini da smo na ovoj tribini bili razmjerno vedri i dobri domaćini. U prvoj ligi su igrali Branimir Donat kao bek, na jednom krilu Dalibor Cvitan a na drugom Predrag Matvejević kao french-conferensier i charmeur, gotovo chair-man, na golštangi visoki Petar Selem i Vratović (teatri i latinisti), na halfu malo ojači dečki Panonije kao Mirek Vaupotić i Enver Čolaković, u ofsajdu Kermauner, i svakako kao halflutalica mali Ante Stamać i Tomislav Ladan, u trapericama radi većeg šika. Kao što se vidi, prilično raznolika modna revija, i nešto malo više.

Tako uostalom biva po navadi staroj Hrvatskog zagorja, odnosno Primorja, Prigorja, Zamorja. I za - borja.

Ova mala dopisnica i razglednica neka dakle bude mali suvenir na ovu Carte de jour. Au revoir Zagrebački razgovori 74!

Boro Pavlović

REDOVITA GODIŠNJA SKUPŠTINA HKD Sv. ĆIRILA I METODA

17. svibnja 1973. održana je redovita godišnja skupština Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda. Najprije je predsjednik preč. Nikola Soldo pozdravio prisutne, zatim spomenuo pokojne članove i suradnike koji su umrli u proteklom razdoblju (Milostislav Ciko, Marko Vunić, Franjo Pipinić, Ignac Horvat, Zorislav Lajoš, Ladislav Beršek i Kamilo Ružička). Istaknuvši njihove zasluge za Društvo, najavio je dnevni red sjednice.

Izvještaj o izdavačkoj djelatnosti podnio je glavni urednik prof. Radovan Grgec, izvještaj o financijskom poslovanju i financijski plan upravitelj prof. Stjepan Krčmar, a izvještaj Nadzornog odbora dr Drago Cerovac. U novi nadzorni odbor izabrani su Stjepan Soldo, Rudolf Šubić i Drago Cerovac. Skupština je primila na znanje i izbor novih članova radnika (Josip Ćosić, Ćiro Ćurlin, Stipo Tomić, Josip Korpar, dr Juraj Kolarić, dr Tomislav Ivančić, p. Ivica Tomljenović, p. Ljudevit Maračić i Stjepan Soldo).

Petorici članova Upravnoga odbora kojima je istekao mandat (Ljiljana Matković, Stjepan Krčmar, Vlado Horvat, Gracijan Biršić i Stjepan Pačarić) produžena je funkcija na daljnje tri godine. Skupštini je i ove godine prisustvovao zagrebački biskup dr Josip Salač. Od pedesetak prisutnih članova radnika mnogi su sudjelovali u živoj diskusiji nakon izvještaja.

SADRŽAJ

Alojz Gradnik: Pred Gupčevom glavom 1
Radovan Grgec: Uz dvije obljetnice 4
Boro Pavlović: U farnikovu dvoru 7
Dubravko Ivančan: Iz »Knjige o djetinjstvu« 10
Jure Ujević: Život nije san 12
Antonius Stephany: Ispuniti život 14
Ljiljana Matković: Pođimo u praznine, Sve trave, Zemljo, Blaženi koji izvor svoj ljube, Preobrazba (1), Preobrazba (2), To je da poludiš, Divno mjesto za umiranje, Samo oni koje ljubimo, Zbogom . . . 23
Alma Fides: Anđeo koji se protivi 26
Stjepan Tomić: Frano Alfirević 28
Hrvoje Bor: Jedan omiljeni lik franjevca u Andrićevu djelu 38
August Đarmati: Maštovitost 42
Nikola Hrstić: Gluhe kapi vremena 43
Veljko Vučetić: »Tenebre . . .«, Žižduk Boga, Pod krošnjama visokih stabala 47
Ante Jakšić: Pod mokrim šeširom 50

Nova imena

Milan Živković: Prolaznik 51
Ivan Markić: Svi smo mi 53
Juraj Škarpa: Jutarnja molitva 53
Marija Komorčec: Starica, Prazna postelja, Uvenut će trava, osušit će se lišće, Slika, Na kraju puta 53
Branka Natalija Palac: Prezirem zvijezde, Opet 55
Ružica Soldo: Ni život ni smrt 56
Ljubica Benović: Ocu, I, Ocu, II 56
Ante Đerek: Hrast u groblju, Od čekanja 57

Kazalište

sk: Neil Simon, Hotel Plaza 58

Izložbe

R. G.: Osservatore romano o slikaru Dulčiću 59
Smiljan Velebit: Misaono slikarstvo Vasilija Jordana, Picasso u Galeriji suvremene umjetnosti, Osmi zagrebački salon, Izložba Ljupke i Vere Antunović 59

Knjige

Yves Ivonides: Radovan Grgec, Novo i staro 63
Benedikta Zelić-Bučan: Dr Karlo Jurišić, Katolička Crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine 64
I. B-vić: Poezija stišana srca 67
Enver Čolaković: Heinrich Böll, Kruh ranih godina, Ivo Balentović, Preko devet brda i dolina 69

Smiljan Velebit: Josip Badalić, Milan Pavelić svećenik i pjesnik . . . 73
Vinko Dorčić: Štampani primjerak »Reimskog evanđelja« 75

In memoriam

Boro Pavlović: Stjepan Markuš 76

Vijesti

Boro Pavlović: Mediteran i suvremene književnosti 77
Redovita godišnja skupština HKD sv. Ćirila i Metoda 78

NAŠA IZDANJA

Romani i pripovijetke

Georges Bernanos: Dnevnik jednog seoskog župnika . . . . . 20 d
Ante Jakšić: Povratak u djetinjstvo . . . . . 12 d
Stjepan Krčmar: U zrcalu . . . . . 12 d
Graham Greene: Svršetak ljubavne priče . . . . . 20 d
Mara Švel Gamiršek: Priče za Sveu i Karen . . . . . 12 d
Mara Švel Gamiršek: Legende . . . . . 12 d
Ivo Balentović: Dječak i limena truba . . . . . 12 d
Milutin Mayer: Medvedgradski jastrebovi . . . . . 20 d
Heinrich Böll: Kruh ranih godina . . . . . 20 d
Stjepan Džalto: Selo Svađalovo . . . . . 20 d

Pjesme

Petar Grgec: Bijeg u djetinjstvo . . . . . 25 d
Za blagdanskim stolom . . . . . 20 d
Joja Ricov: Marabunta . . . . . 20 d
Iz Marijanske lirike . . . . . 20 d

Drame

Paul Claudel: Navještenje . . . . . 10 d
Paul Claudel: Razdioba podneva . . . . . 15 d

Razno

Ljubomir Maraković: Petar Preradović . . . . . 10 d
Obljetnice hrvatskih velikana . . . . . 8 d

Narudžbe prima:
HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

PRETPLATNICI, POŠALJITE PRETPLATU.

ISPRAVAK

U Maruliću br. 1/1973. na str. 35. pogrešno je otisnut naslov pjesme. Točan naslov glasi: Homoidu bez spasenja. Molimo da se to uvaži.

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Republičkog sekretarijata za prosjevu, kulturu i fizičku kulturu, Zagreb broj 174/2—1973 od 26. IV 1973.

U P R A V O I Z A Š L O

Radovan Grgec:

N O V O I S T A R O

zbirka članaka o suvremenim problemima

Biblioteka »Novi vidici« br. 6.

Cijena 15 d

N a r u d ž b e p r i m a :

HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21